

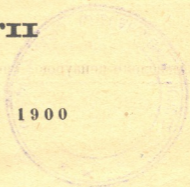
მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეშვიდე

№ VII

ი ვ ლ ი ს ი, 1900

ტფილისი

РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ОТДЕЛ ТИПОГРАФИИ С. ПЕТЕРБУРГА

1900

3/19

183

ს ს ს ს მ ს

საქართველოს საბჭოთაო რევოლუციური
სამთავრო

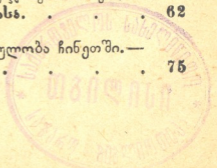
Доволено ценаурою Тифлись, 18-го Августа 1900 г.

შ ი ნ ა ბ რ ს ი

I—„ბალღი ჟოფილხარ!“ (ეტიუდი).— შ. ანაგვისპირე- ღისა.	33. 1
II—ასული ისრაელისა.—ხუთ-მოქმედებიანი ტრაგედია.— ანტ. ფურცელაძისა	7
III—ქრახანა.—რომანი იტალიის ცხოვრებიდან, ე. გოა- ნაჩისა, ნაწილი მესამე.—IV—VIII.—თარგმანი ნა- ტალა რ. გიგაურისა (დასასრული).	30
IV — „მეფის-ბჰაროსის“ ჟალბი აღვიღები.—LXXIX.— აღ. ს.—შვილისა	1
V—ეტიუდი ქართულის ლიტერატურიდან —წერილი მეხუთე.—გიტა აბაშაძისა	21
VI— ინგლის-ბრანსვალის ომის მიწვევ-შედეგი.— ინგლისის საზოგადო პოლიტიკა.—ა. კაკაბაძისა.	43

ქ რ ო ნ ი კ ა :

VII—შინაური მიმოხილვა.—სამი ახალი საყურადღებო კა- ნონი.—ამიერ-კავკასიის სახელმწიფო გლეხთა მიწად-მფლობე- ლობის გაწეს-რიგება.—ღირს-შესანიშნავი მუხლები ახლის დებულებისა.—გადასახადთა რეფორმა ამიერ-კავკასიაში.— მისი მნიშვნელობა.—ახალი შედეგათი ჩვენებურ თავად-აზნაუ- რობას.—სამელიორაციო კრედიტი.—ეროზა, როგორც საუკე- თესო დაწესებულება მეურნეობის გაუმჯობესებისათვის.— ილია ხონელის გარდაცვალება.—ღაღისა.	62
VIII—უცხოეთის მიმოხილვა.—არეულობა ჩინეთში.— ღაღისა	75

„ბაღლი ყოფილხარ!“

(ეტიუდი)

I

სასიამოვნო სჯა-ბაასისა და ნარდის თამაშის შემდეგ ვახშმად მიგვიწვიეს მე და არჩილი. შევედით სასადილო ოთახში, და კობწია დიასახლისის კობწიადვე გაეწყო მაგიდა. სიმდიდრით ვერ გაგაკვირვებდათ, მაგრამ სიფაქიზით—კი. ყოველისფერს დიასახლისის მშვენიერი ხელი ეტყობოდა...

— ცოტაზედ კი ნურას უკაცრავად!—ლიმილით წამოიძახა დიასახლისმა და გვიჩვენა, ვინ სად უნდა დავმსხდარიყავით.

— რას მიბრძანებთ, ბატონო. ჩვენთან...

— ელო, ამხანაგები არიან ჩემი! ამათთან ბოდიშს არ მოვიხდით. არჩილი ხომ წინადა ყოფილა ჩვენსა. ეს ხამი არ არის და ელიზბარაც, იმედია, დღეის შემდეგ ხშირად გვეწვევა...

— მეც ელიზბარის წინაშე ვიხდი ბოდიშს. ძლივას გავაბედვინეთ მოსვლა, და ეხლაც ესეთ მცირედ ვახშამზე. მგონი, დღეის შემდეგ სულ ამოიკვეთოს ფეხი!

— გინდათ, ქალბატონო, ვახშამი შეგიქოთ, მაგრამ არა. მაგი ისეთი მოუხეშავია, რომ ქათინაურს ვერ მოახერხებს... ქართლელია მაგი!...

— თუ მე მკიცხავ, ჩემო არჩილ, ემასპინძლებმა რაღა დავიშავებს?! ესენიც ხომ ქართლელები არიან!—ეუბასუხე არჩილს ლიმილით.

— კარგია, ეგ მაინც მოახერხე. ესენი კორტოხის ახლო არიან და სხივი ზრდილობისა...

— თუ ეშმაკობისა?!..

— სხივი ზრდილობისა-მეთქი, —მედიდურის კილოთი განაგრძო არჩილმა, —კორტოხის მახლო მცხოვრებთაც ეფინებათ... მგონი, —პიუბრუნდა დიასახლისს, —თქვენი მამა-პაპა კორტოხის იქიდან არიან ვადმოსულნი!

— მამა-პაპისგან ეგ მე არ გამიგონია, —ლიმილით უპასუხა დიასახლისმა.

— როგორ არა, თქვენი გვარი იმერეთისაა. —დაქინებით დაუწყო დავა არჩილმა.

— კარგი, მაგრე იყოს! —უპასუხა დიასახლისმა...

მე აღარა მითქვამს-რა. მხოლოდ უჩინრად დიასახლისს ვადევნებდი თვალ-ყურს და შევნატროდი გივის, რომ ასეთი მეუღლე შეეძინა. ყოველ მის მიხვრა-მოხვრას, მოძრაობას, სიტყვას ემჩნეოდა გრძნობა, გრძნობა და გრძნობა. აძალა-უნებურად, ვფიქრობდი, ძალიან სასოწარკვეთილიც რომ იყვეს გივი, უნდა გამოირკვას და ცხოვრებას სიამოვნებით მიეგებოს, როდესაც ამას დაინახავს“.

დიასახლისი ჩემ გვერდით იჯდა, არჩილი იმის პირდაპირ, გივი კი არჩილის გვერდით ჩემს პირდაპირ. მაგიდის თავსა და ბოლოს ორი ხნიერი მანდილოსანი იჯდა. არ ვიცი, რა დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდათ გივის ოჯახთან, მაგრამ მახლობლები კი უნდა ყოფილიყვნენ...

უბრალო ბაასით, დიასახლისის კეკლუცობით, გივის ღია გულით და მანდილოსნების სიმუნჯით ყველას სადღეგრძელო გამოავათავეთ...

თამადად გივი იყო და ღვინოს, როგორც კიდევ მასპინძელი, გვაძალებდა. ცოტა არ იყოს, გივის ღვინო გაუჯდა, ალაპარაკა. არჩილი ხომ ჩვეულებრივად ორი-სამი ჭიქის შემდეგ აცუღლუტდა; თვალეგმა ეშმაკურად კრკალეა დაუწყო...

— მრავალ-ჟამიერ, მრავალ-ჟამიერ!.. ეს, მეგობრებო, გაუმარჯოთ ჩვენს მოღვაწეებს!.. მრავალ-ჟამიერ, მრავალ-ჟამიერ... —

წარმოსთქვა სადღეგრძელო ჩვენის მოღვაწეებისა და მრავალ-
ჟამიერთვე განაგრძო.

არჩილმა და გივიმ მეგობრულად ხელი გადაჭხვიეს ერთმანეთს და, ნაღვინეებს როგორც შეჭფეროდათ, ხმა შეათანხმეს. მეც, რაკი დიასახლისთან საბაასო მასალა შემომელია, ხელი ცოტა უკან გავაცურე, მის ზურგს მივესვენე და დაბალი, თითქმის შეუმჩნევი ბანი დავიწყე. ამავე დროს დიასახლისს თვალს არ ვაშორებდი, იგი ნიდაყვებზე დაყრდობილი დაბლა დაიცქარებოდა, და დრო გამოშვებით სახე ვნებით უთრთოდა, მთელი ტანი უხტოდა. დაბალ ბანს ვამბობდი, და დიასახლისის ამ გვარი დროგამოშვებითი ცვლილებათ განცვიფრებაში მოვეყვანდი.

გივი და არჩილი კი არ ისვენებდნენ. არჩილი ხმას ძალას ატანდა, ჯმუჯნიდა გივის და თითქმის ნახევრობამდის მაგიდის ქვეშ ჩაძვრა.

დიასახლისმა სავარძელი მაგიდასთან უფრო ახლოს მიითრია და შევამჩნიე დიასახლისიც ძირს-ძირს მიდიოდა. აღარა სცხრებიან გივი და არჩილი. სხვა-და-სხვა სიმღერებს ამბობენ, — „შაშვი-კაკაბი“, „ჩავუხდეთ, ჩავუხდეთ“, „ალაზნის პირას“ და მრავალი სხვა სიმღერა ერთი-მეორეს მოჰყვანდა...

სავარძელი უფრო განზე გავწიე, ამავე დროს ხელსახოცი იატაკზე დავაგდე.

არც არჩილს, და არც დიასახლისს ჩემი მოძრაობა არ შეუმჩნევიათ. ჩემში აღძრულმა ცნობის მოყვარეობამ მოსვენება აღარ მომცა. მინდოდა, შემეტყო, მაგიდის ქვეშ რა დრამა ხდებოდა; ისე კი, რომ ჩემი ცნობის მოყვარეობა არ გამომელაგნებულიყო.

ამისთვის დავაგდე ძირს ხელსახოცი და ცერად გადავიხარე ხელსახოცისაკენ და თან მაგიდის ქვეშ შევიწვიე...

მთლად აეწითევი. გველ-ნაკბენისავით უეცრივ წელში გავიშარეთ და რომ სახის ცვლილება არავის შეემჩნია, ორივე ხელები პირზე მივიფარე და ნიდაყვზე დავეყრდენე. ტანი შემისველდა, სუნთქვა, ცოტა არ იყო, გამიძნეოდა.

აღარ შეყურებოდა არჩილისა და გივის სიმღერა. თვალწინ მხოლოდ ორი წყვილი ერთმანეთში ჩახლავნილი არჩილისა და დიასახლისის ფეხი მითამაშებდა...

ამ სურათმა ჩემზე რად იმოქმედა ასე?! არ ვიცი. ეხლაც ვერ გამომიჩვენებია, ის მეწყინა, რომ არჩილს მეგობრულად გივისთვის ხელი გადაეხვია და ამავე დროს კი მის მეუღლეს ფეხებით ეარშიყებოდა, თუ...

მაგრამ ამის გამორკვევა შორს წავიყვანს.

ერთ წამს დავაპირე წამოედგომოდი, მიმეფურთხა არჩილისთვის. მაგრამ თავი შევიმაგრე...

— ჰუუ!..— ჩემდა უნებურად მაგრად ამოვისუნთქე, ჭიქა წყალით ავავსე და ხარბად მოვეწაფე.

— ღვინო მიირთვით, წყალს რად მიირთმევთ.— პირველად გავიგონე მაგიდის ბოლოს მჯდომ მანდილოსნის ხმა.

არ ვიცი, რამ აიძულა მანდილოსანი, დაერღვია თავისი გულმოდგინე სიჩუმე. იქნება ჩემი აღელვების უნებური მოწამე იყო...

— რა ვქნა, ბატონო, თამადა ღვინოს აღარ გვასმევს და უიმისოდ კი წყალის მეტს ვერას გიახლებით.— ხმა-მალლა ვუპასუხე, რომ გივის გაეგო და სიმღერა შეეწყვიტა.

— უკაცრავად, ელიზბარ, უკაცრავად! მართლაც, სიმღერას აღარ ვათავებთ და ღვინოს ველარა ვსვამთ. — გივი წამოდგა, ჭიქა ღვინით გაიესო და განაგრძო: — ყმაწვილებო, დავლიოთ ჩვენი ქალების სადღეგრძელო. ვუსურვოთ მათ, მოიგონონ ჩვენი წარსული დედები და იმათსავით პატიოსნურად ემსახურონ სამშობლოს და თავიანთ ოჯახს!..

— კაცო, რატომ არ დაცოლშვილდებით?! — უცრვივ მოგვიბრუნდა მე და არჩილს: ვერ წარმოიდგენთ, ყმაწვილებო, რა ბედნიერებაა დაცოლშვილიანება!.. ღმერთს გეფიცებით, — გულ-წრფელად დაიფიცა, როდესაც იმის უკანასკნელ სიტყვებზე თავი დაბლა დავხარე, — გამოცდილებით გეუბნებით!..

— ქალები... ოოო... მაინც ვსვამ მათ სადღეგრძელოს!
კარგები არიან!.. თვალთა ბზინვით დიასახლისის გადაჰხედა და
სწრაფ ჭიქა გამოცალა არჩილმა...

II

ბარბაცით გავიარეთ რამდენიმე ქუჩა. ქუჩები მიყრუებული
იყო, მოძრაობა სრულებით შეწყვეტილიყო. აქა-იქა ჩვენსავე
შეზარხოშებული ბარბაცით თუ გვხვდებოდნენ, თორემ სხვა
კი არავინა.

მე და არჩილი გაჩუმებულები მივდიოდით. არ ვიცი, ის
რაზე ფიქრობდა და მე კი გონებიდან რომანი მაგიდის ქვეში-
სა არ მშორდებოდა. რაც ორ წყვილ ჩახლაკნილ ფეხს თვალი
მოვკარი, მინდოდა არჩილისათვის როგორმე მეგრძობინებინა
და გამეკიცხა ჯერ ვახშის დროსვე, მაგრამ იქვე მოვახერხე.
ამისთვის ჯავრით ლეინოს ძალა დავატანე და კარგადაც შევზარ-
ხოშდი.

აი, ახლა რამოდენა ხანია მარტონი მოვდივართ, ყოველ
ნაბიჯზე ვემზადები და ამ მზადებას ბოლო აღარ ეღირსა.

აგერ, გამოვიარეთ რამდენიმე მიხვეულ-მოხვეული ქუჩა და
უმთავრეს ქუჩაზე გამოვედით, რომლიდანაც სხვა-და-სხვა ქუ-
ჩებით უნდა წავსულიყავით...

— აბა, ღამე-მშვიდობისა, ელიზბარ, — მითხრა და ხელი გა-
მომიწოდა.

— არჩილ!.. — წამოვილოულოდე და ხელი მაგრა დავუ-
ჭირე.

— რა იყო, რატომ მაგრე ტრაგიკულად მომაპყარ თვალნი
შენნი?!

არჩილის ამგვარმა კილომ გაბედულობა მომიმატა და მკვა-
ხედ ვუთხარი:

— უნდა გრცხენოდეს, რომ იმ კაცს მეგობარს ეძახი, მე-
გობრულად ხელს ჰხვევ და ამავე დროს კი იმის ცოლს ფეხებს
ფეხებში უხლართავ და ენებით თრთი!..

— ხა, ხა, ხა, ხა!..— გულიანად ისე მაგრად გაღიხარხარა, რომ ქუჩებმა ბანი მისცეს...— დაინახე?!— ხარხართვე მკითხა არჩილმა.

— კიდევაც ჰხარხარებ?!— განცვიფრებით დავეკითხე.

— ეჰ, ჩემო ელიზბარ, ბალღი ჰყოფილხარ!..— სიცილით მიპასუხა და საჩქაროდ თავის გზას გაულდა.

— „ბალღი ყოფილხარ!“— მწარის ღიმილით გავიმეორე არჩილის სიტყვები და თავის ქნევით სახლისკენ დასაძინებლად წავედი.

შ. არაგვისპარული

ასული ისრაელისა

სუთ-მოქმედებისანი ტრაგედია

მომქმედნი პირნი:

ივდით, (ასული ისრაელისა) ყმაწვილი ქვრივი.
ოლომფრე, პირველი მხედართ-მთავარი ნაბუქადონოსორ მეფისა.
ნაბუქადონოსორ, მეფე ბაბილოვნელთა.

ელიაკიმ—იგივე იოაკიმ—დიდი მღვდელი ებრაელთა.

ოზია, პირველი მხედართმთავარი ისრაელთა.

ზაბრი, მხედართმთავარი და ბეთილის უზუცესი.

ხარმი, მხედართმთავარი და ბეთილის უზუცესი.

ახიორ—იგივე ახიროვ—მთავარი ამონელთა.

ნაბოლიდ, მეცნიერი ბაბილოვნელთა.

ნაბუზარდან, მხედართმთავარი ნაბუქადონოსორისა.

ასფანაგ, საჭურისი, დიდი პირი ნაბუქადანოსორის კარისა, შვილი
ლეამიტა მეფისა.

ვლადი, საჭურისი, მსლებელი ოლომფრესი, დიდებული გვარისა.

აზია,

ბერეზია,

იაზარ,

აბრი, მხევალი ივდითისა.

ქადაგი ქალდეველთა სამეფოსი.

მეფენი, მთავარნი, ქურუმნი, მეცნიერნი, ასურელთა და ბაბილონელთა

წინასწარმეტყველნი, ლევიტნი, ქალწულნი სიონისანი; ქედემიზნი და ქედემომნი—ყრმაწვილი ქალ-ვაჟნი, მსახურნი ბაალისა და ასტარტას ტაძრისა,—მეეტლენი, *) მეციზმრენი, მსახვრენი და სხვა, მხედრობა, მესაკრავენი, მეფსულმენენი და სხვა.

*) მეეტლენი, ეხლანდელი შეთხზული სიტყვა—მეფეტონესა და მედროშკეს ანუ კლტერ-იამშიკების მაგივრად რომ ხმარობენ, არ ეგონოს მკითხველს. მეეტლე ერკვათ, რომელნიც კშლიდნენ საეტლო წერილებს და ჰხსნიდნენ კაცის ბედს ვარსკვლავთა ნიშნებით. ეტლი არის პლანეტა—ПЛАНЕТА.

მოქმედება პირველი.

(დიდი ველი დერასი ბაბილონის მახლობლად. გარშემო ტყე მშვენიერი ბაღები და ვენახები, დიდი მდინარე წყალი; მოშორებით მოსჩანს დიდი ტბა. შორი-ახლო ბაბილონი დიდებული სანახაობით. შუა ველს არის აღმართული დიდი ოქროს კერპი, ნაბუქოდონოსორ მეფის სახითა. კერპის პირიდან აღმოხდება საშინელი ალი, რომელიც ჰფენს გარშემო სურნელებას. კერპის მახლობლად სდგანან ქურუმნი, მოგვნი, მსახვრელები, ტაძართა ქალწულები და ყრმანი, ანუ ქედემიშნი და ქედეშომნი და სხვა მსახურნი სალოცავთა; ბაალის წინასწარმეტყველნი მახვილებითა და ლახვრებით. ქურუმნი არიან მოსილნი გრძელი ტანისამოსით, რომელიც წააგავს ეხლანდელს ჩვენთა მღვდელთა სამოსელს, და ჰხურავთ მაღალი ქუდები, რომელნიც წააგვანან ეხლანდელს მღვდელთა სკუფიაებს. მახლობლად კერპისა სდგას ოქროს საყდარი, რასაც ეხლა ვეძახით სამეფო ჩარდახს. ამ საყდარში სდგას ტახტი (ტრონი) მეფისა ძვირფასი თვლებით მორთული. გარშემო ანთიან შარავანდებრნი ცეცხლნი. ამ ცეცხლთა არტყიან გარშემო ქურუმნი, ქედემიშნი და ქედეშომნი, მოსილნი თეთრი სამოსლითა (ტანთ-საც-მელით) და მორთულნი ყვავილებითა და ოქროს ქსოვილებით. მოშორებით სდგანან მხედრობანი და აუარებელი ერი. მხედრობანი არიან სხვა-და-სხვა ერისანი, რომელთაც უძღვიან წინ თავიანთი მეფენი და მთავარნი თავიანთი მხედართ-მთავრებით. საყდრის მახლობლად სდგას მეფე ბაბილონისა, ნაბუქოდონოსორ, მოსილი ღვთაებრივის სხივ-მოსილი ტანისამოსით. ასხია ქლამიდა, რომელზედაც ძვირფასი თვლებით არის გამოსახული მთელი მისი საბრძანებელი. შორი-ახლო სდგანან საჭურისნი სამზიურებითა და მარავებით).

ნაბუქოდონოსორ. (მარტო) ვინ? მე? მაშ მე არა ვარ ღვთაება?!
არის უძლიერეს ჩემსა ღმერთი?! შევმუსრნე ყოველნი ერნი, შევმუსრნე მეფენი და მთავარნი მათნი,

შევმუსრნე ეკვიფონისი და ზღუდენი მისნი, რომელთა მსგაესნი მანამდის ქვეყნის გაჩენიდან არ აგებულა კაცის ხელით; შევმუსრე უძლეველი არფაქსად, აღმგებელი ამა ზღუდეთა და მფლობელი ნახევარ ცის ქვეშისა, შევმუსრე ეგვიპტე, ტირი, სიდონი; შევმუსრნე სალოცაენი და ღმერთი ყოველთა ერთა; დღეს ჩემს ხელთ არის სიკვდილი და სიცოცხლე ყოველთა სულდგმულთა,—და რომელი ღმერთია, რომ ეპიროს ძალა უძლიერეს ამისა? მინამ მე ვიცნობდი ჩემს თავში ღვთაებრივსა ძლიერებასა, სხვები უკვე მცნობდნენ მე ღმერთად და მცემდნენ ღვთაებრივსა თაყვანსა, და ბოლოს მრავლითა და ცხადითა საბუთებითა მიჩვენეს, რომ მე ვარ ღმერთი—ღვთაება. ჯერ ისევ ნორჩი ვიყავ, რომ ჩემნი აღმზრდელნი მეცნიერნი და მეეტლენი შესძახდნენ ჩემს მშობლებს, რომ მე არ ვგევარ სხვა ძეთა კაცთასა, რომ სახე, გონი და ძალა ისახვის ჩემში ღვთიური, არა ქვეყნიური... შემდეგ პირველ ქურუმთა მიკმისსა მე საკმეველი ღვთაებრივი, და ღალადითა საღმრთოითა მიწოდებდნენ ღმერთად კაცნი, რომელნი იდგნენ ჩემგან შორს, და დღეს გამხდარან ჩემნი უახლოვესნი პირნი და მთავარნი ქვეყნისანი. ყოველს ჩემს დანახვაზედ ჰლაღადებდნენ ხმითა დიდითა: „შენ ხარ ღმერთი, ღმერთი უძლიერეს ყოველთა ღმერთთა“-ო, და ლოცულობდნენ ჩემზედ, როგორადაც უძლიერესს და უძლეველესს ღვთაებაზედ. არა მარტო ესენი: მრავალნი დამორჩილებელნი და ძლეულნი ჩემგან მეფენი და მთავარნი ცხადად და საქვეყნოდ მალიარებდნენ მე ღმერთად. გადიოდა ხანი და მეც თვითონ ცხადად ვხედავდი ჩემს თავში ღვთაებრივს ძალას, ღმერთთა ძლიერებას, და დღეს ცხადად ვსცან, რომ მე ვყოფილვარ ღმერთი, ღმერთი ნამდვილი, ღმერთი უძლეველი, და

ვაი მას, ვინც არ აღიარებს სახელსა ჩემსა ღვთაებად,
და აღგებულსა ხატსა ჩემსა არ მიიღებს ღმერთად,
როგორადაც მე, რომლისაც საბეს წარმოადგენს ხა-
ტი იგი!.. (შემოდის ოლომფრე).

ოლომფრე. (დაემხოზა პირქვე, უზავს მეტანიას). გახლავართ ოლომფ-
რე, მონა და ფერხთა მტვერი ღვთისა თვისისა და
მთელისა ქვეყნისა ნაბუქადონოსორისა.

ნაბუქადონოსორ. აღსდგე, დიდებულო მხედართმთავარო, მარჯ-
ვენაო ჩემო, ოლომფრე, და ისრე მომახსენე მოსახსენ-
ებელი შენი.

ოლომფრე. (აღგება). ღვთაებაო და განგებაო ყოვლისა სოფ-
ლისა! სულთა და ხორცთა გამგეო ბაალისა და ას-
ტარტას ყოველთა ქმნილებათა! მოსრულან მთელი
ცის ქვეშეთით მეფენი, მთავარნი, სატრაპნი, ივპა-
ტორნი, წინამძღვარნი, მოგვნი, მსაჯულნი სჯული-
სა და ერისანი, ერნი და მხედრობანი, რათა გცენ
შენ და შენგნით აღგებულსა ხატსა ღვთაებრივი თაყ-
ვანი, გაღიარონ ღმერთად და გამგებლად სულისა
და ხორცისა ყოველთა ქმნილებათა. ყოველივე მზად
არის ენკენიანდ და ელიან ბრძანებასა შენსა ღვთა-
ებრივსა.

ნაბუქადონოსორ. მთავარო უძლეველო, ოლომფრე! შემდგომ
ჩემისა, შენ ხარ პირველი უფალი ყოვლისა საბრძა-
ნებლისა ჩემისა. რაკი აქაც შენა ხარ პირველი გამ-
გე საქმისა და ჰხედავ, რომ ყოველივე მზად არის,—
უბრძანე კიდევ შეუდგენ საქმეს.

ოლომფრე. (წარსდგამს რამდენსამე ნაბიჯს წინა და გასძახებს ქურუმთა
და მხედრობათა.) იწყეთ დიდება მცფისა ჩვენისა, იწყეთ
ენკონია!

(გაჩნდება შედღუბი, სროლა წუმწუმათა და უშუშუნათა. აღიგზ-
ნიან სამღრთო ცეცხლნი. მეფენი, მთავარნი, ქურუმნი, ქალღველნი,
მემისნენი, მესიზმრენი, მეეტლენი, მოგვნი, სპასეტნი, ქალაქპეტნი
და მხედრობანი იწყობენ ღვნას. გაიმართება საკრავთა ხმანი. ქედ-
მიშნი და ქედეშომნი, ქურუმნი და მლაღადებლნი ჰგალობენ).

აღვედი ღმერთთა საყდრად
ღვთაებბაო შეუღარებლო!
აღმართეთ ღმერთი ღმერთად
საყდარსა უფლისასა.

(მეფენი, მთავარნი, მხედართმთავარნი, ქურუმნი და წინასწარმეტყველნი ჰსმენ ნაბუქადონოსორს ოქროს ტახტრეფანზე და აჰყავთ კიბეზე ოქროს საყდარში, სადაცა სდგას ტრონი და ასვენებენ ტრონზე. ამ აყვანის დროს თანა ჰგალობენ):

აღვედინ უფალო საყდარსა უფლისასა!
განაგე მეუფეო ხილულნი და არა ხილულნი!
მოჰფინე ღვთაებბაო წყალობა მორჩილთა შენთა!

(გარეშე ნაბუქადონოსორისა სდგებიან ქურუმნი, წინასწარმეტყველნი, მოგენი, ვარსკვლავთმრიცხველნი. საჭურისნი ადგებიან თავს გაშლილი სამზეურით, და მარაოებით აგრილებენ).

ნაბუქაძანსკრ. (ოლომფრეს) ჩემს მაგიერ, როგორც პირველს სამეფოს გამგეს, შენ გეკუთვნის ამ ჟამად ქურუმთმთავრობა. ამატომ დასდევ ქურუმთა და წინასწარმეტყველთა თავსა და განუცხადე უცხო ნათესავთა, ქურუმთა და მთაფართა განჩინება ჩვენი მათთა ღმერთთა და სალოცავთა ზედან.

ოლომფრე. (დგება ქურუმთა წინ. ქურუმნი აძლევენ დიდს, ფიცარსავით ფილაქანს, რომელიც არის დაწერილი ოქროს ასოებით. ოლომფრე ჰკითხულობს). „ქურუმთა ჩვენ, კვლევითა, ჩვენებითა მრავალითა და ძველად გარდმონაცემით აღმოვაჩინეთ, რომ ჩვენი უძლიერესი მეფე, ნაბუქადონოსორ, მთელი ცის ქვეშეთისა დამპყრობი იყო სოფლის დასაწყისითვე დასახულ ღვთაებად და ინახებოდა იგი ღმერთთა არსებათა შინა, რათა, ოდეს ღმერთნი იგი მიეცემოდნენ ჟამთაეითარებისაგან ცვლას მოვლენოდა ეგ უპირველეს ღვთაებად სოფელს. მიზეზითა ამით იქმნა ცნობილ ქურუმთაგან, რომ ნაბუქადონოსორს, მეფესა ჩვენსა, არა აქვს არცა

დასაბამი, არცა დასასრული და არის ღმერთი ყოველთა ერთა და კაცთა ნათესავთა.

ნაბეჭად. (აიღებს ხელთ სხვა ფილაქანს ოქროს ასოებით დაწერილს და ჰკითხულობს). ჩვენ, ყოველთა მეცნიერთა, კვლევითა ჩვენითა, ვარსკვლავთა და ეტლითა სინჯვით და გამოცნობით, აღმოვიკითხეთ და აღმოვცანით ვარსკვლავთა და ეტლთა წყობათაგან, ასწილ ასოთა შეწყობით და გადათვლით, რომ ნაბუქადონოსორ მეფე არის ღმერთი, ღმერთი ნამდვილი. ვინაიდან ვარსკვლავთა და ეტლთა შემწეობით მუდამ გამოდიოდა სახე ნაბუქადონოსორ მეფისა და ასწილ ასოთა გადათვლით და შეწყობით გამოდიოდა მუდამ სამი სიტყვა: „ნაბუქადონოსორ ღმერთი ყოველთა“. მის გამო ჩვენ, მეცნიერთა და ქალდეველთა*) ვიცანით და ვალიარეთ უძლეველი მეფე ნაბუქადონოსორ უძლეველ ღმერთად ყოველთა ერთა, და ხატი მისი აღმაერთული აგრეთვე ღმერთი სახედ მისად.

წინასწარმეტყველთა უსუცესა (ცალს ხელში აღმართავს მახვილს და ცალს ხელში აიღებს მესამე ფილაქანს ოქროსავე ასოებით). გულთამხილობითა ჩვენითა, შთაგონებითა სიზმრისათა, საუბრითა სულოთა მამათა ჩვენთა და შთაგონებითა ღმერთთა უხილავთა და ხილულთა ჩვენ წინასწარმეტყველთა ქალდეველთა და ასურთა ვსცანით და ვალიარეთ, რომ ღმერთი ყოველისა სოფლისა არის ნაბუქადონოსორ უძლეველი მეფე ჩვენი და ხატი მისი.

(აქ უცებ აღმოხდება ნაბუქადონოსორის თავის გარშემო ბრწყინვალე შარავანდედი. კერპის პირიდან უფრო ძლიერად აღმოხდება ალი და ჰფენს გარშემო სურნელებას. კერპი მოძრაობს, იცქირება ყოველმხრივ, ახედებს აქეთ-იქით თვალებს, გაჰყურებს მრისხანედ ერს და მხედრობას).

*) მეცნიერთ ქალდეველთა ც ეძახდნენ მაშინ.

სამეფო ქადაგი. ისმინეთ ერნო, ტომნო, ნათესავნო, ენანო, მხედრობანო, მეუფენო, მთავარნო და ყოველნო დიდებულნო! ოდეს განისმის ხმა საყვირისა, სასტვინელისა, ქნარისა, ციმეიკისა, საფსალმუნისა, ორლანოთა და ყოვლისა მუსიკისა, რომელნიცა შემოკრებილან აქ ყოველთა ტომთაგან, თაყვანი ეცით და აღიარეთ ღმერთად ახალი ბაალ, რომელ უხილაობისაგან მოვლენილა ხილულად ორ სახედ: თვით მეფედ და ხატად მისად, და პირველ არსებითად იმყოფება უხილაობასა შინა, და ვაი მას, რომელიც არა სცემს თაყვანს და არ აღიარებს ღმერთად მას, რომელმანცა შემუსრნა ყოველნი ღმერთნი უცხოთა ტომთა და ერთა და დადგა უმაღლეს ყოველთა ღმერთთა ხილულთა და არა ხილულთა! მას ელის ცეცხლი აღმომდინარე პირისაგან ღმერთის ნაპუქადონოსორის ხატისა.

(ხატის პირიდან ამოქშინავს საშინელი ცეცხლი.—გაისმის ხმა საყვირთა და საკრავთა... იწყობა გალობა და დალადისი. ყველანი დაემხობიან პირქვე. ასტარტისა და ბაალის ტაძრის ქალწულნი ანუ უფრო მხეველნი და მარყნი, ესე იგი ქედომიშნი და ქედუმომნი ჰგალობენ სხვა-და-სხვა სამუსიკო ხმებზე).

აქებდით და აღიდებდით ცანი და ქვეყანანი,
უფალსა და მეუფესა უკუნთა და საუკუნეთა!

ქურუმი და წინასწარმეტყველნი. (დალადებენ მუსიკისავე ხმაზე. წინასწარმეტყველნი იქნევენ ჰაერში და სცემენ მახვილთა ალაგხედ).

აქებდით და აღიდებდით, მზევ ზ მთვარევ ცისანო,
ღვთაებასა და გამგესა ცხოვრებისა ჩვენისასა!..
უხმობდით ღმერთსა ღვთაებად ზ ხვთათავე ხატსა მისსა!

მხეველნი და ყრმანი:

აქებდით ზ აკურთხებდით მცავენი ცისა ზ ჰაერისანი,
ცვარნი, წვიმანი ზ ქარნი, ღრუბელნი, ზღვანი ზ ხმელნი,

მეფესა ღმერთსა ზ ხატსა მისსა, ხილულად არა ხილულისაგან
 მოვლენილთა!

ქურუმნი და წინასწარმეტყველნი. (წინასწარმეტყველნი იქნევენ მახილთა და თანა ჰგალობენ).

აქედით და აღიდებდით, სიცხევე, ყინევე, თოვლო, ცეცხლო,
 მენო და მედგარნო ცისანო ღმერთსა ნაბუქადონოსორს
 ხილულსა და არა ხილულსა!

სამკუფეო ქადაგი. აღსდექით ყოველნი და შემართეთ თვალნი
 თქვენნი ღმერთსა ნაბუქადონოსორ ხილულსა და
 ხატსა მისსა ღმერთსა ძლიერსა. (ყველანი აღგებინ).

ხატო. (აღმოაქმენს საშინელსა ცეცხლსა და უცებ ჩასწყდება ცეცხლი.
 დაუშვებს ძირს თვალებს, მოჰხრის თავს, გადიღებს ხალხისა-
 კენ ხელებს და აღმოიძახებს გვრგვინვით) წყალობა ჩემი
 თქვენდა მალიარებელნო ჩემნო! (ცეცხლი ისევ ამოვარ-
 დება პირიდან)

მდაბაო ხალხი (ემზობა კიდევ პირქვე ამ სანახავზე და ისმის) ღმერ-
 თია ნამდვილი, ღმერთი მოვლენილი. გვიხსენ, ღვთაე-
 ბაო ხატო, რისხვისა შენისაგან.

სამკუფეო ქადაგი. ერნო, მხედარნო, მეფენო და დიდებულნო
 ცის ქვეშეთისანო! აღიარეთ ნაბუქადონოსორ და ხა-
 ტი მისი ღმერთად და ღალად ჰყავით ხმითა დიდითა
 მუსიკისა და მღალადებელთა ხმითა თანა.

(მოსაკრავენი უკრავენ მეფენი და დიდებულნი ჰგალობენ)

„გალიარებთ შენ უძლეველო, შეუდარებელო და სან-
 ცვიფრებაო სოფლისაო, მეფეო ღმერთო ნაბუქადო-
 ნოსორ და ღმერთო ხატო ნაბუქადონოსორისაო, რა-
 მეთუ ხელთა თქვენთა არს ცა და ქვეყანა, ზღვა და
 ხმელი, კაცნი და პირუტყენი, მეფენი და მთავარნი,
 ყოველნი ერნი და სალოცავნი მათნი! გალიარებთ
 შენ, შეგვიწყალებ, გვაცხოვნე და მოგვიტყვენ უსჯუ-
 ლობიანი ჩვენნი.

ნაბუქადონოსორ. ვინცა მიწიმა მე და იწიმა ხატი ჩემი ღვთაე-
ბად ცხონდეს იგი უკუნისამდე.

ქურუმნი, მოგენი, ქაღდეველნი, მსახვრენი, შესაზმრენი,
ძეგტლენი, წინასწარმეტყველნი და მღაღადებულნი ჰგალობენ.

„საუკუნო იყვეს ცხონება და მშვიდობა თქვენ ყოველ-
თა თანა!“

ქედმაშნი და ქედუშმაშნი (ჰგალობენ)

„და იყვეს ცხონება და სასუფეველი თქვენი უკუნისამდე!“

ხატი (გადიშვერს ხელს ხალხისაკენ) ცხონდით უკუნისამდე!

მდაბიო ხალხა. (დაემხობა კიდევ პირქვე ხატისაკენ) ღმერთი ხარ,
ნამდვილი ღმერთი, ხატო ცხოველო. გვიხსენ რის-
ხვისა შენისაგან. (აღგებიან ისევ და შესცქერიან შიშით ხა-
ტსა.)

სამეფუო ქადაგი. ერნო, მხედრობანო, მეფენო, მთავარნო, ყო-
ველნო, დიდებულნო, ქურუმნო, მეცნიერნო, მოგე-
ნო, წინასწარმეტყველნო და ყოველნო აქ დამსწრე-
ნო და ყოველნო შესაწირავნო და შეწირულნო ამა
ხატისანო, წარმოსთქვით ჩემთან: გვრწამს ჩვენ ყვე-
ლას.

ეგელანი. გვრწამს ჩვენ ყველას.

ქადაგი და ვალიარებთ.

ეგელანი. და ვალიარებთ.

ქადაგი. მეფეს ნაბუქადონოსორს.

ეგელანი. მეფეს ნაბუქადონოსორს.

ქადაგი. და ხატსა მისგან აღგებულს.

ეგელანი. და ხატსა მისგან აღგებულს.

ქადაგი. უდიდეს ღმერთად — ღვთაებად.

ეგელანი. (იმეორებენ).

ქადაგი. ვფიცავთ წინაპართა ძვალთა.

ეგელანი. (იმეორებენ).

ქადაგა. მათი სულისა ძალასა.

ეგვლანა. (იმეორებენ).

ქადაგა. შეესწიროთ მათ თავი ჩენნი.

ეგვლანა. (იმეორებენ).

ქადაგა. ჩვენი ცოლი, ჩვენი შვილი, და ჩვენი საცხოვრებელი.

ეგვლანა. (იმეორებენ).

აღმკფრე. მე ამ ჟამად, როგორც ქურუმთა უხუცესი, გიბრძანებთ მთავარნო, დიდებულნო, სამღვდელნო უცხო ტომთა და თესლისანო, რომელთაც დღევანდლამდის არ გიწამებიათ ბაალ, ასტარა და სხვა ცამეტნი ღმერთნი ბაბილონისა და მათთან უძლიერესი ყოველთა ღმერთთა ნაბუქადონოსორ და ხატი მისი, მოიტანეთ აქ თქვენისავე ხელით ღმერთნი და სალოცავნი თქვენნი და მიეცით იგინი ცეცხლსა, აღმომგზნებარესა პირისაგან ამა დიდებულის ხატისა.

(შემოაქვთ მეფეთა და სხვა დიდებულთა და სამღვდელთა სხვადასხვა თავიანთი ღმერთები: ზოგი მზისა და მთვარის სახითა, ზოგი სპილო-კაცის სახითა, ზოგი მეფეთა სახითა; ზოგი ნიშა ხარის სახითა, ზოგი ხბოს თავისა, ზოგი ლომ-კაცისა, ზოგი ნიანგისა, ზოგი ტიტველა ქალისა და კაცისა, ზოგი კატისა და სხვა. ყველა ამას ჰყრიან ნაბუქადონოსორ მეფის ფერხთა ქვეშე.

ეგვლანა. აჰა ღმერთნი და სალოცავნი ჩვენნი ფერხთა ქვეშე შენთა, ღმერთო, მძლევებლო ყოველთა ღმერთთა და სალოცავთა.

ქურუმნი. (ანტვრევენ ამ კერპებს, ჰყრიან ცეცხლში და ჰგალობენ): შეიწირე ესე შესაწირავი, მეფეო ღმერთო ნაბუქადონოსორ და ხატო მისო ძლიერო.

ქადაგა. (ყველას). წარმოსთქვით: გაჰქერით პირისაგან ქვეყნისა, ცრუ ღმერთნო, კაცთა ხელითა შექმნილნო, გვიგმიხართ უკუნისამდე.

ეგვლანა. (იმეორებენ).

ნაბუქადონოსორ. სცხონდით უკუნისამდე და აღგერიდოთ მახვილი ჩემი მრისხანებისა.

ქედემიშნი და ქედეშომნი. (ჰგალობენ) და იყვეს ცხონება და სასუფეველი თქვენი უკუნისამდე.

აღმადგომელი. ყოველნო დიდებულნო და მდაბიონო, სამღვდელონო და მეცნიერნო უყავით მეტანია უძლიერეს ღმერთსა ნაბუქადონოსორს და ხატსა მისსა ღვთაებასა და შეუდევით ენკენიას.

გველანი (უყრიან მუხლს ნაბუქადონოსორს და ხატსა მისსა და შეჰვედრიან). იყავ მეოხ და შემწყალე სულისა და ცხოვრებისა ჩვენისა.

აღმადგომელი. აღსდევით, შეჰმართეთ თვალნი თქვენი სახეთა დიდებულთა ღმერთთა და მიჰყევით ენკენიის წესსა, ვითარ განგვიგია ჩვენ წინადვე.

(ყველანი ადგებიან. მეუფენი ადიან, იღებენ მხრებზე ოქროს საყდარს, რომელშიაც ჰზის ნაბუქადონოსორ, ჩამოაქვთ ჩარდახიდან ძირს, მიუძღვიან წინ ხალხსა და მხედრობასა. მათ წყობისათ მისდევენ სხვა მთავარნი და მოგვნი, სამღვდელონი და სხვა დიდებულნი, ხალხი, მხედრობა და სხვანი. იწყობა საერთო საკრავთა ხმა, ცემა ტაბლაკთა, ხმა საყვირთა, შედღუზი, ცეცხლების აშვება ჰაერში; ცა მოიფინება ცეცხლებით და განათდება ათასფერად).

ქედემიშნი, ქედეშომნი, ქურუმნი და ძღაღადებელნი ჭგაღობენ. „გაღიარებთ შენ, მეუფეო სულისა და ხორცილისა ჩვენისაო, ნაბუქადონოსორ და ხატო მისო, ღმერთად—ღვთაებად და სალოცავად ცის ქვეშეთისა“. (ენკენია მიდის ხატის მეორე მხრისაკენ).

კრთი მდაბიანთაგანი. ხატია ნამდვილი ღმერთი, ღმერთი უძლეველი. როდესაც ამ სამოცოთხმოცი წლის წინად ჩვენს ღმერთს ბელლა-მაროდოხეს*) დაეცა თუბალ მოშობთა ღმერთი და მოსცა წასარღენელად ზღვაზე უძლიერესი ღვარი და ის იყო უნდა შთანთქმულიყო ამ მრისხანე ტალღათაგან, ამ დროს, როგორც გვიამბობდნენ ჩვენი სახლის უხუცესნი, მოჰშველებია მას ღმერთი

*) საღმრთო წერილით: ბალ—მოლოხი.

სწორედ ამ სახისა, როგორც ეს ხატი, მაგისთანა მრისხანე, შეურისხავს თუბალბოშოხთა ღმერთი, განუდევნია, აუშვრია ღვარნი და გადურჩენია ჩვენი უძლეველი ღმერთი დანთქმას. რაც ეს ამბავი გავიგონე, ეგ ხატი ხშირად მევლინებოდა სიზმრად, და, როდესაც ამ ათი წლის წინად მოხდა საშინელი მიწის ძვრა, დაანგრია და შთანთქა უფსკრულში მრავალი დაბა და ქალაქი, მეცა და მრავალნი სხვანიც ჰხედავდნენ, რომ ეგ ღმერთი დადიოდა, არყვედა მიწას, მრისხანებდა და იძახოდა: მუსრი ბაბილონს, მუსრი ქალდეთ, მუსრი ასურს, რადგან მრავალთა ამათავან უარჰყვეს ბელლა—მარადოხე და შეუდგნენ ისრაელთა ღმერთის მსახურებას და უსმენენ წინასწარმეტყველთა მათთაო.

რამდენამე სმხ მდაბაო ხაჯხადან. ეგ ხატი არის ნამდვილი ღმერთი. მრავალჯერ ჩვენც გვიჩემრებია სახე მისი. არა ხალხს არა ჰყავს აგრე დიდებულად შემკული ღმერთი. მხოლოდ უძლიერესს და უძლეველს მეფეს ნაბუქადონოსორს შეეძლო აგრეთი დიდებული ღმერთის გაკეთება. (გადაან).

ერთი დადებულთაგანა. მეფე იგი, დიდებული ნაბუქადონოსორ, სწორედ ნამდვილი ღმერთია. როდესაც მესმოდა ჩვენს შორს ქვეყნებში დიდება და ძლიერება მაგისი, როდესაც ზარდაცემული ქვეყანა ელოდა მისგან ცეცხლსა და სისხლში სიციცხლის ბოლოს მოღებას; როდესაც შემუსრნა მაგან ღმერთნი და სალოცავნი ყოველთა ერთა და ნათესავთა და ვერც ერთმან ღმერთმან ვერ შეუძლო მაგის რისხვასა, ცეცხლსა და მახვილს,—მე რამდენჯერმე მევლინა სიზმრად ღვთაებრივის სახით სწორედ ეგრე, როგორც ეხლა ვნახე და ბრძანებდა: ემონეთ მახვილსა ჩემსა, მაღიარეთ ღმერთად და ცხონდეთ უკუნისამდეო...

ქეორე დიდებულა. მრავალნი ამბობენ, რომ ეკ ცხადლივ თუ სიზმრივ, როცა ჯერ არც კი მოვლენოდა ქვეყანას და არ დაბადებულყო, ევლინებოდა მათ ღვთაებრივის სახით. სწორედ მეფე ეგე არის ღმერთი ნამდვილი, ულძიერესი ყოველთა ღმერთთა... (გადიან). (შემოდინან ნაბუზარდან, ნებოლიდ და ასფანაგ).

ნაბუზარდან. ნებოლიდინ! ასფანაგ! არ მოსდევს არავითარი კეთილი ამგვარსა აზვავებასა. არც მამა-პაპათა ღმერთნი შეუნდობენ მაგას მათსა ასეთსა შეურაცხებასა. მრავალნი წინასწარმეტყველნი ებრაელთა ჰქადაგებენ ბაბილონისა დამხობას და საუკუნოთ ბოლოს მოღებას, და სიტყვანი მათნი არიან სიტყვანი არა მარტო ღვთისა ისრაილისა, არამედ უფრო სიტყვანი ღმერთთა ჩვენთა, რომელნიც ათქმევენ ამას ებრაელთა ენას, რადგან წინასწარმეტყველებისა და მესიზმრობის ნიჭი აქვთ მიცემული სუყველა ერთა უმეტეს ებრაელთა... ვის არ ახსოვს ნაბუქადონოსორ სიყმაწვილემი. რა ჰქადა მაგას ღვთაებრივი?! მაგის ძალას შეადგენდა მხოლოდ ღრძო გული, დაფარული ხასიათი, მრისხანე სახე, და კილო მბრძანებლობისა. გონიერულნი და გმირულნი საქმენი მაგისი არავის უნახავს. ვის არ ახსოვს ეგ უბრალო სიზმრისაგან გონ-დაკარგული და მეხსიერება გაბნეული, რადესაც იგი ელოდა სხვებისაგან მეხსიერების აღდგენას და სიზმრების აღსნას?! ეგეც ხომ გუშინ იყო, რომ მაგან წარმოიდგინათ თავი პირუტყვად, დაიწყო პირუტყვებრ ღმუილი, გავარდა მათსა და ტყეებში და ჰსადგურობდა მხეცთა თანა. და ღღეს შინაური და გარეული მტრისა ძლევა, რომელნიც უფრო ეკუთვნიან ზეციერთა ეტლთა წინადვე განგებულებას, ამასთან სხვათა ძალას და ცოდვნა დაწყებულებას, ვიდრემ მაგის ნიქსა და ძლიერებას, ააზვავა და დაარწმუნა, რომ ეგ არის

ღმერთი, ღვთაება ნამღვილი. ოო, ძლიერო ბაბი-
 ლონო! ო, ერო ქალდეველო, ო ასურ! მოსულან
 დღენი აღსრულებისა თქვენისა!!

ასფანჯა. ღმერთობს ეგ ებრაელთა წინასწარმეტყველობის ძა-
 ლით, მეეტლეთა, მოგვთა და ქალდეველთა მეცნი-
 ერების შემწეობით. ისინი უჩვენებენ ეტლს, უხსნი-
 ან საეტლოს, უჩვენებენ მომავალს. და მათ, რომე-
 ლნიც უნდა ჰმსახურებდნენ ნამღვილთა ღმერთთა
 განგებულებას, უქცევიათ ნიქნი და მეცნიერებანი
 თვისნი მაგისი მტარვალობისა და მესისხარობის მსა-
 ხურად. ნაბუზარდან! ნებოლდინ! სად მიდის საქმე,
 სად?!.. რად? რად უნდა ვიყვე მე საქურსი, მასხა-
 რა ქვეყნისა, — თუმცა მრავალს დიდებას მინიჭებუ-
 ლი და ვარ ერთი უბირველესი პირი ამ უსაზღვრო
 მის საბრძანებელში, — რად უნდა ვიყვე უძლური მსა-
 ხური მისთა ხორჯათა და ქალწულთა სახის ყრმათა,
 მე, მთავარი ქვეყნისა, რომელიც ერთთა თვისითა არ
 ჩამოუვარდებოდა მამასა მისსა ნაბაპალსარს?!.. რად
 მყო სახიჩარ და საზიზღარ თვით თავისა ჩემისათვის?!..
 უძლური ლალა მაგისი სახარჯოსი, და არა მოცილე
 მაგისი ცოცხალთა კაცთა დანიშნულებაში?!.. ან შენ
 ნებალდინ, ან შენ ნაბუზარდან, რით იყავით ნაკლები
 მაგაზე?! მკლავითა, მახვილითა, ცოდნითა და მეც-
 ნიერებითა თქვენითა გაძლიერდა, გახდა ბატონი ცის
 ქვეშეთისა, და დღეს ოლომფრე აღუმაღლებია თა-
 ნასწორ თვისსა და ბრძანებს: შემდგომ ჩემსა შენა ხარ
 პირველი ჩემს საბრძანებელშიო, ოლომფრე, რომლი-
 საც ნიქსა და ძალოს შეადგენს მხოლოდ მისი მშვენიე-
 ბა და დიდებული სანახავობა, რომელიც არის ამაღ-
 ლებული უფრო ქალთა ქებით, ვიდრემ თვისის ნი-
 ქით, თვისის რიხით, ვიდრე ძლიერებით და რომე-
 ლიც არის შთანთქმული მაგისი შურით, და თავს
 კი უჩვენებს უსაზღვრო ერთგულად.. ნუთუ ჩვენ

უნდა სიკვდილამდის ვზიდოთ სირცხვილი და დამ-
ცირება თავისა ჩვენისა და არ მიუგოთ ღირს მისა-
გებელი უსამართლოსა მტარვალსა ჩვენსა?!

ნაბუჭადან. ჰზარდეთ მრისხანება თქვენი გულის სიღრმესა
თქვენსა და იყავით იქამდის ფრთხილ, რომ ზრახვანი
გულისა თქვენისა არ იცოდეს თვით ენამან თქვენ-
მან, ვიდრემ არ მოვა ეამი, რადგან თვით ხეთაცა
და ბალახთაც ასხიან ყურნი ნაბუჭადონოსორისა... და
შენ, მეცნიერო ნებოლდინ, შენ, რომელთაცა მეცნიე-
რებითა და გონითა შენითა შთასწდომიხარ ცათა
სიღრმესა, ჰკითხულობ კაცის გულში ყოველთა მისთა
განზრახვათა, ჰხედავ ღმერთთა ყოველთა განგებუ-
ლებათა, შენ, რომელიც ყველაზედ უფრო ნათლად
ჰხედავ, რომ ძალა ნაბუჭადონოსორისა არის მესისხა-
რობა და არა სხვა რაიმე, — შენ პირველი უკმევ მას
საკმეველს, ახმარებ შენთა სამეცნიერო ძალათა კაც-
სა მავნეს, კაცს, გონებიდან გადამდგარს, გამხეცებულს,
ბუნების გარდამავალს, და იმავე დროს ცდილობ
ქვეყნის პატრონობას, გტკივა ქვეყნისთვის გული...
შენ ხარ ბურჯი, რომელზედაც არის დამყარებული
ბორცვი, ჰაერში გადმოკიდებული.

ნებოლად. მხეცობასა და მესისხარობას, რომელნიც დამკვიდრე-
ბულან კაცთა ბუნებაში, მოუყრია თავი ნაბუჭადო-
ნოსორის გულსა და გონებაში: ამით ჰზოვებს ის
კაცთა გულში თვისებას და ნათესაობას თავის სულ-
თან და მით არის იგი ძლიერი. ღმერთნი ჩვენნი მე-
სისხარობენ, ხალხნი არიან აღზრდილნი და შთაგო-
ნებულნი მესისხარობით. ქურუმნი ჰქადაგობენ მესის-
ხარობას და ბრმა რწმუნებას: ამაშია მათი ძალა, სიბ-
ნელე იარაღი მათი. მეცნიერება არის სინათლე, და
სინათლე არის მხილავი და მაჩვენებელი ცოდვათა
და სიცრუეთა მათთა. მეცნიერება და ბრმა რწმუნე-
ბა არიან მოსისხლე მტერნი, და ვაი მეცნიერებას,

თუ უდროვოდ აღმართა ღრღინა თვისი, რათა დაი-
 ცვას მეცნიერება, იძულებულ ვართ ჩვენ, მეცნიერ-
 ნი გვექიროს მაგვარი მტარვალნი ხელთა, უჩვენებ-
 დეთ მეცნიერებას მსახურად მათდა; მხოლოდ ამითი
 შეგვიძლიან გადავარჩინოთ მეცნიერება დევნისაგან ქუ-
 რუძთა, უშეერებისაგან მტარვალთა, რომელთა გონება
 უფრო ემონვის უცნაურებას, ვიდრემ რასმე საცნაურს.
 და რომ არ ჰზარდოს მტარვალმა მეუფემ მტარვალ-
 ერთა, უნდა კაცნი, რომელთაც აქვთ შესმენა და
 უჭირავთ ძალა ხელთა, სცდილობდნენ გადიტანონ
 ეს ძალა მათ ხელთა, ვისაც შეუძლიან კაცთა შორის
 ნათელის მოფენა, კაცთა გულში მხეცური ბუნების
 აღმოფხვრა, უცნაურების შებრძოლვა და საცნაურ
 ყოფა. მიჰყევით მეცნიერებას და კაცთა, რომელთა
 უპყრიათ მეცნიერება, და აღსასრული ნაბუქადონო-
 სორისა ზოსულა... ნაბუზარდანი! ასფანაგ! იყავით მზად
 და უფროთხილდით ოლომფრეს. იგი ჰლამის მეფობას
 და ნაბუქადონოსორცა უმზადებს თავისი უმეცრე-
 ბით თავის ალაგს არა ნაკლებ მისსა აზიავებულს
 ოლომფრეს. (გადიან სამივენი).

(სცენაზე შემოდინან სამი ებრაელი: ახაია, ბერუსია და იახარ.
 სამნივენი არიან ძაძა მოსილნი, ალტაცებულის სახით).

ახაია. ოჰ, ეგოვავ! ეგოვავ! საბაოთ ღმერთო! ღმერთო ძალ-
 თაო! ღმერთო ასრაელისავე! ოჰ, იერუსალიმი! იე-
 რუსალინი! ზღუდენო სიონისანიო! დამმგრევი, შემ-
 მუსვრელი და შემგინებელი თქვენი, კაცი ხორცთ
 მოსილი, კაცი, რომელსაც არც კი შეუძლიან გო-
 ნებით შემართვა ძლიერის და უხილავის ღმერთისა,
 ეგოვავ! უარს გყოფს შენ და ნაცვლად შენისა აღია-
 რებს თავსა თვისსა ღვთაებად!... ოჰ, ღმერთო, საყ-
 დართა ზედან ცათა მჯდომელო! ნუ თუ ცოდვათა
 ჩვენთათვის არ გვაკმარე დამცრობა და დამზობა ჩვენი?

შემუსრვა ერისა და სახლისა შენისა და უნდა დაეცეს წინაშენ მთელთა ნათესავთა, ენათა, ერთა და ყოველთა ტომთა უხილავი და უძლიერესი ძალა შენი?! ბერეხიავ! იახარ! არ იღსნა ერი ჩვენი ცოდვითა ჩვენთა სასჯელისაგან არც ელიამ, არცა დავითისა ფსალმუნთა, არცა სიბრძნემაჰან სირაქის ძისაგან, არც ესაიამ, არცა ლალადმან და გოდებამან იერემიასი და მიქაიასამან!... უარ ჰყვეს ეგოვა და მცნებანი მისნი... და წარხდეს იგიცა ნაშთი, რომელი გადარჩა ტყვევნასა და სპოლევასა, და აღსრულდეს წინასწარმეტყველება იგი, რომელი იტყვის: „და აღიღებენ მას, და დასწვენ ცეცხლითა, და ვაქცევ ქალაქთა იუდიისასა უდაბურად და უკაცურად“...

ბერეხიავ. და ჩვენ, რომელთაც მოგვცემია ძალა ღმერთთან საუბრობისა, რომელთაცა გონება არის შეუწყვეტლივ ღვთაებრივთა საქმეთა შემეცნებაში და რომელთაცა ვიცით ძლიერება ნამდვილის ღმერთისა, ღმერთისა, რომელი არაფის უხილავს, არცა იხილვის და არცა გონით კაცისათა იცნობების, — გვეუბნებიან: უარჰყავით იგი და იწამეთ ღმერთად შემგინებელი ღვთისა თქვენისა, დამრღვევი სახლისა ღვთისა თქვენისა, წარმეტყვენი, შემბილწველი და შემმურველი ტაძრისა უფლისა თქვენისა... ოჰ, ეგოვავ! ეგოვავ! ღმერთო ძალთაო! გველის წამება, გველის ცეცხლი სახმილისა, მაგრამ არა გაგცეთ შენ და გარეშე შენსა არა ვალიაროთ სხვა ღმერთი.

იახარ. აღივსო სული ჩემი დიდებითა ღვთისათა და აღიღებს მას უსაზღვროსა, უხილავსა, მიუწდომელსა და შეუხებელსა! არა გაგცე შენ არცა შიშითა, არცა სასყიდლითა, არცა დიდებითა, არცა წამებითა.

(სამნივენი იჩოქებენ, განიპყრობენ ცისაკენ ხელებს და ჰვლობენ ფსალმუნს).

„ღმერთო! დაიპყრეს! წარმართთა სამკვიდრებელი შენი, შებილწეს წმიდა ტაძარი შენი, აქციეს ნატამალად იერუსალიმი, მძოვრნი მსახურთა შენთა მისცეს საქმელად ფრინველთა ცისათა და გვამნი წმიდათა მმოსაეთა შენთა მხეცთა ველისათა. დაჰნთხიე უფალო მრისხანება შენი ერთა ზედა, რომელნი არა გცნობენ შენ, და მეფეთა ზედა, რომელნი სახელსა შენსა არა აღიარებენ. შეიღ წილ მიუზღე უფალო მეზობელთა ჩვენთა სახლსა შინა მათსა შეგინებისა და შეურაცხებისა შენისათვის!“

ახაია. ვხედავ მალალთა შინა ღმერთსა და სული ჩემი ქერაბიმთა შორის ნეტარებს, ესაუბრების და აღიდებს უფალოსა.

ბერეხია. ჰხედავს სული ჩემი საბაოთს დაუსრულებელსა... ჰა! იხილეთ: განაპყრობს იგი ხელთა თვისთა, მჯდომი სერაბიმთა ფრთეთა ზედა... გვილოცავს გზასა წამებისასა...

იახარ. მესმის ხმა უფლისა... ჰგზავნის ანგელოზთა ხსნად ჩვენდა სახმილის ცეცხლისაგან... ღმერთი ღმრთაება ესაუბრების სულსა ჩემსა. (სამნივენი ვაღიან).

(შემოდის კვალად ენკენია. შემოაქვთ საყდრით ნაბუქადანოსორ გალობითა და საკრავებითა და ასვენებენ მისგნით აღგებულს კერბთან).

ნაბუქადანოსორ. ახლა მიჩვენეთ, ვინც გაჰკადნიერდა და არ აღიარა ღმერთი ღმერთად. ვინ არიან იგი წარწყმენი სულთა თვისთა, ყოველთა მოდგმათა და ნათესაეთა თვისთა.

ნაბუქადან. არიან მალღარებელნი ღმერთისა უხილავისა და უცნობისა (შემოჰყავთ ბერეხია, ახაია და იახარ).

ნაბუქადანოსორ. ვინ არის ღმერთი თქვენი? სად არის ღმერთი თქვენი?

ბერეხია. ღმერთი ჩვენი არის საყდარსა ზედან ცათსა მჯდო, მარე და არის იგი შემოქმედნი ცისა და ქვეყნისა-უხილავი, უხორცო ღმერთი, რომელმაც გაგაჩინა შენც ისრე, როგორც სხვა ყოველი სულდგმული.

ნაბუქადონოსორ. სად იყო ის, როდესაც მე შევმუსრე ერი მისი, საყდარი მისი, ქალაქი მისი?!.. თუ მე ვარ შექმნილი მისი, მაშ როგორ ვძლიე მე იგი?!.. უსჯულონო, ურწმუნონო! ცა იცვალა, ქვეყანა იცვალა! ქვეყანამ აღახილნა თვალნი თვისნი და თქვენ ისევ მამით უკუნისამდე არ იცვლებით სჯულისა თქვენი-საგან... და სჯულისავე თქვენი-სათვის იქნებით უკუნითი უკუნისამდე დღენილ ყოველთა ერთაგან პირსა ყოვლისა ქვეყნისასა...

ქადაგი. აღიარეთ ღმერთი ღმერთად და ხატი მისი ღვთაებად და ხატად მისად. უარჰყაეთ ეგოვა თქვენი და აღიარეთ ნაბუქადონოსორ.

ახაია. ნაბუქადონოსორ არის მეფე უძლიერესი, უძლიველი, არის მბრძანებელი ჩემი, ხოლო ღმერთი არის ეგოვა, ღმერთი ძალთა, უძლიერეს ყოველთა ღმერთთა.

აახან. არ არის ღმერთი ხორც-მოსილი, არც შობილი, არცა მაკვდავი. ღმერთი არის დაუსაბამო, დაუსრულებელი, უსაზღვრო, უხილავი, მიუწვდომელი. მეფე ნაბუქადონოსორ კი არის ძე, უკვე მკვდართა, ნაბაბალსარისა და ნეტოკრისასი, აქვს დასაბამიცა, დასასრულიცა და საზღვარიც. მხოლოდ მეფეთა შორის იგი არის უძლიერეს ყოველთა, ვითარცა ღმერთთა შორის ღმერთი ეგოვა.

ბერეხია. არა არს ღმერთი უძლიერეს ღვთისა ისრაილისასა, მხოლოდ ნაბუქადონოსორ არის რჩეული მისი, რათა ხელითა მისითა დაჰსაჯოს ყოველნი ერნი შეცოდებათა და უსჯულოებათა მათისათვის.

ნაბუქადონოსორ. მე გაჩვენებთ, რომ ვარ თქვენი, მეფე კი არა, ღმერთი... და, ვაი თქვენ, უარისმყოფელნი ჩემნი!

ან აღიარებთ თქვენ და ნაშთი ერისა თქვენისა მეფესა ცის ქვეშეთისასა ნაბუქადონოსორს და ხატსა მისსა ღმერთად, ან აღიგვის მთელი ერი თქვენი პირისაგან ქვეყნისა, მახეილისა ჩემისაგან, და დაე გიხსნასთ თქვენ ეგოვამან თქვენმან რისხვისაგან ჩემისა... შევმუსრავე საუკუნოდ სიონს და აღვაგებ მუნ ხატსა ჩემსა და გაეხდი შესაწირაჲად მისსა ქალწულთა და დედათა თქვენთა, ჩჩვილთა და ნორჩთა თქვენთა, რომელთაც ხელითა თვისითა დავაკვლევივებ შესაწირაჲად ძეთა და ასულთა მათთა და შევასმევ მათ სისხლთა თავისისავე ხელით დაკლულთა შვილთა მათთა...

ხატა. იწამეთ და ცხონდეთ უკუნისამდე!

ჭურჭუმი უხუცესა. აგერ თვით ხატი იგი გიბრძანებთ იწამოთ იგი ღმერთი ხილული, და უარპყოთ ღმერთი უხილავი, რომელიცა თქვენისავე სწავლით არავის უხილავს, არის გონებისა და ცნობიერებისათვის მიუწვდომელი. უწინარეს თქვენსა ერმან ჩვენმა აღიარა ღმერთი უხილავი და თქვენ ისწავეთ იგი ჩვენგან. მხოლოდ ჩვენ უარვყავით იგი, რადგან: რაი არს ღმერთი, რომელი არა იხილვის, არცა მიიწვდომების, არცა იცნობის?!.. ჰა ღმერთი (უჩვენებს ნაბუქადონოსორზე) ხილული, რომლისა ძალა და ძლიერებანიც იცნობებიან ყოველთაგან და იხილვიან ყველასაგან. ცხად არს ყოველთათვის, რომ მას უპყვრია ძალა შემუსერად ყოველთა ღმერთთა და სულთა და ხორცთა ყოველთა ერთა, მეფეთა და მთავართა.

ხატა. იწამეთ და ცხონდეთ უკუნისამდე.

ბერეხაა, ახააა და ახაარ (უცებ იჩოქებენ და აღაპყრობენ ზეცისაკენ ხელთა). ჰე, უფალი ღმერთი ჩვენი! იხილეთ ურწმუნონო მჯდომი იგი ღრუბელთა ზედა, მოსილი მზეზე უცხოველესის ნათლით. ისმინეთ გალობა და ღაღადი ძალთა ზეციერთა. ისმინეთ ხმანი ციურნი,

რომელნი აღიდებენ და შეამკობენ ღმერთსა ისრაილისასა. (ჰგალობენ თვითონაც.) „აღივსი სული ჩენი ძალითა უფლისათა, ღმერთი უფალი და გამოგვიჩნდა ჩვენ..“

ნაბუქადანესაჲრ. ასწით და ჩაუშვით ეგენი ხატის პირისაგან ამომფშვინვარე ცეცხლში და დეე, უშველოს მაგათ ეგოვამან მათმან.

(მტარვალნი სტაცებენ ხელს და მიჰყავთ ცეცხლისაკენ. ხატის პირიდან მატულობს ცეცხლი და აღმოჰქშენს საშინლად.)

ქურუმნი. დაიწვით, ურწმუნონო და გაუტებელნო, ცეცხლსა სახშილისასა!

ნაბუქადანესაჲრ. ნაბუზარდან! შენ ხარ მიზეზი ამა ჩემი უპატიურებისა. შენ გქონდა ბრძანება ჩემი, რათა მოგესპო და დაგეტყვევებინა მთელი იერუსალიმი, მთელი იუდა და შენ არ აღასრულე იგი, მეტი წილი გაუშვი ცოცხალ და დაუტყვევებელ, მრავალნიც დააბრუნე ტყვეობიდან. (თავისთვის) უნდა შეიმუსროს ნაბუზარდან, რადგან მაგას თავისი თავი ოლომფრეხე ღირსად მიაჩნია და ოლომფრე კი უფრო აღვამალლე. ამგვარნი კაცნი ყოველთვის იმარხვენ გულსა შინა თვისსა ბოროტსა თვისდა მეუფეთადმი და მზად არიან ვნებად მათდა. ყოველს მაგის სახის მოძრაობაში ისახვის სიძულვილი და ორგულობა ჩემი. თვით თავდაქერა და სიფრთხილე ვერა ჰფარვენ მაგის გულში აღგზნებულს შურის ცეცხლს, რომელიც ჩაჰქრება ან სიკვდილით, ან გულის წადილის შესრულებით. უნდა შეიმუსროს იგი! (მტარვალთ) შეიპყროთ ესე და განამზადეთ ღომთა შესაქმელად. (ასფანაგს). ასფანაგ! შენცა დიდი ცოდო მიგიძღვის ამ საქმეში, რადგან შენ მიჩიე დაახლოვება ებრაელთა წინასწარმეტყველთა და მესიზმრეთა, და აგერ დღეს ისინი პირველნი შეიქნენ უარისმყოფელნი ჩემნი. (მტარ-

ვალთ) წაიყვანეთ ესეც და შეასვით მას სამსალა ტკბილ-
 მისაძინებელი საუკუნოდ განსასვენად და შეჰსვას ფია-
 ლი ხელითა მშვენიერთა ხარკათა ჩემთა, და იგემოს
 სიკვდილი ტკბილი ხელთა მათთაგან, რათგან სულ
 სწუხდა, რომ იყო მოკლებულ მშვენიერთა თანა განცხ-
 რომით. ნებოლიდ! არცა შენ, მეცნიერებაი შენი
 კეთილ განზრახვებს ჩემდამი. სული ჩემი ჰხედავს გუ-
 ლის თქმათა შენთა, ძილის შინანი ჩემნი მიჩვენებენ
 შურსა და განზრახვათა შენთა. (მტარვალთ) შეიპყა-
 რით ეგეც და მიეცით სამკითხაოდ მეეტლეთა და
 მესტროლაბეთა, რაისა სასჯელისა ღირსია იგი გუ-
 ლის თქმათა და განზრახვათა მათათვის. (ოლომფრეს)
 ოლომფრე! (მტარვალნი იპერენ ასფანავს, ნაბუზარდანს და
 ნებოლიდს).

ოლომფრე. (წარსდგება ნაბუქადონოსორის წინაშე). გახლავართ მონა
 ღვთაებობისა შენისა და ღვთაებრივის ბრძანებისა
 შენისა.

ნაბუქადონოსორ. აღმხედრდი ყოველითა მხედრობითა ჩემითა,
 მოჰკრიბე ყოველი ჩემი საბრძანებლიდან მეფენი და
 დიდებულნი, მთავარნი და სატრაპნი, ყოველი კაც-
 თა ნათესაენი, წადი და აღმოჰფხარ ძირით ყოველი
 ერი ებრაელისა, რომელი აღიარებს ეგოვას და არა
 მე და ხატსა ჩემსა ღმერთად; ჩაჰმარხე უფსკრულსა
 ქვესკნეთისასა ქალაქნი და დაბანი მათნი, და დაამკ-
 ვიდრე სამკვიდრებელსა მათსა ერი მსახური და ერთ-
 გული ჩვენი (ხალხში გაისმის ჟრიაშული. ახია, ბერებია და
 იახარ მიჰყავთ მტარვალთა კიბეზე ცეცხლში ჩასაყრელად).

ქადაგი. იწამეთ მეფე ნაბუქადონოსორ და ხატი მისი ღმერ-
 თად და ცხონდეთ უკუნისამდე.

ახაია, ბერებსა და იახარ, ჩვენა გვწამს ეგოვა, საბოთ ღმერ-
 თი, უკვდავი, უხილავი, მიუწლომელი, მსაჯუ-
 ლი ცათა და ქვეყანათა. (ჰგალობენ), აღიდებს სული
 ჩვენი ეგოვას, ღმერთსა ისრაილისასა და არა არს

ღმერთი უძლიერეს იმისა. (მტარვალთ მიჰყავთ ხატის
პირთან ახაია, ბერეხია და იახარ).

ჭადაგი. გაიხსენ, ცეცხლო ჯოჯოხეთისავ, და შთანთქი ურწმუნ-
ონი ესენი!

(გაიღება პირი ხატისა, აღმოჰფინავს საშინელი ცეცხლი. ძალა
ცეცხლისა ეცემათ მტარვალთა და გადმოცვივიან ძირს დამწვარნი).

შტარგაღნი. (მომაკვდავნი) იდიდოს სახელი ღეთაებისა და ღმერთთ
უღმერთისა ნაბუქადონოსორ უძლეველისა. იგია ღმერ-
თი და არა არს ღმერთი უძლიერეს მისსა. (იხოცებიან).

ახაია, ბერეხა და იახარ. აღიდებს სული ჩვენი ეგოვას, სა-
ბაოთ უძლიერესსა ღმერთსა და უძლურ არს წინა-
შე მისსა ღმერთი ყოველთა ერთა და ნათესავთა.
(სცივიან ცეცხლში).

ანტონ ფურცელაძე

(შემდგომი იქნება)

პ რ ა ზ ა ნ ა

რომანო იტალიის ცხოვრებიდან

კ. გოინიჩისა

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ნ ს ა მ ე

IV *)

მრისხანებამ არ დაავიწყა მონტანელლის დანაპირები. ის დიდად აღშფოთდა, რომ კრაზანასათვის ნატკივარი ხელები შეეხოჯათ და საყვედური გამოუცხადა გუბერნატორს, რის გამოც გუბერნატორი სრულიად დაიბნა, აღარ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო და ბრძანა სულ ერთიან აეხსნათ პატიმარისათვის ბორკილი.

— არ ვიცი, შემდეგ კიდევ რიდასი წინააღმდეგი გახდება მათი უსამღვდელოესობა. თუ ხელების შებოჭვა სიმკაცრედ მიაჩნია, შესაძლებელია, ისიცა ბრძანოს, რომ იმის სადგომს მავთულებიანი სარკმელიც არა ჰქონდეს, ანდა ვუგზავნო რივარეს სადილად კართოფილი და ზღვის ლოკოკინები. როცა მე ახალ-გაზდა ვიყავ, ისეთი დრო იყო, რომ პატიმარი პატიმრად მიაჩნდათ და შესაფერადაც ეპყრობოდნენ; არავინაც არა ჰფიქრობდა, რომ გამცემელი მეტი ყოფილიყოს ქურდზე. მაგრამ ეხლა აჯანყება მოდაში შემოვიდა და მათი უსამღვდელოესობა აპირობს მფარველობა გაუწიოს ქვეყნის ყოველ მაწანწალას.

— არ მესმის, თუ რისთვის ჩაერია ის ამ საქმეში, — შეცნიშნა ადიუტანტმა. — ის პაპის დესპანი არ არის, და არც არათარი უფლება არ აქვს სამოქალაქო და სამხედრო საქმეებში გაეროს. კანონის ძალით...

— რა საქირია კანონებზე ლაპარაკი? განა ვინმე პატივს ღირსად დასდებს კანონს, იმის შემდეგ, რაც წმინდა მამამ დაალო საპრობილის კარები და გადაგვიდა ყველა ლიბერალი მაწაწალები. რასაკვირველია, მონსინიორ მონტანელი იჩენს ეხლა უფლებას. წინად, განსვენებულ პაპის დროს წყნარად იქცეოდა და ეხლა კი, ეგ არის უფროსი. უცებ შეისხა ფრთები და როგორც სურს, ისე მოქმედობს. როგორ შემოძლიან გაეიარო იმის წინააღმდეგ? იქნება იმას საიდუმლო მოწერილობა აქვს ვატიკანიდან, ეხლა ყოველივე უკუღმა ტრიალებს. არ შეგიძლიან კაცს იცოდეთ, რა იქნება ხვალ. ძველ დროს შესაძლო იყო გცოდნოდა, როგორ გემოქმედნა და ახლა....

გუბერნატორმა თავი გადააქნია შეწუხებულის სახით. ქვეყანა, რომელშიაც კარდინალები ზრუნავენ საპრობილის წესრიგის წვრილიმანზე და ლაპარაკობენ პოლიტიკურ დამნაშავეთა უფლებებზე, მისთვის წარმოუდგენელი იყო. კრაზანაც მეტისმეტად აღშფოთებული დაბრუნდა საპრობილეში. მონტანელის შეხვედრამ ზე იმასთან საუბარმა კინალამ მოთმინება დაუკარგა და უკანასკნელი მკვანზე სიტყვები ცირკის შესახებ მხოლოდ იმიტომ წარმოსთქვა, რომ გათავებულიყო საუბარი იმათ შორის და განშორებოდნენ ერთმანერთს, რადგან ხუთი წუთი კიდევ და კრაზანა ტირილს დაიწყებდა.

იმ დღესვე საღამოს, როცა კრაზანა მიიწვიეს გამოკითხვებისათვის, ის მხოლოდ იცინოდა ყოველ კითხვაზე. როცა გუბერნატორმა, მოთმინებიდან გამოსულმა, დაუწყა ლანძღვა, ის უფრო და უფრო ხარხარებდა. გუბერნატორი ანჩხლობდა, ემოქრობოდა თავის მოწინააღმდეგე პატიმარს, ათასგვარ დასჯას უქადიდა, მაგრამ ბოლოს მივიდა იმ დასკვნამდის, როგორც რამოდენიმე წლის წინად ჯემს ბერტენი, რომ არ ღირდა აღშფოთება იმნაირ კაცთან ლაპარაკით, რომელიც შეუსმენარია.

კრაზანა ისევ წაიყვანეს ოთახში. იქ ის მიწვა ტახტზე უიმედო შფოთიან მდგომარეობაში მყოფი და სალამომდის გაუნძრევლად იწვა, თითქმის უაზროდ. დილანდელ აღშფოთების შემდეგ ის უცნაურ გამოურკვეველ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მისთვის სულ ერთი იყო, როგორც უნდა გათავებულყო ეს მდგომარეობა, მხოლოდ გადარჩენა სწადდა ამ აუტანელ ტკივილებსაგან და სულ ერთი იყო, ეს შვება გარემოებათა შეცვლით წარმოსდგებოდა, თუ იმით, რომ თვით დაეკარგნა ნიჭი გრძნობისა. იქნება გაქცევა მოახერხოს, ან იქნება მოჰკლან, მაგრამ მოძღვარს კი მაინც ვერასოდეს ვერ ნახავს.

ერთმა მეკარეთაგანმა საჭმელი შემოუტანა; კრაზანამ შეხედა მას გულ-გრილად.

— რამდენი საათია?

— ექვსი. სადილი მოგიტანეთ, სინიორ.

კრაზანამ ზიზლით გადახედა წყალ-წყალა ცივ წვესს და მიიხედა გვერდზე. საჭმლის დანახვამ იმას ზიზლი აღუძრა.

— ავად გახდებით, თუ არა ჰამეთ-რა, — აჩქარებულის ხმით უთხრა მეკარემ, — სჰამეთ ერთი ნაჭერი პური მაინც, ეს თქვენ მოგეხმარებათ, — როგორღაც ძალდატანებით ეუბნებოდა მეკარე და ამ სიტყვებთან ერთად აიღო თეფშიდან პური და ისევ დასდო.

უეცრივ გაიღვიძა მემამოხემ, მიხვდა რომ პურში რაღაც ძევს.

— დასტოვეთ სადილი, მერე ვჭამ, — უთხრა დაუდევნელად.

კარები ღია იყო, კრაზანამ იცოდა, რომ სერჟანტი — უფროსი მცველი, — კიბეზე იდგა და ისმენდა თითოეულ იმათ წარმოთქმულ სიტყვას. როცა მეკარე გავიდა და კარი გაიხურა, კრაზანაც დარწმუნდა, რომ აღარავინ უთვალთვალებდა კარებს ჯუჯრუტანიდან, აიღო პური და სიფრთხილით დაუწყა დაფშვნა. შუაგულ პურში აღმოჩნდა ის, რასაც კრაზანა ელოდა — წვრილ-წვრილი ქლიბები ერთად შეკრული. ისინი პატარა ქალაღდის ნახევში იყო გამოხვეული და იმიანად პურ-

ში მოთავსებული. ქალაღზე რაჰოდენიჲე სიტყუა ეწერა წვრილი ასოებით. გახსნა სიფრთხილით და სინათლეზე მიიტანა: „კარი არ იქმნება დაკეტილი და ღამეც ბნელია, ეცადეთ რაც შეიძლება მალე გახერხოთ სარკმლის მავთულები და გამოხვიდეთ ღამის ორს, ან სამ საათისათვის. ჩვენ მზად ვართ და იქნება მეორედ ამნაირი შემთხვევა არ მოგვეცეს“.

კრაზანამ ციებიანსავით დაჰმუჰნა ქალაღი. მაშ, ასე, ყველაფერი მოუგვარებიათ. ესღაა, რომ ამან უნდა სარკმლის დახლართული მავთულები გაქლიბოს, რა ბედნიერებაა, რომ ბორკილები შეხსნეს. რამდენი მავთულია გასაქლიბი? ორი, ოთხი. თითო-ოროლ ადგილას უნდა გაიქლიბოს—მაშ რეაა. მოასწრობს ერთი ღამის განმავლობაში გაქლიბვას, თუ აჩქარდება. როგორ მოასწრეს ყველა ამავების მოხერხება გემმამ და მარტინმა, საიდან იშოვნეს ასე საჩქაროდ ტანისამოსი, ბაშფორთიცი და დასამალი ადგილიცი? როგორის სისწრაფით უნდა ემოქმედნათ, რომ ყოველივე ასე მცირე ხნის განმავლობაში მოეგვარებინათ. რასაკვირველია, გემმას წინადადებას ვიღებ და არა ვისმეხსვისას,—ჰფიქრობდა იგი და ჩაეცინა თვითვე,—განა სულ ერთი არ არის, ვისიცი უნდა იყოს, ოღონდ კი თვით გეგმა იყოს კარგი. მაგრამ მაინცი მოხარული ვარ, რომ მაინცი და მაინცი გემმამ ურჩია მიწის ქვეშ სასიარულოთი ესარგებლნა, იმის მაგიერ, რომ თოკის კიბეზე დაშვებულიყო, როგორც კონტრაბანდისტებს განეზრახათ.

გემმას გეგმა უფრო რთული და საძნელო იყო, მაგრამ, მაგიერად ეს არ იყო მანებელი აღმოსავლეთის კედლის დარაჯისათვის. ამიტომ, როცა წარუდგინეს კრაზანას ორი პროექტი, დაუყოვნებლივ აირჩია ის, რომელიც გემმას შეედგინა. ერთგულ მეკარეს, რომელსაც „ქრიქინა“-ს ეძახდნენ, უნდა მოეხერხებინა, რომ დანარჩენ ამხანაგების შეუმჩნეველად გაეღო ალაყაფის კარები. რომელსაც ეზოდან, ციხის კედლის ქვემოდა, მიწაში სასიარულო ადგილებში მიჰყავდა. მერე ისევ უნდა წაეღო გასაღები და დაეკიდნა კედელზე, მორიგის მცველის ოთახში.

კრაზანას შეატყობინეს ეს განზრახვა და იმას უნდა გაეკლიბა სარკმლის მავთულები. უნდა თავისი ხალათი დაეხია, იმითი თოკი დაეწნა, რომელიც გამოადგებოდა იმისთვის, რომ გადმოშვებულყო განიერ კედელიდან, რომელიც დიდ ეზოს გარს ევლო. ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ იღვანახევრად დანგრეული პატარა კოშკი, ის თითქმის სქლად აღმოცენილ ბალახეულობას ეჭირა და მრავალი ალქატი ქვები შიგ კედლის გვერდზე ეგროვა.

ამ კოშკიდან უნდა დაშვებულყო ძირს ეზოში კრაზანა, იმ დაგროვილ ქვებზე, ჩუმად გაელო დაუკეტავი კარები და გაევლო მიწაში სასიარულო გზა, რომელიც ამ დაგროვილ ქვებიდან იწყებოდა. უწინდელ საუკუნოებში საიდუმლო სასიარულო ხვრელად იყო გარდაქცეული ციხესა და კოშკის შუა. ეხლა კი გაუქმებული იყო, მხოლოდ კონტრაბანდისტებმა იცოდნენ ერთი მოხერხებული დაფარული შესავალი, საითაც ამ ხვრელს მიჰყავდა. არავის არ უფიქრნია თუ იქ, ციხის კედლის ძირში მთელი კვირაობით უბაჟო საქონელი ინახებოდა ხოლმე, იმ დროს, როდესაც დამოუყრის მოხელენი ამაოდ სჩხრეკდნენ მთიულების ბინას. ამ ხვრელიდან უნდა გაევლო კრაზანას, მთებში მისასვლელად, სადაც მარტინი და ერთი კონტრაბანდისტი ელოდა. ერთად-ერთ სიძნელეს ის შეადგენდა, რომ ყოველ ღამე არ მოუხდებოდათ ხოლმე ჭიშკრის გაღება იმის შემდეგ, რაც დარაჯი დაათვალიერებდა ხოლმე იქაურობას და ძნელიც იყო სხვა დროს სარკმლიდან გადმოზარვა მთვარიან ღამეში, დარაჯის შეუმჩნეველად. ეხლა, როცა საქმე მოხერხებულად იყო, ხელიდან არ უნდა გაეშვათ ეს შემთხვევა.

კრაზანა დაჯდა და დაიწყო პურის ჭამა, რომ ღონე არ დაჰკარგოდა. საქირო იყო ცოტა წაძინებაც, ათ საათამდის ვერ შეუდგებოდა საქმეს და ღამე კი დიდი მუშაობა მოელოდა.

მაშ ასე, მოძღვარმა მოისურვა მიეცა შემთხვევა გაბარვისა. ეს სრულებით არ მიაგავდა იმის საქციელს. მაგრამ თითონ კრაზანა კი არასოდეს არ დათანხმდებოდა ამაზე. ყველაფერზე დათანხმდებოდა, მხოლოდ ამაზე კი არა. თუ გაიქცევა, უთუ-

ოდ თავისი ნებით და ამხანაგების დახმარებით და პატრებისა-
გან კი არა ჰსურს მიიღოს არაფითარი წყალობა.

— რა სიცხეა! უეჭველად ქარიშხალი ამოვარდება, ისეთი დახ-
შული და მძიმე ჰაერია. — კრაზანა მოუსვენრად ტრიალებდა
ლოგინზე და შეხვეული ხელი თავ-ქვეშ დაედო. მერე ისევ
ძარს დაუშვა, საშინლად უხურდა ხელი და ასივებოდა. ყველა
ძველმა ქრილობებმა დაუწყეს მწვავედ ტკივილი. რა ნახეს?

რა სისულელეა, საქმე მხოლოდ ქარიშხალის მოახლოვე-
ბაშია. ეხლა წაიძინებს ცოტას და დაისვენებს, მანამ საქმეს შე-
უდგებოდეს. რვა მავთულია, ყველა მსხვილი და მაგარი. რამ-
დენი დარჩა კიდევ? უაუოდ ცოტა. უეჭველად ქლიბაედა კიდევ
რამოდენიმე საათი, აი ამიტომაც სტკივა ხელი. ოხ, რა საშინ-
ლად სტკივა, მაგრამ, ვითომ ამის გამო სტკივა გვერდიც? და
ეს მწვავე ტკივილი ფეხში, რომლითაც კოკლობს, ნუ თუ
ესეც ქლიბით მუშაობისაგან აღედრა?

კრაზანა წამოდგა. არა, იმას არ სძინებია, ის ბოდავდა
თვალ-გახელილი. მოეჩვენა, ვითომ კიდევაც ხერხდა და ჯერ კი
არც დაეწყო. სარკმელი ხელუხლები იყო. სადღაც შორს კოშკ-
ზე ათი საათი დარეკა. ეხლა კი დროა საქმეს შეუდგეს.

არა, სრულებით კარგად არის. ყველა ეს ოცნება იყო.
გვერდის ტკივილი გაციებისაგან არის, ან სხვა რამ მიზეზით.
ანკი რა გასაკვირველია, თავს ცუდად ჰგრძნობდეს, სამი კვირის
საპრობილესი ყოფნითა და უქმელ-უძილოდ გატარებულ და-
მეგბით. ყველა ეს ტკივილები, მაჯის აჩქარებული ცემა ერთის
მხრივ ნერვების აღძრულობისაგანაც არის გამოწვეული და
მეორე მხრივ იმისაგანაც, რომ მოძრაობა არა აქვს. დიად,
სწორედ ამაშია საქმე, მოძრაობას არის მოკლებული. ჰჰ,
როგორ წინედ ვერ მოიფიქრა ეს; სჯობს პატარა ხანს იჯდეს,
დაამშვიდოს ნერვები, მანამ მუშაობას შეუდგებოდეს. რამოდენ-
ისამე წუთის შემდეგ ყველაფერი გაიფიქრის. მაგრამ ჯდომა უფ-
რო არ ვარგა. როცა ზის და არ მოძრაობს, სულ-ერთიანად
ნერვებს ემორჩილება და სახე სულ ერთიანად უნაცრისფერდ-

ბა. არა, სჯობს ადგეს და საქმეს შეუდგეს. თვით თავის თავ-ზეა დამოკიდებული, ჰგრძნობდეს, თუ არ ჰგრძნობდეს. გარდასწყვიტა, აღარაფერი ეგრძნო, განეშორებია თავიდან ყოველივე გრძნობიერება. ადგა და უთხრა თავის თავს გარკვევით და ხმა-მალლა:

— მე ავიღ არა ვარ, არცა მაქვს დრო ავიღ ვიყვე. უნდა გავქლიბო სარკმლის მიეთულები. არა მსურს ავიღ ვიყვე.

შეუდგა ქლიბვას.—თხუთმეტი წუთია თერთმეტის.—ნახევარია თერთმეტის.—ორმოც და ხუთია თერთმეტის. ის განაგრძობს ქლიბვას. წრიპინი, ხერხვისაგან გამოწვეული, ისე ჰმოქმედობს იმაზე, თითქო თვით იმისს სხვეულსა და ტვინს ხერხავდნენ.

— ნეტა ვიცოდე,—სთქვა თავისთვის ჩაცინებით კრაზანამ,—რომელი უფრო ადრე გაიქლიბება: მე თუ ეს მავთული.—და კბილი კბილს მოუჭირა და განაგრძო ქლიბვა.

ნახევარია თორმეტისა. ის კიდევ ქლიბავს, თუმცა ხელი სულ-ერთიან გაუშეშდა, გაუსივდა და ძლივს-ლა უჭირავს ქლიბი. მაგრამ მაინც ვერ შეუჩერებია ერთ წუთს, რომ ხელიდან გაუშვას ეს საშინელი იარაღი, ველარაფრის გულისთვის ველარ შესძლებს ხელ-ახლა აიღოს. დარაჯი შეინძრა დერეფანში და მოარტყა კარებზე თოფის კონდახი. კრაზანა შეჩერდა და მოიხედა. ქლიბი ისევ ეჭირა ხელში, რომელიც მალლა ასწია და ისე გაუშეშდა.

— ნუთუ შეუტყვეს ყოველივე?

დაქმუქვნილი პატარა ქალაღი გამოჰჭერიღდა კარების ჯუჭრუტანიდან და დაეცა იატაკზე. კრაზანამ დასდო ჩუმად ქლიბი და დაიხარა ასაღებად.

რა ძნელია დაბლა-დაბლა დაქანება, როცა გარშემო შავი ზვირთები ღელავენ. ოჰ, როგორ ღელავენდენ!

ახ, ის მხოლოდ დაიხარა, რომ ქალაღი აეღო. მას ცოცხლა თავს ბრუ მოუვიდა. ეს მოხდება ხოლმე ხან-და-ხან, როცა დაბლა დაიხრება ადამიანი. ეს არაფერია, არაფერი.

აილო დაქმუქვნილი პაწაწა ქალაღდი, მიიტანა სინათლე-ზე და გაშალა, რომელშიაც ეს ეწერა:

„გამოიპარეთ ამაღამ, რაც უნდა იყვეს. „ქრიქინა“ ხვალ სხვა ადგილზე გადაჰყავთ. დღეს უკანასკნელი დღეა, რომ ასეთი კარგი შემთხვევა გვაქვს“.

კრახანამ დახია ბარათი, როგორც წინანდელი, ისევ წავლო ხელი ქლიბსა და დაუბრუნდა საქმეს, გაჩუმებული და დიდად შეშფოთებული.

პირველი საათია. სამი საათია მუშაობს. ექვსი კიდეც გადახერხა, ორიღა დარჩა და მერე კი შეეძლება გაღიპაროს. დაიწყო მოფიქრება, თუ წინედ რა დროს ეწყობოღა ხოღმე თავისი ჩვეუღებრივი საშინელი ავადმყოფობა. უკანასკნელად ახალ წელიწადს მოუღარა. კრახანას შეაქრჟოღლა, რომ გაახსენდა მაშინდელი ხუთი ღამე. მაგრამ მაშინ მოუღლოდნელად შეიქმნა ავად, ისე არასოღდეს არ მოსვღია.

მან გაუშვა ხელი ქლიბს. ბრმასავით გაიწოღა ორივე ხეღე-ბი წინ და დაიწყო ლოცვა აღშფოთებულღმა, პირვეღად იმის შემდღეგ, რაც რწმენა დაჰკარგა. თვითონაც არ იცოღდა, ვის ევეღღრებოღდა. ოჰ, ამაღამ ნუ და ხვალ თუნდა გავხდღე ავად. ყვეღლაფერს ავიტან ხვალ, მხოღლოდ ამაღამ კი არა. ერთ წუთს შეჩერღდა და საფეთქღებზე იტაცა ხეღეღბი. მერე ისევ აიღო ქლი-ბი და განაგრძო მუშაობა. ორის ნახეღარიღა... უკანასკნელს მავ-თულს-ღა ქლიბავღდა. ხაღათის სახეღო სულ ერთიღან დაეხა, ტუ-ჩეღბი დაუფიცხდა, თვალღებზე სისხღი მოაწვა და ბურღუსი მოე-ფინა. ოფღი ღვრად სღის შუბღზე და ის კი ქლიბავს... ქლი-ბავს... ქლიბავს...

ი. რაქრაქა და მონტანელღის მაშინ ჩაეღინა.

უძიღობისაგან დაშინებულს რამოღდენსამე ხანს დამშეიდღე-ბულად ეღინა. შემდღეგ კი სიზმრეღბი მოეღლინა, ჯერ ბუნდოვან-ი და გამოურკვევეღი. სხვა-ღა-სხვა ფანტაზიეღბი ირეღდნენ ერთი მეორის მიყოღღებით იმის გარშემო და ისევა ჰქრებოღდნენ. ისინი ყვეღა სავსენი იყვნენ ერთი და იგივე ბრძოღითა და და-

ტანჯულობით, იგივე ბუნდოვან გამოურკვევლობის შიშით. შემდეგ მოესიზმრა უძილობა, რომელიც სტანჯავდა იმას მრავალ წლებს განმავლობაში. ეხლაც, ძილშიაც კი ახსოვდა, ახსოვდა, რომ ოდესმე ყველა ამაებს ჰკრძნობდა წინედ. ეჩვენებოდა, რომ დაბოდილობდა დიდ ცარიელ ადგილას და ცდილობდა ეპოვნა რაიმე კუთხე, რომ დაწოლილიყო და დაეძინა. ხალხი დადიოდა ყველგან, იცინოდა, ხმაურობდა, ლოცულობდა, ზარებსა რეკდნენ და აჟღერებდნენ სპილენძის საკრავებს. თვითონ ხან-და-ხან განგშორდებოდა ამ ხმაურობიან ალავს და წამოწვებოდა მინდორზე. ხან ხის სკამზე, ან-და ქვის ფიქალზე. ხუჭავს თვალებს, ხელსაც იფარებს თვალეებზე, რომ სინათლეს მოარიდოს და ეუბნება თავის თავს: „ეხლა კი დავიძინებ“, მაგრამ ამ დროს მოდის იმასთან მრავალი ხალხი ჯგუფად, ვედრებით:

„გაიღვიძე, გაიღვიძე ჩქარა! შენ საჭირო ხარ ჩვენთვის!“ მეორე სიზმარი კიდევ: დიდ სასახლეშია, ოთახებში ყველგან ტახტები, დივნები და რბილი საწოლებია გამართული. დაღამდა და ის ეუბნება თავის თავს: „აქ როგორც იქნა ვიშოვნე მყუდრო ალავი, რომ დავიძინო“. მაგრამ როცა აირჩევს ბნელ ოთახს და ეპირება ძილს, ვილაც შემოდის ლამპარით ხელში, შეუბრალებლად უნათებს თვალეებთან და ეუბნება: „ადექ, შენ საჭირო ხარ ჩვენთვის!“

დგება და მიდის რხევით, როგორც სასიკვდილოდ დაქრილი, კიდევ იქით. მოესმა სადღაც პირველმა საათმა დაჰკრა და იცის, რომ შუა ღამე უკვე გადვიდა. ორი, სამი, ოთხი, ხუთი, ექვს საათზე კიდევ გააღვიძებს ხალხი და აღარსად იქმნება მყუდროება. ის მიდის მეორე ოთახში და აპირობს დაწოლას ლოგინში, მაგრამ ვილამაც წამოიწია ბალიშიდან და ეუბნება: „საწოლი შე მეკუთვანის“. და ის უნდა გულამღვრეული გაეშართოს სხვაგან და ეძიოს მოსასვენებელი ადგილი. გადის საათი საათზე და ის კიდევ დაფუსფუსებს ოთახიდან ოთახში, სახლიდან სახლში, დერეფნიდან დერეფანში. ნაცრისფერი განთიადი ეფინება ნელ-ნელა ქვეყანას, საათმა დაჰკრა ხუთი. ღამემ გაია-

რა და იმან კი ვერ ნახა მოსვენება. ოხ, საშინელებავ, მოვიდა კიდევ დღე. მიწის ქვეშ გრძელ დერეფანში იმყოფება. იქაობა გაჩაღებულია სხვა-და-სხვა ფერი ლამპრებითა და ქრატებით. მოესმის ბანიდან მუსიკისა და სიცილის ხმა. იქ მალლა, ცოცხალ არსებათა ქვეყანაზე აღზად რაიმე დღესასწაულია. ოხ, ნეტა იშოვნოს სადმე კუთხე ადგილი, რომ მიიმალოს, მიიძინოს. სულ პატარა ადგილი, თუნდ საფლაფი. ამ სიტყვებთან ერთად ის გაჩნდა ამოთხრილ საფლაფთან, საიდანაც სიკვდილის სუნი ამოდის. სულ ერთია, ოღონდ კი დაიძინოს.

— „საფლაფი ჩემია!“—ეს გლადისია!—ქალი წამოიწევს საფლაფიდან სუღარაში გახვეული და უცქერის იმას.

მონტანელი იჩოქებს იმის წინაშე ხელეუბ გაწვდილი.

— გლადის, გლადის! შემობრალე. მომეცი ნება დავწვე ამ ვიწრო ალავს და დავიძინო. არა გთხოვ სიყვარულს, არ ვახლებ ხელს, არ ჯაგიწყებ ლაპარაკს, მხოლოდ მომეც ნება დავიძინო. ოჰ, ძვირფასო, რა დიდი ხანია არ მიძინებია. აღარ შემიძლიან ერთი დღე კიდევ გავძლო უძილოდ. სინათლე აბრმავებს ჩემს სულს, ხმაურობა ამსხვრევს ჩემს ტვინს და ჰქმნის მტერად. გლადის, დამითმე მცირე ადგილი, დავიძინო! აპირობს გლადისი დაიკვირვებს: „ეს ცოდვაა, შენ მღვდელი ხარ!“

მონტანელი განშორდება და მიდის კიდევ იქით, შორს. მივიდა ზღვის ნაპირას, რომელსაც შუქი დანათის; წყალი კვნესის წყნარის მუდმივს შეწუხებულის ხმით.

— „ოჰ,—ამბობს იგი,—ზღვა შემობრალებს მე. ესეც დაღალულია, მოქანცული, სიკვდილამდე არ შეუძლიან დაიძინოს*. მაშინ არტური ამოიტვიტოვებს ზღვიდან და მალლა დაიყვირებს:—ზღვა ჩემია!

• • • • •
თქვენო უსამღვდელოესობავ, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

მონტანელი მთელის სხეულით შეინძრა და გაიღვიძა. მოისმა კარებზე რახუნნი, მონტანელი წამოდგა სწრაფად

და გაალო კარი. მოსამსახურემ დაინახა იმისი შეშინებული, ველური შეხედულობა.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, ავად ხომ არ ბრძანდები?

მონტანელიმ შუბლზე გადისვა ხელი.

— არა, მეძინა და შემეშინდა, ხმაურობა რომ შემომესმა.

— მომიტევეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ. მე მეგონა გელვითათ, ფიქრობდი, რომ....

— ეხლა გვიან არის?

— ცხრა საათია. გუბერნატორი მობრძანდა. ამბობს, რომ დიდი საქმე მაქვსო და რადგან ვიცი ადრე აბრძანება იცით...

— ქვევით არის? ეხლავ მოვალ.

ჩაიცვა და ჩავიდა ქვემო სართულში.

— მომიტევეთ, რომ უდროვოდ მოველ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, — დაიწყო გუბერნატორმა.

— იმეღია, მშვიდობიანობაა.

— სულაც მშვიდობიანობა არ არის, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რივარესი კინალამ გაიქცა.

— რადგან ველარ მოუხერხებია, საშიში არა არის—რა. როგორ მოხდა?

— ის იპოენეს ეზოში პატარა რკინის კარებთან, ღამის სამ საათზე, როცა ცხენოსანი ყარაული შესულიყო ეზოში დასათვლიერებლად. დასჯახებოდა მიწაზე რაღაც საგანს, მიიტანეს სანათი და აღმოჩნდა რივარესი, უგრძობლად მწოლიარე. როცა დავათვლიერეთ ოთახი, რომელშიაც რივარესი იყო დაპატიმრებული, შევნიშნეთ, რომ სარკმლის მათულები გაქლიბულია და იქიდან თოკი, დახეულ ხალათის ნაჭრებისა, გადმოშვებული. იქიდან გადმოპარულა ძირს, კედელზე ცოციალით. რკინის კარები, რომელსაც მიწაში სასიარულო ვზისაკენ მიჰყავს, ღია დაგვიხვდა. აქედან სჩანს, რომ დარაჯნი მოყიდული ყოფილან.

— როგორ გაჩნდა გზაზე მწოლიარე, გადმოვარდნილა?

— მეც ვგრე ეფიქრობდი, თქვენო უსამღვდელოესობავ, მაგრამ საპურობილის ექიმი ჩამოვარდნის ნიშნებს ვერას ამჩნევს. დარაჯი, რომელიც გუშინ იყო მორიგე, ამბობს, რომ რივარესისი ცუდად გამოიციქრებოდა უკანასკნელ ღამეს, როცა ვახშაში მიუტანეთ არასა სქამდაო. მაგრამ ეს სისულელეა; ავადმყოფი ვერ შეიძლება რკინების გაქლიბას.

— თითონ რას ამბობს?

— უგრძობლად არის, თქვენო უსამღვდელოესობავ!

— ეხლა?

— დროგამოშვებით მოდის გრძობაზე და კვენის, შემდეგ ისევე ჰკარგავს გრძობას.

— ექიმი რას ფიქრობს?

— არც იცის რა იფიქროს. გულის ტკივილის ნიშნები არა აქვს, მაგრამ ეს კი ცხადია, რომ როცა უკვე განთავისუფლებული ყოფილა, უეცრივ მოუვლია რაღაც ავადმყოფობას. კერძოდ მე ვფიქრობ, რომ თუმცა იბრძოდა გაბარვისათვის, მაგრამ თვით განგებამ შეიპყრო იგი.

მონტანელიმ წარბი ოღნავ შეინარა და ჰკითხა:

— რას უპირობთ ეხლა?

— ამ კითხვას რამოდენიმე დღის შემდეგ გადავწყვეტ. მაგრამ კარგი გაკვეთილი კი იყო ეს ჩემთვის. აი, რას ნიშნავს ბორკილის ახსნა... მომიტევეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— იმედია, — გააწყვეტინა სიტყვა მონტანელიმ, — მანამ ავად არის ბორკილს აღარ დაადებთ. მაგნაირ მდგომარეობაში მყოფმა კაცმა, როგორც თქვენ ამიწერეთ, ძნელად თუ მოახერხა გაქცევა.

— ეხლა კი ვეცდები, რომ გაქცევა აღარც იფიქროს, — წაიბურღლუნა გუბერნატორმა, როცა ოთახიდან გადიოდა. — მათმა უსამღვდელოესობამ როგორც უნდა, ისე იფიქროს და რივარესისი კი, ეხლა როგორც წესია, შებორკილია, და ასეც დარჩება ავად არის თუ კარგად.

.

— როგორ მოხდა ეს? იმ დროს გულის შეწყობება, როცა უკვე განთავისუფლებული იყო, როდესაც ჰიშკართან გამოჩნდა! ოჰ, რა საზიზღარი დაცინვაა ბედისა.

— ეს-ღა შემძლიან ვთქვა, — მიუგო მარტინმა, — რომ, აღბად, მოუარა ძველმა ავადმყოფობამ და იბრძოდა იმის წინააღმდეგ, მანამ ძალა შესწევდა. შემდეგ კი დაღალულობის გამო გრძნობა დაუკარგავს, როცა კიდევაც ვადმოპარულა.

მარკონემ გაჯავრებულად ჩიბუხი გამობერტყა.

— როგორც უნდა ყოფილიყო, ეხლა ყველაფერი გათავებულია და ჩვენ ეღარას ვუშველით იმ საბრალოს.

— საბრალო, — ჩუმის ხმით გაილაპარაკა მარტინიმაც. მიხვდა, თვით იმისთვის როგორ დაჰკარგა ქვეყანამ მიზანი, კრაზანას გაქრობასთან ერთად.

— ის რაღას ამბობს? — იკითხა კონტრაბანდისტმა და გაიხედა ოთახის მეორე კუთხისაკენ. გემმა იჯდა და გამოიცქვრებოდა უაზრო გამომეტყველებით.

— იმისთვის არა მიკითხავს-რა; იმის შემდეგ რაც შეიტყო, თუ რაც მოხდა, აღარას ამბობს. სჯობს ნურასა ვკითხავთ, ნუ შევაწუხებთ.

გემმა თითქო ვერ ანჩნევდა ამით იქ ყოფნას, მაგრამ ისინი მაინც დაბალის ხმით ლაპარაკობდნენ, თითქო ოთახში მიცვალელებული ყოფილიყო.

კარგა სიჩუმის შემდეგ მარკონე ადგა და ჩიბუხი გვერდზე გადადო.

— საღამოს დაებრუნდები, — თქვა იმან. მარტინმა შეაჩერა:

— ნუ წახვალთ ჯერ, სათქმელი რამ მაქვს თქვენთან. უფრო დაუმდაბლა ხმას და ჰკითხა თითქმის ჩურჩულით:

— ნუ თუ აღარაფერი იმედი აღარ არის?

— რაღა იმედი შეიძლება? ცდა ხელმეორედ გაპარვისათვის ხომ მოუფიქრებელია. თითონ რომ კიდევაც შეეძლოს მოქმედება, მაშინაც კი ვეღარას ვუშველიდით. მცველები ყველა გამოსცვალეს, რადგან ეჭვი აიღეს იმათზე. ჰრიჭინას არაფერი მოხმარება ეხლა აღარ შეეძლება.

— და როგორა გგონიათ, — უცებ ჰკითხა მარტინმა, — როცა მორჩება რივარესსი, არ შეიძლება როგორმე ისე მოვახერხოთ, მცველების ყურადღება მოვაშოროთ და იმ დროს როგორმე გავაპაროთ?

— რა გინდათ მაგით სთქვათ.

— აი, რა მოვიფიქრე. იესო ქრისტეს დღესასწაულზე, როცა მთელი საზოგადოება ლიტანიით მსვლელობას შეუდგება და ციხეს გვერდით აუვლის, იმ დროს, რომ მე გუბერნატორს მივუახლოვდე და პირდაპირ სახეში დამბაჩა დაესცე, მაშინ ხომ ყველა მცველები გამოცვივიან ციხიდან და მიეხვევიან გუბერნატორს. ამ არეულობის დროს შეგვეძლება კაზანა გავანთავისუფლოთ. რასაკვირველია, ეს კარგად მოფიქრებული გეგმა არ იყო, არამედ უეცრივ თავში მოსული ფიქრი.

— არა მგონია, რომ ამის მოხერხება შეიძლებოდეს. — უპასუხა მარკონემ შეწუხებულის სახით. რასაკვირველია, კარგად მოფიქრებაა საჭირო, თუ რა გამოვა ამით, მაგრამ...

ის შეჩერდა და შეხედა მარტინს:

— რომ შესაძლოც იყოს, შენ მოიმოქმედებდი ამას?

მარტინი ყოველთვის თავდაქერილი კაცი იყო, მაგრამ ეხლა სულ სხვა დრო იყო. შეხედა კონტრაბანდისტს პირდაპირ სახეში და უთხრა:

— მოვიმოქმედებდი? შეხედეთ იმას.

აღარაფრის ახსნა საჭირო აღარ იყო. ამით ყველაფერი ითქვა. მარკონე მიბრუნდა და გაიხედა იქით, საი რაც გეგმა იჯდა. იმათ ლაპარაკის დროს გეგმა არ იძროდა. სახეზე არც ეჭვი, და არც გაოცებულობა, მწუხარებაც კი არ ემჩნეოდა. იმის სახეზე იყო გამოხატული მხოლოდ სიკვდილი. კონტრაბანდისტს თვალები ცრემლით აევსო, როცა იმას შეხედა.

— ჩქარა მიკვლლე, — უთხრა იმან, როცა კარი გააღო და გაიხედა. ორნი მუშაობთ და ნუთუ ჯერ ვერ გაათავეთ? ბევრი საქმეა კიდევ.

მიკვლლე შემოვიდა ჯინოსთან ერთად.

— მზადა ვარ, — სთქვა იმან, — მხოლოდ უნდა სინიორასათვის მეკითხნა... — უნდოდა მიახლოვებოდა გემმას, მაგრამ მარტინმა სახე ოხე წაავლო ხელი.

— ნუ შეუშლით ხელს. ნუ შეაწუხებთ.

— თავი დაანებეთ, — დასძინა მარკანემ. სულ ერთია, ჩვენის ჩარევით ვერას ვუშვებით. ჩვენთვის ყველასათვის სამძიმოა, მაგრამ მაგ საწყლისათვის უფრო გამოუთქმელი მწუხარებაა.

ერთი კვირის განმავლობაში კრაზანა საშინელს მდგომარეობაში იმყოფებოდა. სნეულებამ მძლავრად მოუარა და გუბერნატორმა შიშისა და მოულოდნელობისაგან გაათურებულმა ბრძანა, არამც თუ ხელფები შეებოქათ იმისთვის, არამედ თვით საწოლზე დაებათ თასმებით, რომ ყოველ განძრევასე თასმები სხეულში ჩასჭეროდა. ექვსი დღის განმავლობაში კრაზანა გაბოროტებული ჯიუტად ითმენდა. შემდეგ კი მოთმინება იმისი შეირყა და დაუწყა თხოვნა საპრობილის ექიმს, რომ ოპიუმში დაენიშნა იმისთვის. ექიმი დასთანხმდა, მაგრამ გუბერნატორმა მკაცრად აღუკრძალა „ყველა ამნაირი სისულელე“.

— არ იცით რისთვის უნდა იმას ოპიუმი? — ეუბნებოდა ის ექიმს. — ადვილი შესაძლებელია, სულაც თვალმაქცობდეს და ოპიუმი იმისთვის სჭირდებოდეს, რომ დაათროს ვინმე მცველთაგანი. ან და ვინ იცის კიდევ რამდენ ეშმაკობას ფიქრობს. რივარესისაგან ყოველივე მოსალოდნელია.

— ერთხელ მისაღები ოპიუმი რომ მივცე, არა მგოანი ამან შეიძლოს დარაჯის დათრობა — მიუგო ექიმმა და სიცილს ძლივს იმაგრებდა. და რაც შეეხება იმას, რომ იგი იგონებს ავადმყოფობას და თვალთმაქცობს, მაგაზე ნუ შიშობთ. ის ძალიან ახლოა სიკედილთან.

— ყოველ შემთხვევაში, არა ვარ თანხმა იმას ოპიუმი აძლიოთ. თუ კაცს სურს, რომ კარგად ეპყრობოდნენ, თითონაც უნდა შესაფერად იქცეოდეს. და რივარესს კი სასჯელის

მეტი არა დაუშახურებია-რა. შემდეგში გაფრთხილდება და სარკმლის მავთულებს აღარ დაუწყებს ქლიბვას.

— კანონი არ ამბობს, რომ სტანჯოთ პატიმარნი,—გადასწყვიტა ექიმმა წინააღმდეგობა გაეწია,—და ეს თითქმის რომ ერთი და იგივეა.

— კანონი, მე მგონი არას ამბობს ოპიუმის შესახებ,—უპასუხა გუბერნატორმა ბურღლუნით.

— რასაკვირველია, ამ საქმის გარდაწყვეტა თქვენი საქმეა, პოლკოვნიკო. იმედია იმას მაინც უბრძანებთ, რომ თასმები შესხნან. რადგან სრულიად მეტია. მხოლოდ ტკივილებს უორკეცებენ, გაქცევის შიში აღარ არის. კიდევ რომ გაანთავისუფლოთ, ის ფეხზე დგომისაც ვეღარ შესძლებს.

— მგონი შესძლოა, რომ ექიმიც აგრევე შესცდეს, როგორც ყველა სიკვდილის შვილი. ყოველ შემთხვევაში, როცა თასმებით დაბმული მეგულება დაიმედებული ვარ, რომ ვერ გაიქცევა და ანიტომ არცა ეფექტობ არაფრის შეცვლას.

— ყოველ შემთხვევაში, უბრძანეთ მოადუნონ მაინც თასმები. ნამდვილი ბარბაროსობაა ამ გვარად იმისი დასჯა.

— აგრე შებოქვილი დარჩება, როგორც არის, და მადლობელი ვიქნები თქვენი, ბატონო, თუ ბარბაროსობაზე ლაპარაკს თავს გაანებებთ. უთუოდ მაქვს პატივისადები მიზეზები. რომ ასე ვმოქმედობ.

მეწვიდე ლამემაც ისე განვლო, რომ კრაზანამ ვერ ნახა შვება. მცველი, რომელიც მთელი ღამე საპყრობილის კარებთან იდგა და ესმოდა იმისი გულის გამგმირავი კენესა, პირჯვარს იწერდა შეძრწუნებული. კრაზანამ სრულიად დაჰკარგა მოთმინება. დილის ექვს საათზე, როცა უნდა შეეცვალოთ დარაჯი, იმან შეაღო ჩუმათ კარი და შევიდა კრაზანასთან. იცოდა, რომ წესრიგს არღვევდა, მაგრამ ისე ვერ შესძლო წასვლა, რომ თანაგრძნობა არ გამოეცხადებინა, მეგობრული რამ სიტყვა არ ეთქვა რივარესისთვის. კრაზანა დახვდა დამშვიდებულად მწოლარე, თვალვ დახუჭული და ოდნავ ტუჩებ-გაღე-

ბული. მცირე ხანს გაჩუმებული იდგა. მერე დაიხარა და ჰკითხა:

— არაუკრით შემძლიან მოგეხმაროთ? მხოლოდ ერთი წუთი-ღა მაქვს დრო.

კრაზანამ თვალი გაახილა.

— თავი დამანებეთ, — კენესით წამოიღაპარაკა იმან, — დამანებეთ თავი.

მანამ მცველი გამობრუნდებოდა, იმას უკვე ჩაეძინა.

ათი დღის შემდეგ გუბერნატორი ხელახლად წავიდა სასახლეში, მაგრამ კარდინალი იქ არ დახვდა, წასულიყო ავადმყოფის სანახავად პიეგო-ოტტავოში და უნდა დაბრუნებულიყო რამდენსამე საათის შემდეგ. იმ დღესვე, საღამოს, როცა გუბერნატორი სადილის შირთმევას ეპირებოდა, შემოვიდა მსახური და მოახსენა:

— მათ უსამღვდელოესობას თქვენი ნახვა სურს.

გუბერნატორმა საჩქაროდ ჩაიხედა სარკეში, მიიღო ღირსეული შეხედულება და გაემართა სასტუმროსაკენ. მონტანელი იქ იჯდა და სარკმილიდან გაიციქირებოდა. შუბლზე ფართე ნაოჭი ამხილებდა, რომ რაღასაც სწუხდა.

— დღეს ჩემთან ყოფილხართ — გააწყვეტინა გუბერნატორს წარმოაქმული რამოდენიმე ზრდილობიანი სიტყვა, მტკიცე ხმით, რომლითაც არასოდეს არ ელაპარაკებოდა მდაბიო ხალხს. ალბად გესაჭიროებოდით საქმეზე, რომელზედაც თვით მე მსურდა მოლაპარაკება თქვენთან.

— ჩემი საქმე შეეხება რივარესს, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— წინაღვე მივხვდი. ბევრსა ვფიქრობდი ამ უკანასკნელ კვირაში რივარესსზე, მაგრამ მანამ ამაზე ლაპარაკს დავიწყებდეთ, მინდა ვიცოდე თქვენ რას მეტყოდით ახალს.

გუბერნატორმა დაიწყო უღვაშების გრეხა იქვენულის სახით.

— მე ის მინდოდა გამეგო, თუ თქვენი უსამღვდელოესობა რას მეტყოდა. თუ კიდევ წინააღმდეგი ბრძანდებით ჩემი გე-

გმის შესრულებისა, დიდი მადლობელი ვიქნები რჩევა მოგეცათ ჩემთვის ამ საქმის შესახებ, იპიტომ, რომ, სწორე მოგახსენოთ, არ ვიცი ეხლა როგორ მოვიქცე.

— განა აღმოჩნდა კიდევ რაიმე ახალი სიძნელე?

— მხოლოდ ის, რომ ხუთშაბათს, სამ ივნისს, დღესასწაულია იესო ქრისტეს სხეულისა და საქიროა ეს საქმე წინაღვე გადასწყდეს რითიმე.

— ხუთშაბათს დღესასწაულია, მართალია, მაგრამ რად უნდა გადასწყდეს საქმე, მაინცა და მაინც წინედ.

— ვწუხვარ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რომ ისე გამოდის, თითქო მე წინააღმდეგობას გიწევთ, მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ვერა ვარ დარწმუნებული ქალაქის მშვიდობიანობაზე, თუ წინაღვე არ განვითავისუფლეთ თავი რივარესისაგან.

ამ დღესასწაულზე ყველა მთის მცხოვრებნი აქ გროვდებიან, როგორც თქვენს უსამღვდელოესობას მოეხსენება. და ექვი არ არის ეცდებიან შეიპარონ როგორმე ციხეში და გაანთავისუფლონ რივარესი. ვეცდები იმათ ეს ვერ მოახერხონ, მაგრამ არეულობა რომ მოხდება, ამაში ექვი არ არის. რომანის მცხოვრებნი ფიცხი ხალხნი არიან და როგორც კი წაივლებენ დანებზე ხელს...

— მგონი, რომ თუ ეცდებით, შეიძლებთ საქმე დანებამდის არ მიიყვანოთ. ყოველთვის ვფიქრობდი, რომ იქაურ მცხოვრებლებთან შესაძლოა ადვილად მორიგება, თუ გონივრულად მოვეპყრობით. რასაკვირველია, მუქარას როცა დაუწყებენ რომანელებს, ისინი მოუთმენელნი ხდებიან. მაგრამ, რა მიზეზები გაქვთ ფიქრობდეთ, ვითომც ცდილობენ ხელახლავ რივარესის განთავისუფლებას?

— დღეს გავიგე ჩემი ჯაშუშებისაგან, რომ რალსაც ებირებიან. დაწერილებით გაგება არაფრის შეიძლება, გასაფრთხილებელ ზომებს რომ ვიხმარდეთ, ეს კი ადვილია. რაიცა შემეხება მე, უკანასკნელ შემთხვევის შემდეგ საქიროდ მიმაჩნია, რაც შეიძლება, სიფრთხილით ვიყენეთ. ამნაირ ხრიკებიან მე-

ლიასაგან, როგორც რივარესსია, ყველაფერს უნდა მოველოდეთ.

— მე კი ასე შევიტყე, რომ რივარესსი ამ ბოლო ხანში ძალიან ავად იყო. მაშ ეხლა უკედ არის?

— მგონი ეხლა ბევრად უკედ არის, თქვენო უსამღვდელოესობავ. რასაკვირველია, ძალიან ავად კი იყო, თუ არ იგონებდა.

— თქვენ ეგ შესაძლოდ მიგაჩნიათ, რომ იგონებდა?

— ეჭიმი დარწმუნებულია, რომ ავადმყოფობა იმისი ნამდვილია, მაგრამ რაღაც უცნაური კია. ყოველ შემთხვევაში, ეხლა უკეთობა ეტყობა ვიდრე წინად, ეხლა უფრო ძნელდება იმასთან მორიგება.

— რასა სჩადის ამისთანას?

— არაფერს, საბედნიეროდ ეხლა ვეღარას შეიძლება, — მიუგო გუბერნატორმა ღიმილით, როდესაც გაახსენდა თასმები. მაგრამ საქციელი იმის გამოუთქმელია. გუშინ დილას მიველ იმასთან, რომ რამოდენიმე კითხვა მიმეცა, ჯერ ვერ არის კარგად, რომ თითონ შეიძლოს ჩემთან მოსვლა, გარდა ამისა, მგონი არც საჭიროა ნახოს ვინმემ, მანამ მორჩებოდეს, თორემ ყოველთვის იციან რაიმე სისულელის გამოგონება.

— მაშ თქვენ იმასთან საპურობილეში მიხვედით გამოკითხვებისათვის?

— დიახ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, დაიმედებული ვიყავ, რომ ეხლა მაინც ადვილი იქმნებოდა იმასთან მოლაპარაკება.

მონტანელლიმ ზიზღით შეხედა, თითქო იმის წინაშე იღვა რაღაც საზიზღარი, უვრძობელი პირუტყვი. თუმცა საბედნიეროდ, გუბერნატორი ხმლის სწორებაში იყო გართული და ვერა შეამჩნია-რა. იგი მშვიდად განაგრძობდა:

— დიდი სასჯელი არა მომიგონებია-რა, მაგრამ უნდა კი ცოტა მკაცრად მოვქცეოდი, — ეს ხომ სამხედრო საპურობილეა. ვიფიქრე, ეგება ამან სასიკეთოდ იმოქმედოს-მეთქი იმაზე და ვუთხარი, შევამსუბუქებ სასჯელს თუ გონივრულად მოიქ-

ცევი-მეთქი და რა გგონიათ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რა მიზასუხა? ჯერ ერთ წუთს გაჩუმებულმა მიცქირა, როგორც გალიაში დამწყვდეულმა მგელმა და შემდეგ ჩუმაღ მითხრა:

— „პოლკოვნიკო, არ შემიძლია წამოვდგე და დაგახრჩო, მაგრამ კბილები კი ჯერ ისევ კარგი მაქვს. ამიტომ სჯობს მოშორებით დაიქიროთ თქვენი კისერი“. ბუნება მას ველური კატისა აქვს.

— ეგ არ მაკვირვებს,—უბასუხა მშვიდობიანად მონტანელი,—მაგრამ მსურდა მომეცა თქვენთვის ერთი კითხვა: ნუ თუ მართლა ჰფიქრობთ, რომ რივარესისის საპრობილეში ყოფნა შეუშლის ხელს ქალაქის მშვიდობიანობას?

— დარწმუნებული ვარ, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— ფიქრობთ, რომ სისხლის ასაცდენად, უეჭველად საკიროა დღესასწაულამდის გარდაწყვეტა საქმისა.

— შემიძლიან მხოლოდ გაგიმეოროთ, რომ თუ ის აქ იქმნება დღესასწაულ დღეს, ის დღე უცემრადა და უჩხუბრად არ ჩაივლის და ფიქრობ, რომ ეს სახუმარო საქმე არ არის.

— და ფიქრობთ, თუ ის აქ აღარ იქმნება, ამით საშიშროება აგვეცდება, არეულობა აღარ მოხდება?

— იმ შემთხვევაში ან უწყესოება არა მოხდება რა ან და მარტო ქვების სროლით ჩაივლის. თუ თქვენი უსამღვდელოესობა შეიძლებს რივარესისისაგან განგვათავისუფლოს, მშვიდობიანობის დაცვას ჩემს თავზე ვიღებ. წინააღმდე შემთხვევაში, მოველი სერიოზულ არეულობას. დარწმუნებული ვარ, რომ აპირობენ ხელახლავ სცადონ რივარესისის გაპარება და მოსალოდნელია, რომ დღესასწაულ დღეს შეასრულონ ეს. და თუ ისე მოეახერხეთ, რომ იმ დღეს რივარესისი ციხეში არ აღმოჩნდა, გეგმა იმისი მეგობრებისა თავის თავად დაირღვევა. და აღარა იქმნება-რა მიზეზი ცემისა. მაგრამ თუ ჩხუბი მოხდა და დაწებზე მიდგა საქმე, ეს აუარებელი ხალხი, ეჭვი არ არის, ციხეს ცეცხლს წაუკიდებს ღამე.

— მაშ რატომ რავენნაში არ გავგზავნით?

— მაგას სულითა და გულით ვისურვებდი, მაგრამ როგორ მოვახერხებთ, რომ გზიდან არ გაანთავისუფლონ იგი.

— მაშ თქვენ ისევ სამხედრო სასჯელს ითხოვთ და ჩემ თანხმობას ელით?

— მომიტყევთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, გთხოვთ მხოლოდ დახმარებას, რომ ავიცილინოთ არეულობა და სისხლის ღვრა. მე თანახმა ვარ, რომ სამხედრო ტრიბუნალები, რომლებიც პოლკოვნიკ ფრედის დროს იყვნენ, საშინელის სიმკაცრით სჯიდნენ დამნაშავედ. დამშვიდების მაგიერ, უფრო აღელვებდნენ მცხოვრებლებს; მაგრამ ვფიქრობ, რომ ამ შემთხვევაში სამხედრო სამსჯავრო სამსახურს გაგვიწევდა: იგი აგვაცილებდა აჯანყებას, — გუბერნატორმა დაათვა თავისი მცირე სიტყვა დიდის კმაყოფილებით და ელოდა კარდინალის პასუხს. კარგა ხნის სიჩუმის შემდეგ კარდინალმა მისცა სრულიად მოულოდნელი კითხვა, რასაც გუბერნატორი სრულიად არ მოელოდა:

— პოლკოვნიკო ფერარო, თქვენ გრწამთ ღმერთი?

— თქვენო უსამღვდელოესობავ! — გაოცებულის ხმით წამოიბუტბუტა გუბერნატორმა.

— გრწამთ ღმერთი? — გაუმეორა კითხვა მონტანელიმ, წამოდგა და გამომცდელის თვლებით შეხედა. — პოლკოვნიკიც ადგა.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, მე ქრისტიანი ვარ და არც უარი უთქვამთ ჩემთვის ზიარებაზე.

მონტანელიმ აიღო ხელში ჯვარი, რომელიც გულზე ეკიდა.

— მაშ დაიფიცეთ იესო ქრისტეს ჯვარცმის სახელით, რომელიც ეწამა ჩვენთვის, რომ თქვენ რაც მითხარით, მართალია.

პოლკოვნიკი იდგა გაჩუმებული და გაბნეულად უცქეროდა ჯვარცმას. ვერ გაღეწევიტა, თუ რომელი შესცდა ჭკუაზე მათში, თითონ თუ კარდინალი.

— თქვენა მთხოვდით, — განაგრძო მონტანელიმ, — მომეცა თანხმობა კაცის სიკვდილზე, ენთხეიეთ ამ ჯვარს, თუ გაპბედავთ და მითხარით, რომ გარდა ამისა მართლა ვერა ხედავთ

შეტ საშუალებას სისხლის ასაცილებლად. და გახსოვდეთ, თუ სთქვით სიცრუე, ამით დაჰლუპავთ თქვენს უკვდავ სულს. მცირე სიჩუმის შემდეგ, გუბერნატორი დაიხარა და ჯვარს ენთხვია.

— მე მრწამს ეს,—სთქვა იმან.

— მოგცემთ გარდაწყვეტილ პასუხს ხვალ, მაგრამ ჯერ უნდა რივარესი ვინახულო, იმასთან ცალკე მოვილაპარაკო.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, თუ ნებას მომცემთ რჩეუას მოგცემთ... დარწმუნებული ვარ ინანებთ... გუშინ ჩემთვის ეთხოვნა, მიმეცა ნება, ენახეთ თქვენ, მაგრამ მე უპასუხოდ დავსტოვე, ამიტომ რომ...

— უპასუხოდ დასტოვეთ?—გაიმეორა მონტანელლიმ.—კაცმა მაგნაირ მდგომარეობაში მყოფმა თხოვნით მოგმართათ და თქვენ უყურადღებოდ დასტოვეთ?

— დიდად ვწუხვარ, რომ თქვენი უსამღვდელოესობა უკმაყოფილო ბრძანდება ჩემზე, მაგრამ მე მხოლოდ შეწუხება არ მინდოდა თქვენი. კარგად ვიცნობ რივარესს, იმას მხოლოდ სურს თქვენ შეურაცხყოფა მოგაყენოთ. ნება მიბოძეთ გაგიმეორათ, რომ ძალიან გაუფრთხილებლობა იქმნება, რომ იმასთან ახლოს მიხედეთ. ის იმდენად საშიშარია, რომ მე გასაფრთხილებელი ზომებიც მივიღე, რასაკვირველია, არა ნამეტანი სასტიკი თვისებისა.

— ნამდვილ საშიშროებათ მიგაჩნიათ უიარაღო კაცთან, ისიც ავადმყოფთან, ახლოს მისვლა? მეტადრე თუ საფრთხილო ზომებიც მიღებულია არა ნამეტანი სასტიკი თვისებისა?

მონტანელლი დამშვიდებით ლაპარაკობდა, მაგრამ პოლკოვნიკი ჰგრძნობდა ზიზღს თვისადმი იმის მშვიდობიან ლაპარაკში, და გაწითლდა სიბრაზისაგან.

— თქვენი ნება, მოიქცეთ როგორც გსურთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ,—უთხრა პოლკოვნიკმა რაც შეიძლება ცერემონიის კილოთი.—მე მხოლოდ მინდოდა ამეცდინეთ თქვენ უსიამოვნებას და არ მოგესმინათ იმ კაცის საშინელი წყევლა კრულვა.

— რა უფრო მიგაჩნიათ სამძიმოდ ქრისტიანისათვის: მოსმენა წყევლა-კრულვისა, თუ დატოვება მოძმისა უკანასკნელ მდგომარეობაში?

გუბერნატორი იდგა გაშეშებული სახით. მონტანელისაგან თავს შეუტაცხოფილად სთვლიდა, და ამას იმით იმჩნევდა, რომ არა-ჩვეულებრივის ცივის კილოთი უპასუხებდა.

— როდის სურს თქვენს უსამღვდელოესობას ნახვა პატიმარისა.

— ეხლავ წავალ იმასთან.

— როგორც თქვენ უსამღვდელოესობას ენებოხ, მხოლოდ, — იმან საჩქაროდ შესცვალა ცერემონიის კილო, — თუ ცოტა ხანს მოითმენთ, გავგზავნი კაცს, რომ შეატყობინონ. — იმას შეეშინდა, რომ არ ენახა მონტანელს რივარესის თასმებით საწოლზე დაკრული.

— გმადლობთ, ვამჯობინებ მარტო ეინახულო. არავითარი შეტყობინება საჭირო არ არის. ეხლავ პირდაპირ ციხეში მივლივარ. ღამე მშვიდობისა, პოლკოვნიკო. პასუხს ხვალ დილით მიიღებთ.

VI

კრაზანას მოესმა, რომ კარებს აღებენ და თვალები დახუჭა მოქანცულის გულგრილობით. ეგონა გუბერნატორი მოდიოდა, რომ დაეტანჯა კიდევ გამოკითხვებით. რამოდენიმე ჯარის-კაცნი მოდიოდნენ ვიწრო კიბეზე, იმათი თოფის კონდახები ხვდებოდა კედელს და ბოლოს მოისმა ხმა:

— აქ ვიწროობაა, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

კრაზანამ უეცრივ წამოხტომა დააპირა, მაგრამ მკიდროდ დაბმულმა თასმებმა იგი არ აუშვეს და ისევ დაეარდა საწოლზე. მონტანელი შევიდა სერჟანტისა და სამი მცვლის თანახლებით.

— კეთილ ინებეთ და მოითმინეთ ერთ წუთს, თქვენო უსამღვდელოესობავ, — მოახსენა სერჟანტმა ხმის კანკალით, — ეხლავ სავარძელს მოგართმევენ. მოგვიტევეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, თუ წინად გვცოდნოდა, რომ მობრძანდებოდით, მომზადებული ვიქნებოდით.

— არაფერი მომზადება საკირო არ არის. გთხოვთ მარტო დაგტოვოთ, სერჟანტო, და თქვენც მცველებო, კიბეზე მოიცადეთ.

— ბატონი ბრძანდებით, თქვენო უსამღვდელოესობავე, აი საფარძელიც დავდგით საწოლთან?

კრაზანა იწვა თვალ-დახუჭული, მაგრამ ჰგრძნობდა, რომ მონტანელლი დასცქეროდა იმას.

— მგონი სძინავს, — სთქვა სერჟანტმა, — მაგრამ კრაზანამ აახილა თვალები, — არა, — წარმოსთქვა მან.

როცა დააპირეს მცველებმა გასვლა, უეცრად შეჩერდნენ მონტანელლის გაოცებულ დაყვირებაზე. მიიხედეს და დაინახეს, რომ მონტანელლი დახრილი თასმებს ათვლიერებდა.

— ვინ მოგვით ამის ნება? — იკითხა მონტანელლიმ. — სერჟანტი შეშფოთებული ქუდს ხელში ატრიალებდა.

— ეს თვით გუბერნატორის ბრძანებით იქმნა შესრულებული.

— მე არა ვიცოდი — რა თასმებზე, სინიორ რივარესს, — უთხრა მონტანელლიმ კრაზანას, ღრმა შეწუხებულის კილოთი.

— ხომ მოგახსენეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავე, — მიუგო კრაზანამ მკაცრის დაცინვით, — მე არაოდეს არ ველოდი, რომ თავზე ხელს გადამისვამდნენ.

— სერჟანტო, როდის აქეთია რაც შებოჭვილი?

— იმ დღიდან, რაც გაიქცა და ხელ-ახლავ დააპატიმრეს.

— ესე იგი, ორი კვირა? მოიტანეთ დანა და ეხლავ შეხსენით.

— მომიტევეთ თქვენო უსამღვდელოესობავე, ექიმსაც უნდა შეეხსნა, მაგრამ პოლკოვნიკმა ფერარმა ნება არ მოგვცა.

— მოიტანეთ ეხლავ დანა!

მონტანელლს ხმა არ აუმაღლებია, მაგრამ მცველები ხედავდნენ, რომ მათი უსამღვდელოესობა გაფითრდა მრისხანეზისაგან, სერჟანტმა, უფროსმა მცველმა, ამოიღო ჯიბიდან დასაკუჭი დანა და დაიხარა, რომ გაეჭრა თასმა, რომლითაც კრა-

ზანას ხელები ჰქონდა შებოჭვილი, მაგრამ უხერხულობისაგან უფრო გაუჭირა ნასკვი და კრაზანამ უნებურად შეჰკივლა.

მონტანელლი საჩქაროდ მივიდა საწოლთან.

— თქვენ არ იცით, როგორ გასქრათ, მომეცით დანა.

— ა-ა-ა! — კრაზანამ გასქიმა ხელები, როდესაც იგრძნო, რომ თასმა მოეშვა. შეება იგრძნო და ღრმად და თავისუფლად ამოისუნთქა.

მონტანელლიმ სისწრაფით გასქრა თასმა, რომელიც მეორე ხელზე და ფეხზე ება.

— შეხსენით ბორკილი, სერჟანტო, მერე აქ მოდით, მიწა მოგელაპარაკოთ. ის კი იდგა სარკმელთან გაჩუმებული. სერჟანტმა ახსნა ბორკილი და მივიდა კარდინალთან.

— ეხლა მითხარით ყოველივე, რაც აქა ხდება.

სერჟანტმა დაუფარავად უამბო კრაზანას ავადმყოფობაზე და ექიმის სურვილზე, რომელიც ცდილობდა კრაზანას მიმხრობოდა. — მაგრამ მგონია, თქვენო უსამღვდელოესობავ, — დაუმატა იმან, — პოლკოვნიკმა იხმარა თასმა იმისთვის, რომ ჩამოერთმია რამოდენიმე ჩვენება.

— ჩვენება?

— დიალ, თქვენო უსამღვდელოესობავ. ამ სამი დღის წინად გავიგონე, რომ პოლკოვნიკი ჰპირდებოდა ბორკილის ახსნას, თუ ის, — სერჟანტმა გადაჰხედა კრაზანას, — პასუხს მისცემდა ერთ კითხვაზე.

მონტანელლიმ შეკუმშული ხელი მძლავრად დაჰკრა სარკმლის ფიცარს. მცველებმა გოაცებით და შეკრთომით გადაჰხედეს ერთმანერთს. არასოდეს არ ენახათ მშვიდი კარდინალი ასეთი მრისხანე. რაც შეეხება კრაზანას, იმას სრულიად გადააფიწყდა იმათი არსებობა. გადააფიწყდა ყოველივე, მხოლოდ იმასლა ჰგრძნობდა, რომ ფიზიკურ ტკივილებისაგან განთავისუფლდა. მოეშვა ყოველი სახსარი და ეხლა იზმორებოდა, ტრიალებდა თავისუფლად და სიამოვნებდა.

— შეგიძლიანთ წახვიდეთ, სერჟანტო, — უთხრა კარდინალმა. — ნუ სწუხართ იმისთვის, რომ წესრიგი დაარღვიეთ. — თქვე-

ნი ვალი იყო გეპასუხნათ ჩემს კითხვებზე. აქ ხელს ნურაინ შეგვიშლის, მე თვითონ გამოვალ, როცა შევასრულებ ჩემს საქმეს.

მცველნი გავიდნენ და გაიხურეს კარი. მონტანელი და-ეყრდნო სარკმელს და დაუწყა ცქერა ჩამავალ მზეს, რომ დრო მიეცა კრახანასათვის მოსვენებულიყო.

— შევიტყე, რომ ჩემთან მოლაპარაკება გისურვებიათ,— მონტანელი მოსცილდა სარკმელს და დაჯდა კრახანას საწოლის ახლოს.— თუ ჰგონებთ, რომ შეგიძლიანთ მითხრათ ეხლა ის, რის თქმაც გინდოდათ, მზად ვარ მოგისმინოთ.

მონტანელი ცერემონიის კილოთი ლაპარაკობდა, რაიცა სრულებით არ მიაგავდა იმის ჩვეულებრივ ლაპარაკს. მანამ ბორკილს შეხსნიდნენ, მონტანელისათვის ის იყო მხოლოდ ტანჯული, მსხვერპლი უსამართლო სიმკაცრისა, მაგრამ ეხლა გაახსენდა უკანასკნელი შეხვედრა და საშინელი დაცინვა მისი.

კრახანამ აიხედა და დაუდევნელად დააყრდნო თავი ხელზე. იმას მინიჭებული ჰქონდა ის თვისება, რომ იცოდა გრაციით საესე პოზის მიღება. და ეხლა, როცა იმის თავს ჩრდილი ჰფარავდა, ძნელი მისახვედრი იყო, თუ რამდენი რამ გარდაჰხედოდა ცხოვრებაში, მაგრამ როცა აიხედა, ემჩნეოდა, თუ როგორი გაფითრებული და დატანჯული შეიქმნა ამ უკანასკნელ ორი კვირის განმავლობაში.

მონტანელი უცებ მოლბა.

— თქვენ მგონი ძალიან ავად იყავით,— უახრა იმან,— დიდად ვწუხვარ, რომ არა შემიტყვია-რა თასმების შესახებ, თორემ ეს არ მოხდებოდა.

კრახანამ მხრები აიწია.

— ომში ყოველგვარი საშუალება გამოსადეგია. თქვენი უსამღვდელოესობა წინააღმდეგია ბორკილისა, მაგრამ ხომ არ შეიძლება, რომ პოლკოვნიკისაგანაც მაგნიარ შეხედულებას მოველოდეთ. ის, რასაკვირველია, ამჯობინებდა თავის თავზე არ გამოეცადნა ეს,— როგორც თვით მე, მაგრამ ეს საქმე

პირად მოხერხებულობაზეა. ამ წუთს მე დამარცხებული ვარ, და ან რისი მომლოდინე უნდა ეყოფილიყავ. დიდი გულკეთილობაა თქვენის მხრივ, რომ მობრძანდით, მაგრამ იქმნება იმან გაიძულათ, მოსულიყავით, რომ პატიმართა ნახვას ქრისტიანობა მოითხოვს. ახ, მართლა, ხომ დამავიწყდა: „რამდენი უყავით ერთსა ამ მცირეთაგანსა“. ჩემთვის ეს არის მაინცა და მაინც პატივი, მაგრამ „ერთი მცირეთაგანი“ მადლობელია, როგორც ჯერ არს.

— სინიორ რივარესს, — გააწყვეტინა ლაპარაკი კარდინალმა, — მოველ აქ იმისთვის, რომ ვფიქრობდი თქვენზე და არა ჩემზე. თუ არ იყვეთ დამარცხებული, როგორც თქვენ ამბობთ, მე არასოდეს აღარ დავიწყებდით ლაპარაკს იმის შემდეგ, რაც უკანასკნელ შეხვედრის დროს მითხარი; მაგრამ თქვენ ორნაირი უპირატესობა გაქვთ, პატიმარისა და ავადმყოფისა და არ შემეძლო არ მოვსულიყავ, როდესაც თქვენ დამიბარეთ. გაქვთ რამ სათქმელი, თუ იმისთვის მომიწვიეთ, რომ შეურაცხყოთ მახუცი და ამით გაართოთ თავი?

მონტანელლის სიტყვები უპასუხოდ დარჩა, კრაზანა გაჩუმებული გადაბრუნდა საწოლზე და თვალები დახუჭა.

— დიდად ვწუხვარ, რომ გაწუხებთ, — უთხრა იმან ბოლოს ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, — არ შეიძლება ცოტა წყალი მომაწოდოთ?

სურით წყალი სარკმელთან იღვა, მონტანელი წამოდგა და მიუტანა. როცა მოხვია ხელი, რომ წამოეყენებინა, იმან იგრძნო უეცრად, რომ გაყინულმა კრაზანას ხელებმა მაგრად მოუჭირეს იმის ხელს.

— მომეცით თქვენი ხელი, ჩქარა, — წასჩურჩულა კრაზანამ, — თქვენთვის ხომ სულ ერთია, მხოლოდ ერთ წუთს. ის მიეყრდნო თავით მონტანელლის მხარს და მთელის სხეულითა თრთოდა.

— დალიეთ ცოტა წყალი, — უთხრა მონტანელიმ.

კრაზანა ხმა-ამოუღებლივ დასთანხმდა, მერე დაწვა და დახუჭა თვალები. თვით ვერ აეხსნა, თუ რა მოუვიდა, როცა მონტანელლის ხელი იმის ლოყას შეეხო. მხოლოდ ის იგრძნო,

რომ არაფერი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო მთელს ქვეყანაზე უსაშინელესი. მონტანელი იმ ახლო მისწია სავარძელს საწოლთან და დაჯდა. კრახანა გაუნძრევლად იწვა, სახე იმისი დაქიმული და უსიცოცხლო შეიქმნა. დიდი ხნის სიჩუმის შემდეგ ვახილა თვალები და შეხედა კარდინალს ამღვრეულის თვალით.

— გმადლობთ, — წარმოსთქვა ჩურჩულით. — უკაცრავად, მგონი რალასაც მკითხავდით.

— თქვენ ესლა არ შეგიძლიანთ ლაპარაკი. თუ რამ სათქმელი გაქვთ, ხვალ მოვალ მაგისათვის.

— გთხოვთ ნუ წახვალთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, სრულიად კარგადა ვარ. ამ ბოლო დროს ცოტა მოშლილობას ვგრძნობდი, მაგრამ ისიც ნახევრად თითქმის სინაზე იყო. პოლკოვნიკიც დაგეთანხმებათ ამაზე, თუ დაეკითხებით.

— მე ვამჯობინებ თვითვე გამოვიკელიო.

— პოლკოვნიკიც აგრეთვე, ხანდახან ის ძალიან მ... მახვილ გონიერია. ეს ძნელი საფიქრებელია, როცა კაცი უცქერის იმას, მაგრამ სწორედ რომ იმას ხანდახან ებადება თავისებური იდეები. მაგალითად, წარსულ პარასკევს — მგონი პარასკევი იყო, — სულ აპერია დღეები, — მე მოვსთხოვე ოპიუმი. კარგად მახსოვს მოვიდა აქ ჩემთან და მითხრა, რომ შემეძლება ოპიუმის მიღება, თუ ვეტყვი ვინ გამილო ჭიშკარი. მახსოვს როგორ ამბობდა: თუ მართლა ჰგრძნობთ ტკივილებს და ოპიუმი გესაქირობათ — დათანხმდებით, თუ არა და, ეს დამტკიცება იქმნება, რომ თქვენ იგონებთ ავადმყოფობას და სრულიად კარგად ხართო. წინედ არასოდეს არ მჩვენებია, რომ ეს ასეთი გასართობია. ეს ერთი ძალიან გასართობთაგანია.

კრახანას უეცრად აუტყდა სიცილი, მერე უცებ მოხედა გაჩუმებულ კარდინალს და დაიწყო სიჩქარით, თანაც საშინელ ვნა-მოჩლოუნგვით ლაპარაკი.

— თქვენ არ მ... მიგაჩნიათ გ... ასართობად? დილაღა არა. თქვენ, მორწმუნე ხალხს, არა გაქვთ გრძობობა იუ... იუმორისა. თქვენ ყველაფერს ტრაგიკულად უყურებთ, მ... ავალითად, იმ

ღამეს ეკლესიაში როგორი აღფრთოვანებული შეხედულობა გქონდათ. მართლა, როგორ პატ...ტეტიურ ფიგურას წარმოვადგენდი მე პალომნიკის როლში. არა მგონია, რომ თქვენ გესმოდეთ, რა სასაცილოა ის, რომ თქვენ აქ მოხვედით.

მონტანელი წამოდგა.

— მე მოველ მოგისმინოთ, რისი თქმაც გინდოდათ, მაგრამ თქვენ მგონი ძალიან აღშფოთებული ხართ და ვერ შეიძლებთ დღეს ლაპარაკს. სჯობს, რაიმე დასამშვიდებელი წამალი მოგცესთ ექიმმა და მოვილაპარაკოთ ხვალ, როცა კარგა გამოიძინებთ.

— გ...ამოვიძინებ? ოჰ, მოვასწრებ გამოძინებას, როცა თქვენი უსამღვდელოესობა გამოაცხადებს თანხმობას პოლკოვნიკის გეგმაზე. ერთი უნცი ტყვია საუკეთესო დამაძინებელია.

— ვერ გავიგე, რას ამბობთ, — უთხრა მონტანელიმ და გაოცებით დააქჷერდა.

კრაზანამ კიდევ გაღიხარხარა.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, თქვენო უსამღვდელოესობავ! სიმართლე უმთავრესი ქრისტიანული სათნოებაა, ნუთუ ფ...იქრობთ, რომ მე არ ვიცი, როგორ ცდილობს პოლკოვნიკი დავითანხმობა თქვენ სამხედრო სასჯელზე? სჯობს დათანხმდეთ. ყველა თქვენი მოძმენი ეკლესიისა თქვენს ადგილას დათანხმდებოდნენ ამაზე. *Cosi fan tutti*; ამით სიკეთეს ბევრს მოიტანდით და ბოროტებას ცოტას. სწორედ არ ღირს ეს იმ უძილოდ გატარებულ ღამეებზე, რომელნიც თქვენ ფიქრებში გავიტარებიათ.

— თუ ღმერთი გწამთ, ერთ წუთს დაანებეთ სიცილს თავი და მითხარით, საიდან გავიგეთ თქვენ ვგ?

— განა პოლკოვნიკმა არ გითხრათ, რომ მე ეშმაკი ვარ და არა კაცი? მე კი ხშირად მეუბნებოდა ამას და მართლაც ეშმაკისაგან მაქვს მონიჭებული, რომ წინდაწინ გავიგო, თუ რას ფიქრობს ხალხი. თქვენს უსამღვდელოესობას მეტად ემძიმება ჩემი საქმე; თქვენ ისურვებდით, რომ ვინმე სხვა გადასწ-

ყვეტდეს ამ საქმეს და არ შეაწუხებდნენ თქვენს გრძნობიერს სენიდიისს, ხომ მიგიხვდით, თქვენო უსამღვდელოესობავ?

— გამიგონეთ, — უთხრა კარდინალიმა და ისევ დაჯდა იმის ახლოს, — ეგ სულერითია, საიდანაც უნდა შეგეტყუოთ, მაგრამ სრული მართალი კი არის. პოლკოვნიკ ფერარს შიში აქვს, რომ თქვენმა მეგობრებმა ხელახლავე არ განიზრახონ თქვენი განთავისუფლება და ამიტომ არჩევს აიცილინოს ეს იმ საშუალებით, რომელზედაც თქვენ ლაპარაკობთ. ამას გულახდით გეუბნებით, როგორც ჰხედავთ.

— თქვენი უსამღვდელოესობა ყოველთვის განთქმული იყო სიმართლით, — ცხარეთ მიუგო კრაზანამ.

— რასაკვირველია, იცით, რომ თუ კანონს დავეკითხებით, მე არა მაქვს უფლება საერო საქმეებში. მე ეპისკოპოსი ვარ და არა წარმომადგენელი საერო უფლებისა. მაგრამ ვსარგებლობ ვავლენით აქ, და პოლკოვნიკი, დარწმუნებული ვარ, ვერ გარდასწყვეტს ანაირ ფრიად სამძიმო საქმეს, თუ მე არ დავთანხმდები ზან სულ არ გაეჩუმდები. აქამდის მე წინააღმდეგი ვიყავ იმის გეგმისა და ის კი ცდილობდა დავერწმუნებინე, რომ დღესასწაულ დღეს, როდესაც დაიწყება დიდებული ღი-ტანია, თქვენ მეგობრებთაგან არეულობა მოხდება, თქვენი გამოხსნის გამო, რაიცა სისხლის დაუღვრელად არ ჩაივლის. თქვენ მიგდებთ ყურს?

კრაზანას თითქო არ ესმისო, გაცქიროდა სარკმლისაკენ, მერე მოიხედა და მიუგო დაქანცულის კილოთი:

— დიად, ყურს გიგდებთ.

— იქნება დღეს კარკად ვერა ხართ ამგვარ ლაპარაკისათვის; არა, სჯობს ხვალ მოვიდეთ. ეს ძალიან სერიოზული საქმეა და მოითხოვს თქვენს ყურადღებას.

— ვისურვებდი, რომ ყოველივე დღეს გათავებულიყო. მე გისმენთ რასაც ლაპარაკობთ.

— თუ ეს მართალია, — განაგრძო მონტანელიმ, — თუ თქვენს გამო მართლა შესაძლოა არეულობა და სისხლის ღვრა, მოხდეს, მაშ მე ვიღებ ჩემს თავზე საშინელს მოვალეობას, რომ

დესაც პოლკოვნიკს წინააღმდეგობას ვუწევ. მგონია არის რიმოდენიმე სიმართლე იმაში, რასაც ის ამბობს, მეორეც ესა, რომ ვფიქრობ, მსჯელობა მისი რამოდენიმედ დამოკიდებულია იმის თქვენდამი სიძულვილზე. ადვილად შესაძლებელია, რომ ის აზვიადებდეს საშიშროებას. იმ დროიდან უფრო ადვილ შესაძლებელად მიმაჩნია, რაც ეს საზიზღარი სიმკაცრე ვნახე.

ამ სიტყვებთან ერთად იმან გადახედა თასმებს და ბორკილს, რომელნიც ძირს ეყარა და განაგრძო:

— თუ დაეთანხმდები, მე გკლავთ თქვენ, თუ უარს ვიტყვი, უნდა მართალი ხალხი დაიხოცოს. ბევრს ვფიქრობდი ამ საქმეზე და ვეძებდი სულითა და გულით საშუალებას, გამოვსულიყავ ამ საშინელ შეჯახებიდან. ეხლა მიველ მტკიცე გარდაწყვეტილებამდის.

— მომკლათ მე და გა...გაანთავისუფლოთ უდანაშაულო ხალხი, რასაკვირველია? ეს ერთათ-ერთი გარდაწყვეტილებაა, სადამდინაც მხოლოდ ქრისტიანს შეუძლიან მივიდეს. „თუ მარჯვენა ხელი გაცდუნებს შენ“... და სხვა... მე არა მაქვს პატივი თქვენი უსამღვდელოესობის მარჯვენა ხელით და მოგანიკეთ კი ბოროტება. დასკვნა ნათლად სჩანს. არ შეიძლებოდა ისე გეთქვათ ეს ჩემთვის, რომ წინასიტყვაობით არ მოგემართნათ... კრაზანა ლაპარაკობდა დაქანცულად და გულ-გრილად, როგორც კაცი, რომელსაც ყველა ამან თავი მოაწყინა.

— მაშ ასე, — მიუმატა სიჩუმის შემდეგ, — მივხვდი თქვენს გარდაწყვეტილებას, თქვენო უსამღვდელოესობა?

— არა.

კრაზანა გადმობრუნდა, შემოიწყია ხელები თავქვეშ და შეხედა მონტანელს ნახევრად მოხუჭულის თვალებით. კარდინალმა დახარა თავი და ღრმად ჩაფიქრდა. ხელის თითებს სავარძელზე სცემდა. — ოჰ, ეს ძველებური ჩვეულებაა იმისი.

— მე გარდავწყვიტე, — სთქვა იმან ბოლოს და აიხედა, — მოვიქცე ისე, როგორც არასოდეს არ მოქცეულან. როდესაც შევიტყე, რომ თქვენ მიწვევდით მე, გარდავწყვიტე მოვსულიყავ, მეამბნა ყველაფერი და ეს საქმე თქვენთვის მომენდო.

— ჩემთვის?

— სინიორ რივარესს, მოველ თქვენთან როგორც კარდინალი კი არა, არც ეპისკოპოსი და არც მსაჯული, არამედ როგორც კაცი კაცთან. არა გთხოვთ მითხრათ, იცით თუ არა რაიმე გეგმაზე, რომლისაც პოლკოვნიკს ეშინიან; ძალიან კარგად ვიცი, რომ თუ იცით, ეს თქვენი საიდუმლოა და არ შეგეძლება მითხრათ. მაგრამ ამას გთხოვთ, რომ დააყენოთ თქვენი თავი ჩემს ალაგას. მე მოხუცი ვარ, უთუოდ ბევრი აღარ დამრჩენია სიცოცხლე და ვისურვებდი საფლავში ჩავსულიყავ ისე, რომ სისხლი არ მოსცხებოდა ჩემს ხელს.

— განა ჯერ არ ყოფილა სისხლი თქვენს ხელზე, თქვენო უსამღვდელოესობავ?

— მონტანელი გაფითრდა, მაგრამ მშვიდობიანად განაგრძო.

— ჩემს სიცოცხლეში ყოველთვის წინააღმდეგი ვიყავ სიმკაცრისა, ყოველთვის მტერი ვიყავ მომაკვდინებელი სასჯელისა და ხშირად სამხედრო ზომების წინააღმდეგ ვიქცეოდი უკანასკნელ ხელმწიფობის დროს. ამის გამო ვერ ვიყავ დიდხანს წყალობაში. აქამდის მთელი ძალა, რომელიც შემწევდა, მიმართული იყო შეწყნარებისაკენ. გთხოვთ დამიჯეროთ, რომ მართალს ვამბობ. ეხლა კი ვადგეარ შემდეგ დილემას. თუ არ ვაძლევ თანხმობას, ვაგდებ ქალაქის მშვიდობიანობას განსაცდელში, მოხდება აჯანყება და იმას კიდევ ბევრი რამ ცუდი მოჰყვება და ამას ვმოქმედობ იმ კაცის გადარჩენისათვის, რომელიც სწყველის ჩემ სარწმუნოებას, რომელიც შეურაცხყოფდა და ცილს მწამებდა კერძოდ მე. თუმცა შედარებით ეს სულ უბრალოა, და რომელსაც, ამაში დარწმუნებული ვარ, მოუნდომებია მთელი თავისი სიცოცხლე სიბოროტისათვის.

მონტანელი შეჩერდა და ისევ განაგრძო:

— სინიორ რივარესს, რაც ვიცი თქვენი ცხოვრების შესახებ, მეჩვენება ცუდი და ბოროტ-მავნებელი. დიდხანს გთვლიდი თქვენ უსვინილისოდ, მკაცრად, დაუნდობელ კაცად. ეხლაც რამოდენიმედ მეჩვენებით მაგგვარი, მაგრამ ამ უკანასკნელ ორი

კვირის განმავლობაში დავრწმუნდი, რომ თქვენ გაქვთ პატიოსანი სული. და რომ თქვენ იცით ერთგულობა და გატანა მეგობრობისა. შეიძელით თვისდამი სიყვარული ჩაგენერგათ მცველებისათვის, ამას ყველა ვერ მოახერხებდა. მეჩვენება შესაძლოდ, რომ ვცდებოდე თქვენ მიმართ და იყვეთ უკეთესი, ვიდრე მე მგონიხარდ, აი ამიტომ მოკმართავთ და გაფიცებთ მიპასუხოთ სენილისიერათ, გულწრფელად, რას მოიმოქმედებდით თქვენ ჩემს ადგილას რომ ყოფილიყავით.

ჩამოვარდა ხანგრძლივი სიჩუმე, კრაზანამ შეხედა მონტანელს.

— ყოველ შემთხვევაში, გარდავწყვეტილი ჩემს ექვებს თვით შე და მივიღებდი ჩემსავთ თავზე ჩემს მოქმედების შედეგებს, არ მივმართავდი სხვებს თხოვნით, ჩემს მაგივრად იმათ გარდავწყვიტათ ცხოვრების ამოცანა.

ამ ნაირი მოქცევა ისეთი მოულოდნელი, და სიბრაზე იმისი ისე შეუფერებელი იყო კრაზანას ამ ხუთი წუთის წინად მშვიდობიან გულგრილ ქცევასთან, თითქო მოსაუბრემ მხოლოდ ეხლა ჩამოიხსნა რიდეო.

— ჩვენ, ურწმუნო ხალხს, — განაგრძო კრაზანამ, — გვესმის, რომ, თუ კაცს აწევს ზნეობრივი მძიმე ტვირთი, იმან უნდა ზიდოს იგი როგორც შეუძლიან და იცის, და თუ წაიფერხებს, წაიქცევა ტვირთის ქვეშ — ეს უარესია იმისთვის. მაგრამ, განა შე საკმაოდ არა მაქვს საკუთარი ჯავრი, რომ სხვებმაც შე არ ამკიდონ თავიანთი მოვალეობა!

კრაზანა შეჩერდა, სულს ძლიეს ითქვამდა, შემდეგ ისევ განაგრძო.

— და თქვენ კიდევ ლაპარაკობთ სიმკაცრეზე! ის თავცარიელა ვირი, მთელი წელიწადიც რომ წვალეულიყო, ვერ დამტანჯავდა ისე, როგორც თქვენ დამტანჯეთ. იმას ჭკუაც აკლია. იმან მხოლოდ ის მოახერხა, რომ თასმები მჭიდროდ გამოიჭირა და თუ ლფლება ჩამოართვეს, სრულიად არ ეცოდინება თუ როგორ მოიქცეს. და ამას ხომ ყველა სულელი მოახერხებდა. მაგრამ თქვენ: მოაწერეთ თქვენის ხელითვე, თუ შეიძ-

ლებოდეს, თქვენი სასიკვდილო სასჯელი, მე მეტად ჩვეული გული მაქვს“. ოჰ, უნდა კაცი ღმობიერი, გულმტკივნეული იყოს, ფითრდებოდეს ბორკილის დანახვაზე, რომ მოიფიქროს ეს, შემედლო ეს წარმომედგინა, როცა თქვენ შემოხვდით მოწყალე ანგელოზის მზგავსად და შეძრწუნდით პოლკოვნიკის „ბარბაროსობაზე“. უნდა მცოდნოდა, რომ სწორედ მაშინ იწყებოდა ნამდვილი სასჯელი. რას მიცქერით ეგრე? მიეცით თანხმობა დააღაც და წაბრძანდით სახლში სადილის მისართმევად. არა ღირს ყველა ამებისათვის შფოთვა. უთხარით თქვენს პოლკოვნიკს, რომ შეუძლიან დამხვრიტოს, თუნდ ჩამომარჩოს ან და შემწვას კიდევ ცოცხლად, თუ ეს უფრო საინტერესო იქნება იმისთვის. გათავდა.

კრაზანა ისე შეიცვალა, რომ ვეღარ იცნობოდა. მოთმინებიდან გამოსული, იგი ანჩხლობდა, თრთოდა მთელის სხეულით, სული უგუბდებოდა და თვალითაგან ცეცხლის ნაბერწყლები გამოკრთოდა, როგორც გაცოფებულ კატას.

მონტანელი იდგა და გაჩუმებული უცქეროდა. ვერ გაეგო აზრი კრაზანას ასეთი გააფთრებისა, მაგრამ ესმოდა კი თუ როგორი უკიდურესი აღშფოთებისაგან უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ასეთი მრისხანება და, როცა შეიგნო ეს, იმას თვით დაავიწყდა ყველა წარსული შეურაცხყოფანი.

— დამშვიდდით, — უთხრა იმან, — სულაც არა მსურდა, რომ თქვენთვის შეწუხება მომეყენებია. მერწმუნეთ, არცა ვფიქრობდი გადმომეცა ჩემი მძიმე ტვირთი თქვენთვის, ჩემ სიცოცხლეში არ მომიქმედია ეს.

— სიცრუევა. — შეჰყვირა კრაზანამ ანთებულის თვალე-ბით. — და ეპისკოპოსობა?

— ეპისკოპოსობაა?

— დიად, დაგავიწყდათ? რა ადვილია დავიწყება, „თუ გინდა, არტურ, მივიწერები, რომ არ შემიძლიან წასვლა“. — მე უნდა წარმემართა თქვენი ცხოვრება თქვენს მაგიერ, მე ცხრა-მეტის წლისას. ეს რომ დიდად სამწუხარო არ იყოს, ძალიან სასაცილო იქნებოდა.

— გაჩუმდით! — მონტანელლიმ თავზარ დაცემულმა ხელები თავში იტაცა და ნადირის მგზავსად დაიღმუილა. ისევ დაუშვა ხელები დაბლა, მივიდა რკინიან სარკმელთან, დაადო ცალი ხელი რკინას და ზედ შუბლით მიეყრდნო. კრაზანა იწვა და თვალს აღევნებდა აკანკალებული. მონტანელლი ისევ გამობრუნდა გაფითრებულის ტუჩებით.

— დიდად ვწუხვარ, — სთქვა იმან და ცდილობდა ჩვეულებრივის დამშვიდებული კილოთი ელაპარაკნა. — მაგრამ უნდა წაეიდე. სულ კარგად ვერა ვარ. — როგორც ციებიანი, იგი მთელის სხეულით კანკალებდა.

კრაზანას სიანჩხლე უეცრივ ჩაქრა.

— მოძღვარო, განა ვერ ხედაეთ?

მონტანელლიმ შეძრწუნებულმა უკან დაიხია და ხმას არ იღებდა.

— მხოლოდ ეს კი არა, — წაიჩურჩულა ბოლოს, — ოხ, ღმერთო, ყველაფერი, მხოლოდ ეს კი არა! თუ ჰკუთხე ვსცდები.

კრაზანა დაებჯინა ცალ ხელზე და წამოიწია, მეორე კი მოჰკიდა მონტანელლის აკანკალებულ ხელს.

— მოძღვარო, განა არ გესმით, რომ მე არ დავმხერჩალვარ?

მონტანელლის ხელები ყინულსავით შეიქმნა. ერთ წუთს ყოველივე სიჩუმემ მოიცვა, იმას თითქო თვალთ დაუბნელდა, დაბარბაცდა, უეცრივ დაეცა მუხლებზე და პირისახე კრაზანას გულში ჩამალა.

როცა აიხედა, მზე უკანასკნელად გაბრწყინებული ჩასვლას ებირებოდა. იმათ დავიწყებოდათ დროს მნიშვნელობაც, ადგილიც, სად იმყოფებოდნენ, სიცოცხლაც და სიკვდილიც. დავიწყებოდათ ისიც, რომ მტრები იყვნენ ერთმანეთისა.

— არტურ, — ჩურჩულებდა მონტანელლი, — ნუ თუ დამიბრუნდი სიკვდილის ჯურღმულიდან?

— სიკვდილის ჯურღმულიდან, — გაიმეორა კრახანამ კანკალით. იმან დასდო თავი მონტანელის მკლავზე და იწვა როგორც ავადმყოფი ბავშვი დედის გულზე მიყრდობილი.

— დამიბრუნდი, დამიბრუნდი ბოლოს, როგორც იქმნა. კრახანამ გულამოსკენით ამოიხვნეშა.

— ჰო, — სთქვა იმან, — და თქვენ უნდა იბრძოლოთ ჩემთან ერთად ან და მომკლათ მე.

— ოჰ, დაჩუმდი, ჩემო კარგო, რა საჭიროა მაგაზე ლაპარაკი. ჩვენ ვიყავით ორი ჰავშვი, გზა-დაბნეულნი სიბნელეში, რომელთაც ერთმანეთი ლანდალ-ლა გვეჩვენებოდა. ეხლა კი გამოვედით სინათლეზე და ვიპოვეთ ერთმანეთი. ჩემო საწყალო ბავშო, რა რიგად შეცვლილხარ, რა საშინლად გამოცვლილხარ. თითქო ოკეანს კაცობრივ მწუხარებას გადუფლია შენს თავზე! აღესილი კი იყავ სიხარულითა და სიცოცხლით. არტურ, ნუ თუ ეს შენ ხარ? ისე ხშირად მესიზმრებოდა, ვითომ შენ დამიბრუნდი, გავიღვიძებდი და ვხედავდი მხოლოდ სიბნელეს და სიცარიელეს ჩემს გარშემო. ან კი რა ვიცი, რომ ეხლაც არ გავიღვიძებ და არ დავინახავ, რომ ესეც ყოველივე სიზმარია. მომეც ხელში რაიმე საგანი საგრძნობელი, რომ შევეგხო, დავრწმუნდე, რომ სიზმარი არ არის, მითხარ, როგორ მოხდა ესე ყოველივე.

— ოჰ, სულ ადვილად. დავიშალე სავაქრო გემზე და გავჩნდი სამხრეთ-ამერიკაში.

— მერე იქ?

— იქ ვცხოვრობდი... თუ შეიძლება იმას ცხოვრება ვუწოდოთ, მანამ... ოო, ბევრი რამ ვნახე გარდა სასულიერო სემინარიისა მას აქეთ, რაც თქვენ ფილოსოფიას მასწავლიდით... თქვენ ამბობთ, რომ სიზმარში მხედავდით, დიად, მეც აგრეთვე გხედავდით თქვენ.

კრახანა შეჩერდა და გააქრქოლა.

— ერთხელ, — დაიწყო ისევ ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, — მე ვმუშაობდი მადნებში.

— ისე ხომ არა, როგორც მადნის მთხრელი?

— არა, მხოლოდ მზიდველად ინდოელ ყულებთან ერთად. ჩვენ თავლა გვქონდა დასაძინებლად იქვე, მადნების ჩასაველ-თან და ერთხელ ძალიან ავად ვიყავე, ამავვე ავადმყოფობით, რითაც ეხლა ვარ, დამქონდა ქვეები ცხელ მზიან დღეში, ალბად თავბრუ დამეხვია და ღამე მომეჩვენა, ვითომ კარი გაიღო და თქვენ შემოხვედით, ლოცულობდით და გაიარეთ ჩემს გვერდით ისე, რომ არც მომხედეთ. გვეედრებოდით, გთხოვდით მოგეცათ ჩემთვის საწამლავი, ან დანა, რომ ჩემი თავისათვის სიცოცხლე მომესპო, ვიდრე ჭკუაზე შევსცდებოდი და თქვენ კი, ოპ!...

იმან დაიფარა ცალი ხელი თვალებზე, მონტანელი კიდევ უჭერდა ხელს მეორე ხელზე.

— ვხედავდი თქვენს სახეზე, რომ გესმოდათ ჩემი ვედრება, მაგრამ ერთხელაც არ მობრუნდით ჩემკენ, ამიარეთ გვერდი და განაგრძობდით ლოცვას. როცა ლოცვას მორჩით, მხოლოდ მაშინ მოიხედეთ და წამწერჩულებით: ძალიან მეცოდები, არტურ, მაგრამ ვერა ვხედავ დაგენახო. როდესაც გამოეფხიზლდი, დავინახე საძაგელი ყულები და თავლა, მივხვდი ყოველივეს და დავინახე; დავივიწყე მხოლოდ ეხლა, როცა თქვენი ხელის შეხება ვიგრძენ. მე ხომ ავად ვიყავ და ოდესმე ღრმად მიყვარდით თქვენ. მაგრამ ჩვენ შორის არ შეიძლება იყოს რაიმე გარდა ომისა, ომი და ომი. რად გიჭირავთ ჩემი ხელი?

მონტანელიმ დახარა თავი და ეამბორა კრაზანას დასახიჩრებულ ხელს.

— არტურ, როგორ არ ვერწმუნო ლოცვას.

დავიცვევი სარწმუნოება ჩემი ამდენ საშინელი წლების განმავლობაში, როგორ-ღა შევიტან ექვს ეხლა, როცა შენი თავი დამიბრუნა. გაიგე, ხომ მეგონა, რომ მე მოკვალნი შენ.

— თქვენ კიდევ მოგიხდებათ მაგის შესრულება.

— არტურ!—მონტანელის ხმაში შიში ისმოდა, მაგრამ კრაზანა ყურადღებას არ აქცევდა და განაგრძობდა:

— ვილაპარაკოთ პატიოსნურად, ნუ გადუხვ-გადმოუხვევთ. ჩვენ ორნივე საშიშროების ნაპირზე ვდგევართ და უსარ-

ვებლოა ვცდილობდეთ ერთმანეთისათვის ხელის გაწვდენას...
და თქვენ უნდა დათანხმდეთ იმაზე, რომ პოლკოვნიკმა...

— დავთანხმდე! ლმერთო ჩემო, დავთანხმდე!... არტურ,
მე ხომ მიყვარხარ შენ.

კრაზანას სახე დაეღრიჯა.

მონტანელლი წყნარად წამოდგა. ის შიშმა მოიცვა, თითქო მთლად მოიკრუნჩხა, დასუსტდა, დაბერდა, დასქვნა, როგორც ფოთოლი მზისაგან. როგორც იყო გამოერკვა ძილიდან და ეხლა კიდევ სიბნელე გაჟოსკქეროდა სიცარიელის ჯურღმულიდან.

— არტურ, შემობრალე.

— თქვენ კი შემობრალეთ მე, როცა თქვენმა სიცრუემ მიიყვანა იქამდის, რომ შეეჩქმენი ყმა ზანგებთა შაქრის პლანტაციებში? ეხლა გაერჯოლებთ, გულჩვილო წმიდანო? თქვენ ამბობთ, რომ გიყვარვართ მე. ეგ სიყვარული ძვირად დამიჯდა. თქვენა გგონიათ ადვილად შემძლიან ყველაფრის დავიწყება, რამოდენიმე თქვენგან წარმოთქმულ რბილის სიტყვის გამო? შემძლიან დავიწყება იმისა, რომ ვიყავ მრეცხელი ავკაცთა და ქურდთა ბინებისა, მეჯინებე კრეოლკებისა და ფერშერებისა, რომელნიც უარესნი არიან თვით პირუტყვებზე. დავივიწყო, რომ ვიყავ მასხარად და ვატარებდი არახჩინს ელარუნებით ცირკში, ვიყავ მორბენალი მატელორებისა ხარებთან ბრძოლის დროს. ვიყავ ყმა ყოველი ზანგისა, რომელსაც შეეძლო ფეხის კვრით ჩემი გადაგდება. მშიერი ვიყავ, ვითხოვდი მოწყალეობას, უარს მეუბნებოდნენ და მყეფარს აძლევდნენ. და რა საჭიროა ყველა ეს, ან კი, როგორ შემძლიან გითხრათ, თუ რაც მიყავით თქვენ მე, და ეხლა... ეხლა გიყვარვართ თქვენ?

კრაზანამ გადინხია ხალათი და გამოაჩინა საშინელი ქრილობის ხაზები გულზე. ის უღონოდ დაეცა ბალიშზე.

მონტანელლი იჯდა თავზარდაცემული, ქვის ქანდაკებასავით. წინაპირველად კრაზანას აფეთქებულ მრისხანების დროს ის კანკალებდა, როგორც ხმლის დაცემისაგან ძალატუნებურად

ათრთოლებული სხეული. მაგრამ ეხლა, სრულიად დამწვინებული, გაქვავებულიყო. ხანგრძლივის სიჩუმის შემდეგ აიხუდა და დაილაპარაკა უსიკოცხლოდ.

— არტურ, ილაპარაკე ცხადად. ისე მაშფოთებ, რომ ვერ გამიგია, რას ითხოვ ჩემგან.

კრაზანამ შეხედა ველურის თვალებით.

— მე არას ვთხოვლობ. შეუძლებელია ძალით სიყვარულის მოპოვება.

— არ მესმის, — გაიმეორა მონტანელლიმ ჩახლეჩილის ხმით.— როგორ შემძლიან არჩევა. მე არ ძალ-მიძს წარსულის შეცვლა.

— უნდა აირჩიოთ ერთ-ერთი: თუ გიყვარვართ მე, უნდა ჩემთან წამოხვიდეთ. მეგობრები თუმცა ეცდებიან ჩემს განთავისუფლებას, მაგრამ თქვენის დახმარებით უფრო ადვილად მოახერხებენ. შემდეგ, როცა საზღვარს გადავივლით, თქვენ გამოაცხადებთ ღ აღიარებთ, რომ მე თქვენი შვილი ვარ. მაგრამ თუ საკმაოდ არ გიყვარვარ ამისთვის, რომ ეს შეასრულოთ, წაბრძანდით პოლკოვნიკთან და გამოუცხადეთ თანხმობა. მხოლოდ ჩქარა კი წადით და გაინთავისუფლეთ თქვენი ცქერის გამო დატანჯულობისაგან. ისეც მეყოფა სასჯელი.

მონტანელლიმ შეხედა აცახცახებულმა, ის ეხლა ხვდებოდა თან-და-თან.

— შემძლიან შენ მეგობრებთან შეთანხმება, რასაკვირველია, მაგრამ შენთან წამოსვლა კი არ შემძლიან, — მე მღვდელი ვარ.

— არ ვიღებ არავითარ წყალობას მღვდლისაგან, აღარ ვნდომულობ შეთანხმებას, შერიგებას. მოძღვარო, ან უარ-ჰყავით ჩემი გულისათვის ეკკლესია, ან უარ-მყავით მე.

— როგორ შემძლიან უარ-გყო, არტურ, როგორ შემძლიან.

— მაშ უარ-ჰყავით ეკკლესია... უნდა აირჩიოთ ერთ-ერთი. გიღნათ შემოძთავაზოთ ნახევარი სიყვარული, — ნახევარი მე და

ნახევარიც ეკკლესიას? არ ვნდომულობ წყალობას. თუ თქვენ ვკუთვნით ეკკლესიას—არ მეკუთვნით მე.

— გსურს ორად გაიზო გული? არტურ, არტურ! შენ ქუკუაზე შემშლი....

კრაზანამ მუშტად მოკუმშული ხელი კედელს დაჰკრა.

— აირჩიეთ ორში ერთი,—გაიმეორა კიდევ.

მონტანელლიმ გამოიღო პაწაწა კოლოფი, რომელიც გულთან ჰქონდა შენახული და რომელშიაც იღო დაძველებული ქალაღი. გადასცა კრაზანას და უთხრა:

— დახედე ამას.

„მე გერწმუნებოდით თქვენ, როგორც ლმერთს, თქვენ კი მომატყუეთ მე სიცრუით“.

კრაზანამ გაიცინა და დაუბრუნა ქალაღი.

— როგორი ყმაწვილნი არიან ცხრამეტის წლისანი. ჩაქუჩით ნივთების დამსხვრევა აღვილი ჰგონიათ. ეხლა თვით მე მოვღეცი ჩაქუჩის ქვეშ.

— იქნება შენს ადგილას მეც ეგეთი დაუნდობელი ეიქნებოდი,—უთხრა მონტანელლიმ,—მაგრამ არ შემიძლიბნ შევასრულო ის, რასაც შენ ითხოვ, არტურ! შევასრულებ მხოლოდ იმას, რის შესრულებაც შემიძლიან. მოგიხერხებ აქედან გაქცევას და როცა უშიშარ მდგომარეობაში იქნები, მე შემემთხვევა რაიმე მთებში, ანდა შეცდომით მივიღებ ღამით სხვა რამ დასაღვე წამალს, როგორც ისურვებ. დაგაკმაყოფილებს ეს შენ? ეს არის სულ, რის შესრულებაც შემიძლიან. ეს დიდი ცოდვაა, მაგრამ ვფიქრობ, რომ ის შემინდობს მე. ის უფრო მოწყალეა.

კრაზანამ შეჰყვირა და ხელი ხელს შემოჰკრა.

— ოჰ, ეს მეტის-მეტია, მეტის-მეტი! რა მოვიქმედე ასეთი, რომ ეგრე ფიქრობთ ჩემზე? რა ნება გაქვთ, რა? განა მე შურს ვიძიებ? განა არ გესმით, რომ გადარჩენა მინდა თქვენი? ნუთუ ვერაოდეს ვერ გაიგებთ, რომ მე მიყვარხართ თქვენ.—იმან წაავლო ხელი მონტანელლის ხელებს, დაუწყო გაშმაგებით კოცნა და თანაც ზედ ცხარე ცრემლებს აფრქვედა.

— მოძღვარო, წამომყევით მე! მოძღვარო, ჩვენში ღვივის სიცოცხლე, სიყმაწვილე. ჩვენ — საუკუნო გაზაფხული ვართ, ჩვენ — შია მომავალი. მოძღვარო, განთიადი მოახლოვებულია. ნუთუ განეშორებით ამომავალ მზეს? გაიღვიძეთ, დაღვიწყოთ ყოველივე ბოდვა. გაიღვიძეთ და დაღვიწყოთ ახალი ცხოვრება. მოძღვარო, მე ყოველთვის მიყვარდით თქვენ. ყოველთვის, მაშინაც კი, როცა მკლავდით. ნუთუ კიდევ მომკლავთ?

მონტანელლიმ სწრაფად გამოაცალა ხელი.

— უფალო შემიწყნარე! არტურ, შენ დედა-შენის თვალე-ბი გაქვს!

ხანგრძლივმა სიჩუმემ მოიცვა ორნივე და უცქეროდნენ ერთმანერთს ჩამობინდებულ, ოღნავ სინათლეში. შიშმა დაისადგურა იმათ გულში.

— რას მეტყვი კიდევ, — წაიჩურჩულა მონტანელლიმ, — რა იმედი-ლა მრჩება?

— არავითარი. ჩემი სიცოცხლე მქირდება მხოლოდ იმისთვის, რომ ეიბრძოლო კათოლიკეთა ეკკლესიის წინააღმდეგ; მე კაცი არა ვარ, არამედ დანა. თუ დამიბრუნებთ სიცოცხლეს, ამით აკურთხებთ დანას.

მონტანელი მიბრუნდა ჯვარცმისაკენ.

— უფალო, შენ გესმის ეს...

ხმა იმისი შესწყდა წყვდიადში.

გამკიცხავმა, დამცინავმა ტარტაროზმა გაიღვიძა კრაზანა-ში და მოჰყვა ხითხითს. მონტანელი შეკრთა, თითქო დაჰკარგსო. ერთ წუთს გაშეშებული იდგა, მერე დაეშვა საწოლის ნაპირს, დაიფარა თვალეზე ხელი და ქვითინი დაიწყო.

ხანგრძლივმა თრთოლამ შეიპყრო კრაზანა, მთელი სხეული ნოტიო სიცივემ მოიცვა. იმან იცოდა, რას მოასწავებდა ეს ცრემლები. გადიფარა თავზე საბანი, რომ არ გაეგონა ქვითინი. ისიც კმაროდა კრაზანასათვის, რომ უნდა მომკვდარიყო. ცდილობდა, მაგრამ არ შეეძლო არ გაეგონა გულის გამგმი-რაფი ტირილი, რომელიც ხედებოდა იმის ყურთასმენას, შემდეგ ტვინში სცემდა დანასავით. ღონტანელი ქვითინებდა,

ქვითინებდა და ცრემლები შეუკავებლად სდიოდა. ბოლოს გაანება ტირილს თავი, მოიწმინდა თვალები ხელსახოცით, როგორც პატარა ბავშვმა. როცა წამოდგა, ხელსახოცი ჩამოუვარდა კალთიდან და იატაკზე დაეცა.

— ლაპარაკი მეტი-ღაა, — სთქვა იმან, — გაიგე?

— გავიგე, — მიუგო მორჩილებით კრაზანამ, — თქვენი ბრალი არ არის!..

მონტანელლი მობრუნდა იმისაკენ. საფლავი, რომელიც მალე უნდა მოთხრილიყო, არ იქმნებოდა ამათხე ჩუმი. უცქეროდნენ ერთმანეთს გაჩუმებულნი, როგორც ღრმად მოსიყვარულენი დაუწყებდნენ ცქერას ერთმანეთს, გამოთხოვების წინადაც, საზღვარს იქით-აქეთ მდგომნი, რომელზედაც არ შეიძლებოდა ნაბიჯის გადადგმა.

კრაზანა აკანკალდა, პირველად იმან დაუშვა დაბლა თვალები და მიიფარა ხელი. მონტანელლი მიხვდა, რომ ეს ნიშნავდა: წადი! — გაბრუნდა და გავიდა ოთახიდან. ერთ წუთს შემდეგ კრაზანა წამოხტა.

— ოჰ, არ შემიძლიან ამის ატანა! მოძღვარო, დაბრუნდით, დაბრუნდით!

კარი მიიხურა. მონტანელლის ყურს არ სმენია ეს სიტყვები. კრაზანამ წყნარად მიიხედ-მოიხედა თავის გარშემო გაფართოვებულის თვალებით და გაიგო, რომ ყოველივე გათაყებულია.

ბელახი წყნარად ირხეოდა და შრილებდა ეზოში, ის ბელახი, რომელიც უნდა მალე დამკენარიყო ბარის დაკვრით, საფლავის ამოთხრისათვის. და მთელი ღამე კრაზანა იწვა მარტოდ-მარტო სიბნელეში და გულამოსკენითა სტიროდა.

VII

სამხედრო სასამართლოს, სამშაბათს ჰქონდა სხდომა. ფორმამ მოინდომა არა ოც წუთზე მეტი, ბევრი ღროს დაკარგვა საჭირო არ იყო. მფარველობა და სარჩლობა არ შეიძლებო-

და. მოწმებად იყენენ მხოლოდ დაქრილი ჯაშუში, აფიცერი და ჯარის-კაცნი. განჩინება აღრვევ გარდაწყვეტილი იყო. მონტანელლიმ შეუთვალა თანხობა მსაჯულთ, რომელსაც დაუყოვნებლივ ითხოვდნენ (პოლკოენიკი ფერარჩი, ადგილობრივი დრაგუნის მაიორი და ორი აფიცერი შვეიცარიის გვარდიისა). ცოტა საქმე-ღა რჩებოდა. განჩინება ხმა-მალლა იქმნა წაკითხული და ხელმოწერილი დამნაშემის წინაშე. კრაზანა ისმენდა გაჩუმებული და როცა ჰკითხეს ჩვეულებისამებრ, აქვს თუ არა რაიმე სათქმელი, იმან პასუხად მხოლოდ მოუთმენელის მოძრაობით ხელი ჩაიქნია.

ხელსახოცი, რომელიც მონტანელლის კალთიდან ჩამოუვარდა, კრაზანას გულთანა ჰქონდა შენახული. მთელი ღამე ცრემლებს აფრქვევდა ამ ხელსახოცში და თანაც ჰკოცნიდა. იმას შეხედულება ეხლა მოუძლოურებული და უსიცოცხლო ჰქონდა და ცრემლების ნიშნები წამწამებზე ეჩნეოდა. სიტყვად „დახერცა“ არ მოახდინა იმაზე დიდი შთაბეჭდილება. თვალები მისი მხოლოდ გაფართოვდნენ და ეს იყო.

— წაიყვანეთ ისევ თავის სადგომში, — სთქვა გუბერნატორმა, როცა ყველაფერი დასრულდა.

სერჯანტი მწუხარებისაგან მომაკვდავის მზგავს სახით შეეხო მხარზე უძრავად მდგომ ფიგურას.

კრაზანა შეთრთოლდა და თვალი მიმოავლო გარშემო.

— ახ, მართლა, — წამოილაპარაკა იმან. — დამავიწყდა გუბერნატორის სახეზე თითქო სიბრალოული გამოიხატა. ის არ იყო მაინცა და მაინც მკაცრი აღამიანი ბუნებით და იღუმლად სცხვენოდა თავისი როლისა, რომელსაც ამ უკანასკნელ თვეში ასრულებდა. ეხლა, როცა უმთავრესს მიზანს მიაღწია, მზად იყო ერთი წყალობა შეესრულებია, რომელიც იმის ხელთ იყო.

— ნულარ დაადებთ ბორკილს, — სთქვა იმან და დააქკერდა კრაზანას ასივებულ ხელს. დასტოვით თავისავე სადგომში, თორემ სამყოფელი დასჯილისათვის მეტად ძნელი... ის მიუბრუნდა თავის ძმისწულს, ჩაახველა, თითქო შერცხვენილივით,

გააუხაკუნა ფეხები და მოაბრუნა დაძახებით სერჯანტი, რომელსაც კრაზანა ოთახიდან გაჰყავდა.

— მოიცადეთ, სერჯანტო, მოსალაპარაკებელი მაქვს მაგასთან.

— იქნება გაქვთ რამ გადასაცემი ნათესავთა და მეგობრებთათვის?

კრაზანას თითქო არ ესმოდა გუბერნატორის ხმა, პასუხს არ იძლეოდა.

— მოიფიქრეთ კარგად და მითხარით. ან იქნება მოძღვარი გესაქიროებათ. სჯობს მოძღვარს დაუბაროთ, რაცა გაქვთ გადასაცემი თქვენებისათვის. ის ეხლავე მოვა და მთელი ღამე თქვენთან დაჰყოფს. თუ კიდევ გსურთ რამე...

— უთხარით მღვდელს, რომ მარტო ყოფნას ვამჯობინებ. არც მეგობრები მყავს და არც დასაბარებელი მაქვს რამე.

კრაზანამ სთქვა ეს დაბალისა და მშვიდობიანის ხმით, რომელიც არ ითხოვდა პასუხს. კარებთან ისევ შეჩერდა:

— დამავიწყდა, პოლკოვნიკო, მინდოდა მეთხოვნა მხოლოდ ერთი. ნუ ამიხვევთ თვალებს ხვალ, — მე სრულიად დამშვიდებული ვიდგები.

ოთხშაბათ დილით მზის ამოსვლისას კრაზანა გამოიყვანეს გალავანში. კოჭლობა ჩვეულებრივზე უმეტესად ემჩნეოდა, თითქო ტკივილსა ჰგრძნობდა ფეხში და ძალ-დატანებით დადიოდა, სერჯანტის მკლავზე მიძიმედ დაყრდობილი. მაგრამ სასოწარკვეთილი მორჩილება სრულიად გამქარალიყო იმის სახეზე. ბუნდოვანი საშინელებანი, ჩვენებანი, მოლანდება და სიზმრებიც, რომელნიც ეხვივნენ სიბნელეში, გაჰქრნენ ღამესთან ერთად, რომელნიც იმისგანვე არიან შექმნილნი. როგორც კი მზე ამობრწყინდა და გამოცხადნენ იმისი მტრები, რომლებიც აღვიძებდნენ მასში მეომარს სულს, იმას აღარაფრის შიში აღარა ჰქონდა. ექვსი ჯარის კაცნი, რომელნიც დანიშნული იყვნენ სასჯელის შესასრულებლად, ჩაჰწყრიდნენ კედელთან, რომელიც აღმოცენილ ბალახეულობით იყო შემოსილი. იმ

კედელთან, საიდანაც კრაზანა გადმოეშვა უხერხულ გაქცევის დროს. ისინი ძლივს იმაგრებდნენ ცრემლებს. კრაზანა რომ იმათი ხელით უნდა მოამკვდარიყო, ეს საშინელებად მიაჩნდათ და აძრწუნებდა მათ. კრაზანას მახვილ გონიერმა ქცევამ, იმისმა მუდმივმა სიცილმა და სიმხნევემ შეიტანეს იმათ ბნელ, მოსაწყენ ცხოვრებაში სინათლის შუქი. კრაზანას სიკვდილი ეჩვენებოდა იმათ ცის ბრწყინვალე მნათობის დაბნელებად.

ძეწნის ხის ძირას გალავანში ამოთხრილი იყო კრაზანასათვის საფლავი. ის მომზადებული იყო ღამით იმ კაცთაგან, რომლებიც ძალა-უნებურად მუშაობდნენ და თან ცრემლებს აბნევენენ. როცა გვერდით გაუარა კრაზანამ საფლავს, გაიღიმა შავს ღრმა ამოთხრილ ორმოსა და იმის გარშემო დამქანარ ბალახის დანახვავზე. იმან ღრმად შეისუნთქა, სუნი ახლად ამოთხრილ მიწისა. ხის გვერდით შეჩერდა სერჟანტი და კრაზანამ მიიხედ-მოიხედა გარშემო, ხალისიანის ღიმილით.

— სად გაჩერდე, სერჟანტო?

სერჟანტმა თავით ანიშნა. სული შეუგუბდა და ვერ მოახერხა სიტყვის წარმოთქმა.

გუბერნატორი, იმისი ძმისწული, აფიცერი, რომელსაც უნდა ენიშნებინა რა დროს ესროლნათ თოფები, მღვდელი და ექიმი კიდევაც მოსულიყვნენ და მიუახლოედნენ დაღვრემილის სახით, დარცხვენილები კრაზანას მხიარულ მომღიმარ სახის დანახვით.

— დ... დილამშვიდობისა, ბატონებო. აა, მათმა ღირსებამაც ინება აღრე აღგომა. თქვენა, კაპიტანო,—მიმართა გუბერნატორის ძმისწულს,—როგორა ბრძანდებით. აი, უფრო სასიამოვნო შეხვედრა თქვენთვის, ვიდრე პირველი, არა? ვხედავ. მარჯვენა ხელი კიდევ შეხვეული გაქვთ, ეს იმისთვის, რომ ცუდად შევასრულე ჩემი საქმე. იმედია, ეს ჰაბუკნი ჩემზე მოხერხებულნი იქმნებიან, არა, ძმანო? კრაზანამ მოხედა ჯალათების მოლუშულ სახეს, რომლებიც ცრემლებს ძლივს იმაგრებდნენ.

— არა ღირს ეგრე წუხილი. დადექით ყოჩაღად და მიგვენეთ როგორ იცით თოფის ხმარება. მაღი იმდენი სამუშაო მოგვლით, რომ ძნელად თუ მოურიგდებით. უნდა წინაღვე ხელი გაიმართათ.

— შეილო ჩემო, — გააწყვეტინა სიტყვა მღვდელმა და მოუახლოვდა, დანარჩენები კი მოსცილდნენ, რომ ისინი მარტო დაეტოვებინათ.

— რამოდენიმე წუთის შემდეგ უნდა წარსდგეთ პირისპირ წინაშე შემოქმედისა. ნუთუ სხვაფრად ვერ მოგიხმარებიათ უკანასკნელი წუთები, რომელნიც დატოვებულია სინანულისათვის. დაფიქრდით, გვედრებით, რა ძნელია სიკვდილი ცოდვების მოუწანიებლად. როცა წარსდგებით უზენაესს მსაჯულის წინაშე, გვიანდა იქმნება სინანული. ნუთუ მიუახლოვდებით ზეციურ მრისხანე ტრაპეზს, ტუჩებზე მომდგარ სახუმარო სიტყვებით.

— სახუმარო სიტყვებით, თქვენო ღირსებავ? მგონი თქვენ უფრო საჭიროებთ ასეთ მცირე დარიგებას. როცა ჩვენი დროც მოვა, ჩვენ ეიხმართ ზარბაზნებს, ნახევარ ღუფინ თოფის მაგიერ და მაშინ დაინახავთ თქვენ, ჩვენ როგორც ვხუმრობთ.

— თქვენ იხმართ ზარბაზნებს? ოჰ, უბედურო, განა არ გესმით როგორი უფსკრულის ნაპირზე დგებართ?

კრაზანამ გადახედა ამოთხრილ საფლავს.

— თქვენი ღირსება ჰფიქრობს, რომ საფლავში ჩაწვენით მომრჩებით მე? იქმნება თქვენ ფილაქანიც დამადგათ საფლავზე, რომ სრულიად დამზვიდებული იყვნეთ. ნუ სწუხართ, მე ვიწვები ჩუმად, როგორც თავვი, როცა შიგ ჩაწვები. მაგრამ მაინც კიდევ ჩვენ ზარბაზნებით ვიმოქმედებთ.

— ოჰ, მოწყალე ღმერთო, — შეჰყვირა მღვდელმა, — შეუენდვეი ამ უბედურს.

— ამინ, — წაიბუტბუტა ჯარის უფროსმა ბოხის ხმით. — პოლკოვნიკი და იმისი ძმის-წული პირჯვარს იწერდნენ. რადღან ცხადია, არ იყო არავითარი იმედი, რომ დანარჩენ დარიგებებს შეერყიათ კრაზანას გული, მღვდელმა უარი სთქვა

უსარგებლო ძალ-დატანებაზე, მოშორდა თავის ქნევითა და ლოცვების ჩურჩულით. მოკლე და უბრალო მომზადებანი შესრულდნენ უწინააღმდეგოდ. კრაზანა თითონ გაჩერდა შუა ადგილას. მხოლოდ ერთხელ კი მოიბრუნა თავი, იმისთვის, რომ უკანასკნელად გადაეფლო თვალი ამომავალ მზის წითელ-ყვითლად აფერადებულ სხივებისათვის.

—

მონტანელი გაქვავებულსავით იდგა და რადგან დიდხანს არ გამოდიოდა ამ მღვამარეობიდან პოლკოვნიკმა ფერარმა უფრო მაღლა გაუშეორა:

— თქვენო უსამღვდელოესობავ.

მონტანელი მოიხედა. — ის მოკვდა?

— მოკვდა, თქვენო უსამღვდელოესობავ. არა სჯობს წაბრძანდეთ. ეს მეტად სამძიმო საცქერია.

— ის მოკვდა, — განიმეორა კიდევ მონტანელი და ისევ დახედა კრაზანას გაციებულ სახეს. — მე შევახე ხელი, დიად, მოკვდა!

— როგორ არ მოკვდებოდა, როცა ნახევარი დუქინი თოფი დაახლეს. — ზიზლით სთქვა ოფიცერმა და ექიმმაც გაილაპარაკა:

— მგონი, სისხლის დანახვამ გახადა ცუდ გუნებაზე.

გუბერნატორი შეეხო მონტანელის ხელს.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, სჯობს ნულარ უცქერით. არ მისცემთ ნებას კაპელანს გაგაცილოთ სახლამდის.

— მიედივარ.

მონტანელი ნელა გატრიალდა დაღვრილ სისხლის ადგილიდან და წავიდა მღვდელთან და სერჟანტთან ერთად. კარებთან ისევ შეჩერდა და გაოცებით, შეშინებით უკან მოიხედა.

— ის მოკვდა.

.

რამოდენისამე საათის შემდეგ, მარკონე მივიდა ქელზე მდგომ პატარა სახლთან, რომ ეთქვა მარტინისათვის, რომ აღარ იყო საჭირო სიცოცხლის განსაცდელში ჩაგდება. ყოველივე მომ-

ზედებული იყო კრახანას ხელმეორედ გაპარვისათვის. მით უმეტეს, რომ ეხლანდელი გეგმა განთავისუფლებისა ბევრად აღვილი იყო წინანდელზე. პირობა ისე იყო, რომ მეორე დილით, როცა დღესასწაულს გარდინდინენ, შეუდგებოდნენ დიდებულ ლიტანიას და გაივლიდნენ ციხესთან. მარტინი უნდა გამოჩეულიყო ხალხიდან, გამოეღო დამალული დამბაჩა და დაეცა სახეში გუბერნატორისათვის. არეულობის დროს, რომელიც ამას აუცილებლად მოჰყვებოდა, ოცს შეიარაღებულს კაცს საჩქაროდ უნდა მიერბინათ ალაყაფის კარებთან, შეცვიფრულიყვნენ ციხეში, ძალოაზით მოეპოვათ გასადები, მისულიყვნენ კრახანას სადგომთან და გაენთავისუფლებიათ იგი. ვინც კი გადაუდგებოდა გზაზე, უნდა ან ეჯობნათ და ან მოეკლათ. ალაყაფის კარებთან უნდა ჩოჩქოლი მოეხდინათ, რომ ამით აცდინათ ყურადღება მეორე პარტიაზე, შეიარაღებულ კონტრაბანდისტებზე, რომელთაც მინდობილი ჰქონდათ მთებში უშიშარ ადგილას კრახანას წაყვანა.

მხოლოდ გემამ არა იცოდა რა ამ გეგმისა. დაუმაღეს მარტინის თხოვნით.

— მალე ის ბევრს იწუხებს იმისთვის, — ამბობდა მარტინი. როდესაც კონტრაბანდისტი შევიდა ბაღში, მარტინმა გააღო მინებიანი კარები და გამოვიდა აივანზე შესახვედრათ.

— რა ამბებია, მარკონე? ჰა!

კონტრაბანდისტმა მოიხადა ქუდი. ორნივ დახედნენ აივანზე. ერთი სიტყვაც არ წარმოუთქვამს მარკონეს. მარტინი მიხვდა ყოველივეს.

— როდის? — იკითხა იმან კარგა ხნის სიჩუმის შემდეგ და თვითვე ყრუთ და ზარმაცათ მოესმა თავისი ხმა.

— დღეს დილით. სერჟანტმა მითხრა, იქ იყო და უცქირა.

მარტინი ღრმა სევდა მოცული ჩაფიქრდა. ვიღამაც კითხვა მისცა და მარტინმა გაოცებით აიხედა, — განა რისი კითხვა და შეიძლებოდა კიდევ?

— რა სიტყვით?

— იმას ვამბობ, რომ, რასაკვირველია, სინიორა ბოლლას თქვენ უნდა განუცხადოთ ეს.

— როგორ შემძლიან, — შეჰყვირა მარტინმა, — ამით ის იქმნება, რომ მე მოვკლა ის. როგორ ვეტყვი, მე როგორ შემძლიან იმას ეს ვუთხრა. იმან დაიფარა თვალეზზე ხელი და აღარ აუხედნია, მაგრამ იგრძნო კი, როგორ შეერთა კონტრაბანდისტი იმასთან ახლოს მდგომი. მარტინმა აიხედა. კარებთან იდგა გემმა გაქვავებულსავეით.

— გაიგეთ, ჩეზარე, — უთხრა იმან, — ყველაფერი გათაყებულია. იმათ დახვრიტეს ის.

VIII

„Introibo ad altare Dei“. მონტანელლი იდგა საკურთხეველთან იზო-დიაკვნებს შუა და კითხულობდა მტკიცე ხმით *Introit*-ს. ეკლესია გაშუქებული იყო და ბრწყინავდა ფერად-ფერად დაწყებული სამღვდლოების სადღესასწაულო საშოსელიდან ბოძებამდის, რომელნიც შემოსილი იყვნენ აბრეშუმის ქსოვილებით და ყვავილების გვირგვინებით, არსად არ მოსჩანდა ცარიელი ადგილი, სულ ვარდებით იყო შემკული. გაღებულ კარებზე ჩამოფარებული იყო გრძელი ჯიგრის ფერი ფარდები, რომლის მიკეცილებ შუა გამოკრთოდა იენისის ცხელი მზე, როგორც ჰურის ყანაში წითელი ყაყაჩოს ფურცლები. მონაზონთა საზოგადოება სანთლებითა და ქრატებით ხელში, ცალკე დეპუტაციები სხვა-და-სხვა ეკლესიებისა თავიანთის ჯერებითა და ბაირალებით აბრწყინებდნენ ბნელს გვერდით კერძო სამლოცველოებს. შესავალთან იყო რამოდენიმე გაშლილი დროშა, დამზადებული დიდებულ ლიტანიით განსვლისათვის. ოქროს ტარები და ბრწყინავი ჩამოშვებული ფოჩები ანათებდნენ კამარას ქვეშიდან. შესამოსი მგალობელთა ბზინავდა აფერადებულ მინებიან სარკმელში შემონაშუქ სინათლებზე, რომლის სხივებიც მარმარილოს იატაკზე ვარდის ფურცლებივით მოფენილიყო. საკურთხევის გვერდზე ეკიდა საფარი ვერცხ-

ლის ფარჩისა, სადაც ყველა ამ მორთულობასა და საკურთხეველის გაჩაღებულ სინათლეში გამოჩნდა ფიგურა კარდინალისა თეთრის სამოსით, რომელიც მარმარილოს ცოცხალ ქანდაკებას მიაგავდა. იგი ყოველთვის დაესწრებოდა ხალმე ამნაირ დიდებულ ლიტანიას, და კი არ სწირავდა. ეხლაც აგრეთვე მხოლოდ დაესწრო წირვას. როდესაც წაკითხულ იქმნა „Indulgentiam“, ნელა ჩამოვიდა საკურთხეველიდან და მიუახლოვდა საეპისკოპოსო კათედრას. სამღვდელოება თავს უკრავდა, როცა იმათ ახლოს გაივლიდა.

— ვშიშობ, რომ მათი უსამღვდელოესობა ვერ არის კარგად. — წაიჭურჩულა ერთმა მღვდელთაგანმა მეორეს, — როგორიღაც უცნაური სჩანს ღღეს.

მონტანელიმ მოიხარა თავი, რომ დაედგათ იმისთვის ძვირფასი თვლებით მორთული მიტრა. დიაკონი, რომელიც მიტრას ადგამდა, დააქკერდა ერთ წუთს სახეზე, დაიხარა და ჩუმად შეეკითხა:

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, ავად ხომ არ ბრძანდებით.

მონტანელიმ ოდნავ მიიბრუნა თავი გვერდზე, თვალებში არაავითარი პასუხი არ ეხატებოდა.

— მომიტვევთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, — წაიჭურჩულა დიაკონმა, მუხლი მოიყარა და ისევ თავის ადგილზე დაბრუნდა, თანაც ჰკიცხავდა თავის თავს გუნებაში, რომ შეუშალა ლოცვა კარდინალს.

ჩვეულებრივად სრულდებოდა წესი, მონტანელი იჯდა გაჩუმებულთ. იმისი ოქრო-მკედით ნაკერი სამოსელი და მიტრა მოელვარე თვლებიანი ეალერსებოდნენ მზის სხივებს. მძიმე ნაკეცები თეთრი მანტიისა ეფინებოდა წითელ ხავერდის ხალზე. მრავალი ანთებული სანთლები ციმციმებდნენ მონტანელის გულზე დაკიდებულ ძვირფასს ლურჯ ცივ ფეროვან თვლებში და აშუქებდნენ მონტანელის ღრმა წყნარ თვალებში. როცა წარმოთქმულ იქმნა: *Benedicite, pater emenditissime*, ის დაიხარა, რომ ჯვარი გადესახა საცეცხლოურისათვის და მზის სხივებზე

ცელქად შეთამაშდნენ ძვირფასი თვლები. თითონ მონტანელი მიაგაედა რალაც მბრწყინავ და საშიშარ ყინულის სულს მთებისას, თოვლის საფარით მოსიღს, დაგვირგვინებულს ცისარტყელით, ხელებ წინ გაწვდილს ლოცვითა, ან წყელვა კრულვით. სანაწილეს აღების დროს ის ჩამოვიდა კათედრიდან და დაეშვა მუხლებზე საკურთხეველის წინ. მოძრაობა მისი იყო საოცარი მწყობრი. როცა აღვა და დაბრუნდა თავის ადგილზე, მაიორმა, რომელიც ეპისკოპოზის უკან იჯდა, წასჩურჩულა დაქრილ კაპიტანს:

— კარდინალი მგონი ბერდება. სრულიად მაშინაღურად ასრულებს თავის საქმეს.

— მით უკეთესი, — წასჩურჩულა პასუხად კაპიტანმა. — დაწყველილ ამნისტიის დროიდან ეგ ლოდსავეთ გვაძვეს კისერზე.

— თუმცა დასთანხმდა სამხედრო სასჯელზე.

— ჰო, ბოლოს როგორც იქმნა. მაგრამ დიდხანს კი ყოყმანობდა. ოჰ, როგორ ცხელა. ლიტანიის დროს მზე თავბრუს დაგვახვევს. მწყინს, რომ ჩვენც კარდინალები არა ვართ და ბალდახინებ ქვეშ არ ვივლით. მაგრამ სუ, ბიძა გვიცქერის.

პოლკოვნიკმა ფერარმა შეხედა მკაცრად ორ ახალგაზდა აფიცერთ. წინა დღით მომხდარ საქმის შემდეგ ის სერიოზულ ღვთისნიერ ხასიათზე იყო და არ მოეწონა, რომ ახალგაზდა აფიცერნი არა საკმაო თავაზით ექცეოდნენ იმას, რასაც თითონ სთელიდა „სახელმწიფო სამძიმო მოვალეობად“. ვინც იყო ლიტანიის მოთავე, დაიწყო მწყობრად დაყენება იმათი, ვინც იღებდა მონაწილეობას ლიტანიის მსვლელობაში. პოლკოვნიკი წამოდგა თავის ადგილიდან და მივიდა საკურთხეველთან. ანიშნა, აფიცრებიც თან გაჰყოლოდნენ.

წირვა დასრულდა და მღვდლები წავიდნენ სამოსელთა სალაროში, სამოსელის გამოსაცვლელად.

ეკლესიაში წყნარი მუსიფი გაისმა.

მონტანელი განაგრძობდა ჯდომას კათედრაზე და გაშტერებით იცქირებოდა პირდაპირ თავის წინ. ზღვა კაცობრივ ცხოვრებისა იწვედა მალლა და ისევ ეშვებოდა იმის გარშემო,

და ჰქრებოდა იმის ფეხრთა წინაშე. იმან ავტომატიურის მოძრაობით აიღო ხელი მაღლა და ჩასდო საკმევი სიწმიდის ქურქელში. არც მარჯვნივ და არც მარცხნივ არ მიუხედაია. მღვდლები დაბრუნდნენ სალაროდან და ელოდებოდნენ კარდინალს საკურთხეველში, მაგრამ ის უძრავად განაგრძობდა ჯდომას. დიაკონმა მოხადა მიტრა, დაიხარა და ხელახლავ ჰკითხა გაუბედავად.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ!

კარდინალია მოიხედა.

— რა სთქვით?

— დაწმინდებული ბრძანდებით, რომ შეიძლებოთ სიარულს? მეტად ცხელი მზეა გარედ.

— რა საქმე მაქვს მზესთან?—მონტანელი დამშვიდებული კილოთი ლაპარაკობდა; დიაკონს ხელახლავ ეჩვენა, რომ იგი უკმაყოფილო დარჩა იმაზე.

— მომიტყევეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ! ვფიქრობდი, რომ ავად ბრძანდებოდით.

მონტანელი წამოდგა და არა უბასუხა-რა. კათედრის უკანასკნელ საფეხურზე შეჩერდა და იკითხა იმავე დამშვიდებულის კილოთი.

— რა არის ეს?

გრძელი ბოლო იმის თეთრი მანტიისა საფეხურებზე ეშვებოდა და შემდეგ გაიშალა იატაკზე საკურთხეველის წინ. კარდინალი ანიშნებდა მანტიაზე დაჩნეულ ლაქას, რომელიც თითქო ციმციმებდა.

— მზის სხივია ფერად მინებში შემონაშუქი, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— მზის სხივი? ასეთი წითელი?

მონტანელიმ დაიჩოქა საკურთხეველის წინ და ნელა არხევდა საცეცხლოურს. როცა ისევ გადასცა დიაკონს, ფერად მინებიდან შემოსული მზის სხივი ჯივრის ფერად გადაეფინა მონტანელის თეთრ მანტიას. ჩამოართვა დიაკონს ღვთიური ოქროს გელიოსი და წამოდგა იმ დროს, როცა ორღანოს და მგალობელთა გუნდის გალობის ხმა მოისმა:

— „ო, მეტყველებავ საიდუმლოებისაჲ, დიდებულ სხეულისა და ძვირფას სისხლისა, რომელიც ქვეყნის გამოხსნისათვის დაღვარე, მეფემ ხალხისამ, ნაყოფმა კეთილ-შობილის მუცლისამ“.

მსახურნი ნელ-ნელა გამოვიდნენ წინ, ასწიეს მალლა აბრეშუმის ბალდახინი და გააჩერეს მონტანელოის თავის ზემოდ. იმ დროს, როცა დიაკონი უახლოედებოდნენ თავიანთ ადგილებს მარჯვნივ და მარცხნივ მხრივ და უსწორებდნენ მანტიის კალთებს, ორი დიაკონი, უკან მდგომნი, დაიხარნენ და აიღეს კარდინალის მანტიის ბოლო. მონაზონთა საზოგადოებანი, რომლებიც თავში უნდა მდგარიყვნენ ლიტანიის დროს, დაიძრნენ მარჯვნივ და მარცხნივ მწყობრად მდგომნი, ანთებულ სანთლებით ხელში. მონტანელოი ყველაზე მალლა იდგა საკურთხეველთან, თეთრ ბალდახინის ქვეშ, მალლა ამართულ ბარძიშით ხელში, რომელშიაც იყო წმ. საიდუმლო იესო მაცხოვრის სხეულისა და თვალს ადევნებდა მიმავალთ. ანთებულ სანთლებით, ხატებითა, ჯვრებითა და დროშებით ისინი ნელ-ნელა ეშვებოდნენ საკურთხეველის კიბეზე. გაიარეს გვირგვინებით შემკულ ბოძებ შუა და გადიოდნენ გალობით ჯიგრის ფერ ფარდებ ქვეშიდან მზისაგან გავარვარებულ გზაზე. გაიარეს ეკლესიის ზიართ თავიანთის თეთრი სუდარებით, შემდეგ, ძმათა მოწყალებისამ, სულ ერთიან შავებით მოსილთ, იმათ მიჰყვებოდნენ ბერები დიდებულად ჩამწყრივებულნი; ღარიბ მონაზონთა კრება მუქის კაპიუშონებით, ფეხშიშველნი; პატიოსანნი დომინიკელები თეთრად შემოსილნი, შემდეგ მიჰყვებოდნენ წარმომადგენელნი საერო უფლებისა. მოხელენი ადგილობრივ პოლიციისა, გუბერნატორი მორთული სადღესასწაულო მუნდირში აფიცრების შუა მდგომი. იმათ მიჰყვებოდნენ დიაკონი დიდი ჯვრით ხელში და იმათ გვერდით კიდევ ორი დიაკონი ანთებულის სანთლებით. როცა ფარდა აიხადა, რომ კარებში გასულიყვნენ, მონტანელოიმ ბალდახინის ქვეშიდან გამომქქერალმა დაინახა ხალებით მოფენილი, მზისაგან განათლებული მოედანი, რომლის კედლებიც დაფარული იყო

საღმრთადად წაუღო ბაირაღებით. დაინახა ბავშვები თეთრად მოსილნი, რომლებიც მოედანზე ვარდებს აბნევდნენ.

ოჰ, რა წითელი იყო ეს ვარდები.

წესიერად და მწყობრად განაგრძობდნენ ლიტანიით სვლას. გაატარეს მალლა ამართული ოქროს ჯვარი და იმათ მძყებობოდნენ დინჯად, მძიმე ნაბიჯით, კანონიკები თეთრის სამოსით... კაპელანიც ჩამობრძანდა საკურთხევილიდან, მოჰქონდა ჯვარი ორ ანთებულ ჭრატებ შუა; რომელთაც ბაღდახინი მოჰქონდათ, ითვლიდნენ ნაბიჯს: ერთი, ორი, ერთი, ორი.

იპო დიაკვნები, საცეცხლურის კმევას ნელ-ნელა მუსიკის ხმას აყოლებდნენ. მონტანელიც დაიძრა. ჩამოვიდა საკურთხევილიდან და გაიარა შუა ეკლესია. ისმოდა ორღანოს ხმა კარებიდან, რომელსაც ფარდები ჰქონდა ჩამოფარებული. ოჰ, რა წითელი იყო ეს ფარდებიც მონტანელის თვალში.

შესდგა ფეხი გაბრწყინებულ მოედანზე, სადაც ებნია სისხლივით წითელი ვარდები, რომლებიც ჭკნებოდნენ მოსიარულე ხალხთა ფეხქვეშ და დაეტკებნენ წითელ ხალიჩას. მონტანელი შეჩერდა ერთ წუთს კარებში; მივიდნენ საერო მსახურნი და შესცვალეს ბაღდახინის შატარებელნი. შემდეგ ისევ განაგრძეს სვლა. მონტანელის მტკიცედ ეჭირა ხელში გელიოისი წმიდა საიდუმლოთი. იმის გარშემო მალდებოდნენ და სწყდებოდნენ საგალობელი ხმები „ვადიდოთ დიდებული საიდუმლოება“. მონტანელიმ წმიდა საიდუმლოს ბროლის საფარიდან გადხედა.

ნუ თუ გძინავს, ძვირფასო? ნუ თუ შენ არაოდეს არ გაიღვიძებ? განა საფლავი ეგრე გულმოდგინედ იცავს თავის ნაშოვარს და ნუ თუ შავი მიწა ხის ძირში ამოთხრილი არ გამოგიშვებს ერთი წუთით მაინც, ოჰ, სიხარულო ჩემო გული-სავ! ო, არტურ, არტურ! ძრიელი სიყვარულია, როდესაც კაცი სწირავს იმის სიცოცხლეს, რომელიც უძვირფასესია იმისთვის. განა ეს უფრო მალლა არა სდგას?

საგალობელი ხმები შესწყდა, მონტანელი შევიდა კარებში და გაიარა ბერებსა და მღვდლებ შორის, რომლებიც

იდგნენ მარჯენივ და მარცხნივ დაჩოქილნი ანთებულ სანთლე-
ბით. შენიშნა, რომ იმათი თვალები მიპყრობილი იყო იმ სხე-
ულისაკენ, რომელიც იმას მოჰქონდა. მიუახლოვდა საკურთ-
ხეველს, მებალდახინები შეჩერდნენ. მონტანელლი ამობრძანდა
ბალდახინიდან და აემართა საკურთხეველის საფეხურზე. ორივ
მხარეზე მდგომნი თეთრად მოსილნი დიაკონნი დაეშვნენ მუხ-
ლებზე, თავიანთის საცეცხლურებით და იმათთან ერთად კა-
პპელანებიც ანთებულის ჭრაქებით, იმათი თვალები ხარბად
ბრწყინავდნენ გაჩაღებულ სინათლეში, როდესაც უცქეროდ-
ნენ სხეულს გამოამხსნელის მსხვერპლისას. როდესაც დიაკონთ
მოათავეს წიდა ჭურჭელი საკურთხეველზე, მონტანელლიმ
დაიჩოქა იქვე, სადაც იდგა საფეხურზე. მგალობელთა ხმები გა-
მოწკრილდნენ გადმოხრილ კამარის ქვეშიდან. მკმუნვარედ და
მორჩილად ათავებდა ღვთის მსახურებას მონტანელლი და ას-
რულებდა წესრიგს. შემდეგ ხალხის დალოცვისა ისევ დაეშვა
მუხლებზე საკურთხეველის წინაშე და დაიფარა თვალებზე ხე-
ლი. მღვდლის ხმა, რომელიც მალა კითხულობდა განტევე
ბას, მალღდებოდა, დაბლღდებოდა და მოისპოდა იმ ქვეყნიდან,
რომელსაც მონტანელლი აღარ ეკუთვნოდა.

ე ბ ა ლ ო გ ი.

— გემმა, ვილაც კაცი გკითხულობთ.

მარტინი ნელის ხმით ლაპარაკობდა. უკანასკნელ ათ დღეს
ისინი ყველა როგორღაც აბნეულად ლაპარაკობდნენ. მწყობრი
მოძრაობა და უნდად წარმოთქმული სიტყვები იყო მხოლოდ
ერთად-ერთი გამომეტყველი იმათი მწუხარებისა.

გემმა ფეშტამლით იდგა მაგიდასთან და ჰყოფდა პატარა
ქალალღში შეხვეულ პატრონებს. დილიდან დაწყებული ამაზე
მუშაობდა და ეხლა, შუადღისას, როცა მზემ დააცხუნა, სახე-
ზე დაქანცულობა დაეტყო.

— ვინ კაცია, ჩეზარე, რა უნდა?

— არ ვიცი, გეთაყვა. არ ინდობა ეთქვა ჩემთვის, თუ რისთვის მოსულა.

გემმა ადგა და მოიხსნა ფეშტამალი.

— ალბად ვინმე ჯაშუშია.

— ყოველ შემთხვევაში, მე იქავ, მეორე ოთახში ვიქნები. როგორც გაისტუმრებთ, წადით და დაიძინეთ, მთელი დღეა ფეხზე დგებართ.

— არა, მე მუშაობას ვარჩევ.

გემმა წყნარად დაეშვა კიბეზე, ქვევით ჩასასვლელად. მარტინიც თან გაჰყვა. გემმა თითქმის დაბერდა ათი წლით; თეთრი თმის ზოლი სრულიად გაუფართოვდა. თვალები უფრო ხშირად დაბლა ჰქონდა დახრილი, მაგრამ როცა ახედავდა ხოლმე, მარტინი შეკრთებოდა იმის თვალთაკან შეშინებული გამომეტყველების დანახვაზე.

პატარა სასტუმრო ოთახში დახვდა გემმას უშნო კაცი, რომელიც შუა ალაგას გაჩერებულიყო და ხან ერთ ფეხზე, — ხან მეორეზე ირხეოდა. შეშინებულის სახით შეხედა გემმას და ქალი მიხვდა, რომ ის ვინმე მცველთაგანი უნდა ყოფილიყო, გლეხ-კაცის ტანისამოსი ეცვა, ეტყობოდა სხვისაგან ნათხოვარი, რათა არ ეცნოთ იგი.

— თქვენ ლაპარაკობთ ნემეცურად? — იკითხა იმან გამოურკვეველ ციურისის კილოზე.

— ცოტას, მე მკითხულობდით?

— თქვენა ხართ სინიორა ბოლლა? მე თქვენ წერილი მოგიტანეთ.

— წერილი? — გემმა აკანკალდა და მაგიდას დაეყრდნო, რომ არ წაქცეულიყო.

— მე იქაური მცველთაგანი ვარ, — იმან მიუთითა ციხისაკენ, რომელიც სარკმლიდან ქედზე მოსჩანდა. — ეს წერილი იმ კაცისაგან არის, რომელიც დახვრიტეს წარსულ კვირას. წამების წინა ღამით დასწერა. მე შევპირდი გადმომეცა თქვენთვის საკუთარს ხელში.

გემმამ თავი ჩაჰკიდა.

— მაშ მომწერა მაინც.

— აი, რისთვის ვერ მოვიტანე ამდენ ხანს.— განაგრძო ჯარის-კაცმა.— იმან დამიბარა არავისთვის არ მიმეცა თქვენს გარდა და ამაზე აღრე ვერ მოვახერხე გამოპარვა, რადგან თვალ-ყურს მადევნებდნენ. მე ეს ტანისამოსი ვითხოვე, რომ აქ მოვ-სულეიყავ.

იმან ამოიღო საყელოდან პატარა ბარათი და გადასცა. ერთს წუთს შემდეგ თავი მოიფხანა და დაიწყო მორჩილების კილოთი, თანაც ექვის თვალით უცქეროდა.

— ხომ არ გამცემთ? სიცოცხლეს განსაცდელში ვაგდებდი აქ წამოსვლისათვის.

— დიდაც არას ვიტყვი. მაგრამ მოიცადეთ,— როცა ის კარებისაკენ გაბრუნდა, გემმამ შეაჩერა და ქისა ჩაუღო ხელში. იმან ეს შეურაცხყოფად მიიღო და უპასუხა:

— ჩემთვის საჭირო არ არის თქვენი ფული. მე იმის თხოვ-ნა შევასრულე, ძალიან კეთილი იყო ჩემთვის.

ოთახში სიჩუმე ჩამოეარდა, ის გასწორდა, შეხერხული მხედ-რული სალამი მისცა და წავიდა.

გემმა იდგა რამოდენიმე ხანს ბარათით ხელში. მერე დაჯ-და სარკმლის წინ და გაშალა. ყარანდაშით იყო ნაწერი. ზოგ ადგილას გაუგებრად, მაგრამ პირველი ორი სიტყვა ინგლისუ-რად გარკვევით ეწერა:

„ძვირფასო ჯიმ!“

დანარჩენი ღრუბლებით დაიბურა გემმას თვალში. ველარ შესძლო შემდეგი სიტყვების ამოკითხვა. იმან კიდევ დაჰკარგა ის, კიდევ დაჰკარგა! „ჯიმ“, ამ ნაცნობ ბავშვობის სახელის ამოკითხვაზე, რომელსაც ის იმეორებდა ამდენ წლების შემდეგ, გემმამ ხელახლავ იგრძნო უიმედობა დაკარგვისა და გაიწვდი-ნა ხელები უსიტყო გულამღერეულ განუსახლერელის მწუხა-რებით. თითქო სიძძიმე მიწისა, რომელიც ამძიმებდა არტურს, დაეშვა გემმას გულზე.

აიღო ისევ ბარათი და დაიწყო კითხვა:

„ხეალ განთიადისას დამხერეტენ მე. რომ შევასრულო პი-რობა და გითხრათ ყოველივე, ეს ეხლავ უნდა შევასრულო! თუმც, საჭირო არ არის, ჩვენ შორის ვრცელი ახსნა. ჩვენ ყო-ველთვის ვიგებდით ერთმანეთს, მაშინაც კი, როცა ჯერ ბავშვე-ბი ვიყავით.“

„მაშ ასე, თქვენ ხედავთ, ძვირფასო, რომ ტყუილად იტან-
ჯოდით იმის გამო, რომ ოდესმე სილა შემოქარიო მე. მაშინ
ძნელი ასატანი იყო ეს ჩემთვის, მაგრამ შემდეგში უმეტესი
სამძიმო ასატანი და განსაცდელები შემხვდა და მაინც კიდეც
ავიტანე და ყველაფერს გავუძეღ. მე მომიხდა კიდეც გადახდე-
ვინება რამოდენიმე დაკვრისათვის. და ეხლა მე ისევ, როგორც
თევზი ჩვენ სიყმაწვილის ლექსში (აი, დამავიწყდა კიდეც იმისი
სათაური), „ცოცხალი, მხიარული ვარ და კიდეც ვცელქობ“ —
თუმცა ეხლა კი უკანასკნელად-ღა ვცელქობ. დაღება ხვალინ-
დელი დილა და... *Finita la comedia*. თქვენ და მე უნდა
ვთქვათ: „დასრულდა წარმოდგენა ბალაგანში“. და უნდა ვმად-
ლობდეთ ღმერთებს იმ სიკეთისთვის, რაც მოგვანიჭეს. თუმცა
ის არ არის ბევრი, მაგრამ ცოტა რამ მაინც იყო და იმისთვის-
საც ვმადლობდეთ. რაც შეეხება ხვალინდელ დილას, მე ვი-
სურვებდი, რომ თქვენ და მარტინს გაგეგოთ, რომ მე სრუ-
ლიად კმაყოფილი, ბედნიერი ვარ; რომ ბედისაგან ამაზე უკე-
თესს არას ვინდომებდი. უთხარით ეს მარტინს ჩემგან, ის კე-
თილი, კარგი ამხანაგია და გაიგებს ამას. მაქვს კიდეც ერთი
სურვილი: კაცს სიკვდილისაკენ მიმავალს, აქვს უფლება უკა-
ნასკნელ ჟინისა; ჩემი ჟინიც იმაშია, რომ ავიხსნათ თქვენ, თუ
რისთვის ვიყავი ყოველთვის ისეთი ურჩი, უკმები თქვენ მიმართ,
რად ეურიგდებოდით ისე ძნელად ძველ შეურაცხყოფებს. რასაკ-
ვირველია, თქვენვე გესმით მიზეზი, მაგრამ მეც ვამბობ იმისთ-
ვის, რომ ამ სიტყვების დაწერით ვიხარო. მე თქვენ მიყვარ-
დით, გემეავ, როცა ჯერ ისევ პატარა იყავით, მოკლე კაბით,
ბეჭტებზე გადაშვებულის თმებით! და განვაგრძობ თქვენ სიყვა-
რულს ეხლაც. გახსოვთ, ერთხელ გეამბორეთ ხელზე და თქვენ
ისეთი საყვედურის და შესაბრალისი კილოთი მთხოვეთ „აღა-
რაოდეს აღარ გამემეორნა“. ეს თაყვანისმცემელი იყო ჩე-
მი, ვიცი, მაგრამ მომიტყეეთ. და ეხლა ვეამბორები ამ ქალღმერთს,
რომელზედაც თქვენი სახელი სწერია. ამ გვარად მე ორჯელ
გეამბორეთ და ორჯელვე თქვენს უნებურად. „ეს არის სულ-
მშვიდობით, ძვირფასო!“ წერილს ხელი არა ჰქონდა მოწერი-

ლი, მაგრამ მოლოში წვრილი ასოებით იყო მიწერილი პატარა ლექსი, რომელსაც ისინი სიყმაწვილეში ერთად იმეორებდნენ ხოლმე.

„ცოცხალი ვარ თუ მკვდარი ვარ
 მაინც ბედნიერი ვარ.“

ჩასჩერებოდა ნაწიერს გემმა და ბარათზე მღულარე ცრემლებს აბნევდა.

ნახევარ საათის შემდეგ მარტინი შევიდა გემმასთან. თავისი სიცოცხლის ნახევარი გემმას სიახლოვეს სიჩუმეში გაატარა; ეხლა კი დაჰკარგა სულგრძელება, გაუვარდა ხელიდან ქალაღი, რომელიც მოჰქონდა და გემმას მოჰხვია ხელი.

— გემმა, რა მოხდა? ნუ სტირით ეგრე; თქვენ ხომ არაოდეს არ იცოდით ტირილი. გემმა, გემმა! ძვირფასო, საყვარელო ჩემო!

— არაფერი, ჩეზარე, მე თქვენ ყველაფერს გეტყვით მერე! ეხლა არ შემოძლიან ღაპარაკი.

საჩქაროდ ჩაიღო ჯიბეში ცრემლებისაგან დასველებული ბარათი. ადვა და მივიდა საჩქმელთან, რომ დაემალა სახე. მარტინმა ტუჩზე თკინა, მრავალ წლებს თმენის შემდეგ ბავშვით გასცა თავისი თავი და გემმამ ვერც კი შენიშნა.

— დიდ ზარსა რეკენ სობოროზე—სთქვა გემმამ, როცა ხელ ახლავთ თავს ძალა დაატანა და ცრემლები შეიკაფა.—უთუოდ გარდააცვალა ვინმე.

— მაგისტრის მოველ, რომ შეთქვა თქვენთვის ეს ამბავი.—უპასუხა მარტინმა ჩვეულებრივის კილოთი. აიღო ქალაღი, რომელიც ხელიდან ძირს დაუვარდა და გადასცა. ეს იყო დიდრონი ასოებით დაბეჭდილი განცხადება, რომელსაც გარს ევლო შავი აჩუბა. „ჩვენი, ღრმად პათივცემული ეპისკოპოსი, მათი ყოველად უსამღედლოესობა, მონსინიორ კარდინალი ლორენცო მონტანელი გარდაიცვალა უეცრად, გულის სიღამბლით“.

გემმამ სწრაფად მოაშორა თვალი ქალაღს და მარტინს შეხედა. მარტინმა მხრები აიწია.

— რა ვუყოთ, მადონავ? გულის სიღამბლე არაფრით არ არის ცუდი სხვა რამ ავადმყოფობაზე.

ნატალან რ. გიგაურა

(დასასრული)

„ვეფხისტყაოსნის“ ყალბი აღმწერები

LXXIX *)

ნესტან-დარეჯანის ჰოჯის ამბავი მეტად დიდი და მოულოდ-
ნელი შემთხვევა იყო ტარბელის ცხოვრებაში, რომ მისს შეტყობას
ძლიერ და შემარეველი მოქმედება არ ჰქონოდა მოუმი გულზე, და
რუსთაველიც დაწერილებით წარმოგვიდგენს ამ შემთხვევას, თავი-
სებურად, ხელაყურად, გმირთა მოქმედებით, რომელშიც ისტება
მათი სულის კითხვა.

ავთანდილმა რომ თავისს შეგობაძს სატროფოს ჰოჯა ასარა,
ტარბელს კვ იმდენად შეუძლებლად მიაჩნდა, რომ არ დაიჯერა (გვ.
300—302):

1333. რა ტარიელ არ შესჯერდა, ავთანდილცა არ დაწყნარდა,
მის ამბისა დაყოვნება ველარ გასძლო, აუჩქარდა,
გამოიღო რიდე მისი, ვინ ბაგეთა ვარდი ვარდა;
რა ტარიელ ჰნახა, იცნა, გამოუღო, შემოვარდა.

1334. წიგნი და კიდე რიღისა იცნა და გაცამალა მან,
პირსა დაიდვა, დაეცა, ვარდმან ფერიტა მკრთალამან,
სულნი გაექცნეს, მოდრიკნა თავი გიშრისა ტალამან,
მისნი ვერ გასძლნეს პატიუნი ვერ კენ, ვერცა სალამან.

1335. ავთანდილ უჭვრეტს ტარიელს, უსულო ქვე-მდებარესა,
შეჭფრინდა, შეველად მიჰმართა მას, ტკბილად მოუბარესა,
ვერა, ვერ არგო დამწვარსა, სრულად ცეცხლ-ნადებარესა,
მისთა ნიშანთა სიცოცხლე მათ მისი მიიბარესა.

1336. ავთანდილ დაჯდა ტიღილად, სტირს ხმითა შვენიერითა,
ყორანსა გაჰგლეჯს ხშირ ხშირად, აფრთხობს ბროლისა ჭერითა,

*) იხ. „მოამბე“ № V, 1900 წ.

ვაჰხეთქა ლალი, გათლილი ანდამატისა კვერითა,
 მუნით წყარონი გამოჰხდეს, ძოწსა ვამსგავსე ფერთა.

1337. პირსა იხოკს, ლაწესა სისხლი ჩასდიოდა მისსა მკერეტსა:
 „რაცა ვქმნო, არ უქმნია არცა შმაგსა, არცა რეტსა,
 წყალი სწრაფით რად დავასხი ცეცხლსა, ძნელად დანაშრეტსა!
 ჩქარად ეცეს, ვერ გაუძლებს გული ღზინსა მეტის-მეტსა

1338. მე მოვკალ ჩემი მოყვარე, რა მმართებს გაწბილებულსა,
 თავსა ვაბრალებ საქმესა, არ დასმით გაგონებულსა!
 ცრუ კაცი კარგა ვერა იქმს საქმესა გაძნელებულსა,
 თქმულა: სიწყნარე გამობილი სჯობს სიჩქარესა ქებულსა“.

1339. უცნობო-ქმნილი ტარიელ ძეს მზგავსად ნატუსალისად,
 ავთანდილ ადგა, გამოვლნა შამბნი საძებრად წყალისად;
 მან ჰპოვა სისხლი ლომისა, მოაქვს სავსებლად აღისად,
 მკერდსა დასხა, გავეჭრდა ლაქვარდი ფერად ლალისად.

1340. ავთანდილ მკერდსა დასხა მას ლომსა სისხლი ლომისა;
 ტარიელ შეჰკრთა, შეიძრა რაზმი ინდოთა ტომისა,
 თვალნი ალახენა, მიეცა ძალი ზე-წამოჯდომისა,
 ლურჯად ჩანს შუქი მთვარისა, მზისაგან შუქ-ნაკროთომისა.

ამ შესანიშნავს კუბიზოდს უშიზატესი მნიშვნელობა აქვს ზო-
 კმის მსკლელობაში, ვით ბედნიერის დასასრულის მომასწავებელსა.
 აქედან იწყება ტარაელის «ცეცხლთა შრეტსა», ძირიანად იცვლება მი-
 სის სულის მდგომარეობა და ამისდაგვარად იქცევა მოთხრობის სა-
 ქცევი, რომელიც თან-და-თან სიმხიარულისა და ძლევა-მოსილობის
 კილოდ ხდება. ამიტომაც გასაკვირველი არ არის, თუ ამ კუბიზოდს, —
 თავის თავადაც შეკნიერსა ფსიხოლოგიურის სინამდვილით, — უაღ-
 ბის მქნელებმა უურადღება მიაქციეს და ეცადნენ თავისებურად შეეშ-
 კათ და განემარტათ.

ზემო-მოყვანილს კუბიზოდში სსმი ფსიხოლოგიური მომენტის:
 ტარაელის გულის შემოყრას მეტის სიხარულისაგან, ავთანდილისა-
 გან მისი შეელა მოსაბრუნებლად და ბოლოს, ტარაელის გონს
 მოსულა. ორს შირველს შემთხვევას შეესწინა ყაღბის-მქნენი,
 შეჭრუნეს მოთხრობის ტექსტი და იმდენად შესცვალეს ფაქტობის
 ვითარება, რომ გვირთა მოქმედება და სულის მდგომარეობა უგუ-
 ნურად და დაუყურებლად გასადეს.

ზირველი, სავითხავია, როგორ უნდა მომხდარიყო ტარი-
 ულის გულის შემოყრა? ამ გკარი შემთხვევა რომ არც გენა-
 ხოსთ, მანც ადვილად წარმოადგენთ მისს ვითარებას, თუ სასუ-
 ში გეჭნებთ მხოლოდ საქრთო ფიზიოლოგიური კანონი: რაც
 უფრო ძლიერი, მოულოდნელი და ანა-ჩვეულებრივია ნერვების შემ-
 ძკრელი შთაბეჭდილება, მით უფრო მძაფრადი, სახინო და სწრა-
 თვია მისი შედეგი, ეფექტი ადამიანის სხეულში. ამიტომაც ელვასა-
 ვით მოკლენილი მწუნხარება ან სინარული კაცს ელდასავით დაამ-
 სობს. ტარაელის ფოფაც სწორედ ასეთია: თავისს სიცოცხლის
 საწადელს მამინ მისვდა, როდესაც ვეკლს იმედი წარკვეთილი ჭქან-
 და, არც მოკლოდა და არც სვეროდა ოდესმე ასრულებულიყო. ნეს-
 ტან-დარეჯანის რადის დანახვამ ერთხაშად გამოუცხადა, რომ და-
 კარგული სატრფო ცოცხალა და მოხკეპულია, და ამ უცნარმა გა-
 მოცხადებამ ცნობა წაულა. როგორც საბნელეს შეჩვეულს თვალს,
 თუ მოულოდნელად შუქი ეცა, ერთს წამს დაბბრბეებს, ისე უაღ-
 რესმა და ანახდეულმა სინარულმა დაუსშო ფოკელი გრძნობიერება
 ტარიელს, დაუსრულებელ ჭმუნვას შეჩვეულსა.

რუსთაველი თავისებურის მხატვრულის სტილით გვისახავს
 სისწრაფეს იმ შთაბეჭდილებისას, რომელმაც ძირიანად შესცვალა
 ტარიელის სულის მდგომარეობა და იმ საპირისპორო გრძობათა
 კვეთებისას, რომელიც მოხდა მისს გულში. სატრფოს რადე, «რე
 ტარიელ ჭინას, იცნა, გამოულა, შემოკარდა» (ს. 1333). ტარიელის
 დაბნედა რომ ერთ წამს მოხდა და ავთანდილისათვისაც მოულოდ-
 ნელი და უცნარი იყო, — ეს ავთანდილის საქციელიდან ცხადად სჩანს:
 «ავთანდილ უჭკრეტს ტარიელს, უსულად ქვე-მდებარესა, შეჭფრინ-
 და, შეკლად მიჭმართა მას, ტებილად მოუბარესა» (ს. 1335). ავ-
 თანდილს რომ სცოდნოდა, თუ ვით მოაქმედებდა ტარიელზე მი-
 სის სატრფოს აშბის გამოცხადება, გაკვირვებული «ქვე-მდებარე» ტა-
 რიელს «ჭკრეტას» როდი დაუწეებდა და საშველად როდი «შეჭფ-
 რინდებოდა», ანამედ წინადვე იღონებდა რასმე, რომ ესეთი უგვი-
 დური ფოფა მოყვრისათვის თავიდან აცილებინა და, თუ მანც აუ-
 ცილებელი იყო, მისს მოსაბრუნებლად წინადვე დაემზადებოდა, რომ
 ასე სასტად არ დარჩენილიყო. ამ ეპიზოდში კვლავ ცხადდება სი-

ტურფე და ძლიერება რუსთაველის სტილისა, რომელიც შთაბეჭდილებისა და მოკლეანის სისწრაფეს გმირთა მოგმედებითა და მდგომარეობათა ცვლილებით გვიხატავს.

ტარიელის გულის შემოყრად რომ სწორედ ზემოხსენებულის ფიზიკოლოგიურის კანონისამებრ მოხდა, ეს კვლავ მტკიცდება აუთანდილის სიტყვით, როდესაც გმირი თავისს თავს წინდაუხედაობას აუკედრებს: «წყალი სწრაფით რად დაგასნი ცუნელსა მხელად დასაშრეტს! ჩქარად ეტეს, ვერ გაუძლებს გული ღზინსა მეტის-მეტსა» (ს. 1337).

ჩინათ ესდგა რამდენად ეთანხმება ზოეტის აზრს ტარიელის დაბნელის ვითარება, მე-1334 ხანში აღწერილი:

«წიგნი და კიდე რიდისა იცნა და განაშალა მან, შირსა დაიდვა, დაეცა კარდმან იფრითა მერთაღამან». — ამ ოგრაზში ოთხი მოქმედება: ტარიელმა სატროფოს ნიშანი იცნა, გაშალა, შირს დაიდვა და დაეცა. ამთგან შირველი — იცნა — მეტია, რადგან წინა ხანში უკვე მოხსენებულა, რომ გმირმა სატროფოს რიდე იცნა; «დაცემარ არ არის მანცა და მანცა საჭირო, იმიტომ რომ მე-1336 ხანის ლექსით — აუთანდილ უჭკრეტს ტარიელს, უსულოდ ქვე-მდებარესა — უკვეკვლად ცხადდება, რომ ტარიელ გულ-შემოყრილი უნდა დაცემულიყო, თვარა «უსულოდ ქვე-მდებარე» არ იქნებოდა. ხოლო რაც შეეხება წიგნისა და რიდის «გაშლასა და შირსა დადებსა», ეს ახალი გარემოება სრულიად სცელის დაბნელის აშავს. რიდისა და წიგნის გაშლასა და შირსა დადებსა დრო უნდა, ერთ თვალის დასამსამებაში ვერ მოხდებოდა, და მამასადამე რიდის ცნობასა და ტარიელის დაბნელის შორის რამდენიმე ხანი უნდა გასულიყო, რომლის განმავლობაში გმირს, თუ თავის შეკავება და გრძნობის ძლევა არ შეეძლო, ცნობა ვერ დაკარგული არა ქონდა და შთაბეჭდილებას შეეპროდა, და ამ ბრძოლაში ცნობას ერთბამად კი არ დაქვარავდა, არამედ თან და თან. თუ ტარიელს გული ერთბამად შემოეყარა, აუთანდილ დიან მისწრობდა დროზე მიშველებოდა, გაკვირვებულად «ტვრეტას» არ დაუწყებდა, არც «მეჭურინდებოდა» და არც მერმე იტყოდა: «ჩქარად ეტეს, ვერ გაუძლებს გული ღზინსა მეტის-მეტსა».

ესრედ, მე-1334 ხანის თქმით ტარიელის გულის შემოყრს უყრდა და მოულოდნელად კი არ მოხდა, რიდის დანახვისათნავე, არამედ მას შემდეგ, რა მოემეძე სატრფოს წიგნი და რიდე გაშალა და ზიწის დაიდვა, და ამის გამო ფსინოლოგიურის ფაქტის თვითსება სრულად შეიცვალა და აღარ ეთანხმება ზოეტის წარმოდგენილს სურათს.

მე-1334 ხანის მეორე ნასეკარში მელექსე აგვიწერს ტარიელის დაბნედიან სიმძიმეს და მისს მიზეზს. თუმცა ეგ აღწერას მეტია, რადგან თვით ზოეტი მოგვიტოვებს გვირის უკიდურესს მდგომარეობას და მისს მიზეზს, მაგრამ მანც ყურადღების ღირსია, მით რომ აქც მხილდება ხანის სიყაღბე. რუსთაველი გვიამბოს, რომ ავთანდილმა ვერ არგო დამწვარსა, სრულად ცნობს ნადებარესა, მისთა ნიშნთა სიტყვსლე, მათ მისი მიიბარესა. — სატრფოს რიდემა და წიგნმა ტარიელს ცნობა და სიტყვსლე წაუღეს და ისე შეაზურეს და მიიბარესა, რომ ავთანდილმა ვერ მოაზრუნა, ვერ გამოაცნობსა. ამის ბაღდად ყაღბის-მქნელი გვაწვევებს, რომ ტარიელს «სულნი გაქცნეს, მოდრიან თავი გიშრისა ტალამანა». მეტაფორას, რომელიც ამ ლექსს აწვევებს, თვითურაზ ბატონისშვილი ასე გვისხნის: «ტალა მცველთა ეწოდება, ე. ი. ყარაულთა. გიშრის ტალას მესტისე ეძისს წამწამთა, რომელინცა თვალისა მხილავნი არიან; გარშემო თვალისა შემოხვეულნი, მხილავად, დამცველად დაისახვიან». ასე რომ «გიშრია» შავი თვალბია, მისი ტალა — წამწამი და მასსადამე თე წამწამთა თავი მოდრიან (?), ეს გვევლია იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ტარიელს თვალბი დაუხუჭავ... განა სავანებო და სავკირველი რამ ამბავი არ მოხდა, გულ-შემოყრელს კაცს თვალბი რომ დაეხუჭა? და განა ღირსი არ იყო ასეთი სურსნოგო და შესანიშნავი მოკლენა შესაფერის მეტაფორით შემკობილიყო?!

რასაკვირველია, სულის გაქცევა და თვალის დახუჭვა ვერ სანახს ტარიელის უკიდურესს მდგომარეობას, და დაბნედიან სიმძიმის დასახსიანთებლად ყაღბის-მქნელი დასძენს: «მისინი ვერ გასძენეს ჰატიყნი ვერ კან, ვერცა სალამანი». ამას იქით როგორღა დაეჭვირება რუსთაველს, ვითამც ტარიელის გულმა ვერ გაუძლო ლხინისა

მეტის-მეტისა», რომელიც მას ჩქარად ეცაო? ნამდვილი გულთამბი-
 ლაჰი მე 1334 ხანის დამწერია, რომელმაც გვაძინა, რომ დაკარ-
 გულის სატრფოს მოხუკების ცნობამ ტარიელს, სისარული კი არა,
 — ისეთი ზატიუი მიაყენა, რომელსაც ვერ აიტანდა ვერც ძმის-მკვლე-
 ლი კანქვერც... სულა! ვინ ან რა არის ეს «სულა», ქვია თუ კანცი?
 — ამას ჩვენდა საუბედურად, კომენტატორნი არ გვახსნიან, მხო-
 ლოდ ვახტანგ-მეფის გამორცემულს «ვეფხისტყაოსანში» ვხვდებით
 ასეთ განმარტებას: «კან და სულა ორნივე აზნი კანნი არიან. ეს
 ავის კანებისათვის უნდა შეედარებინა, კარგისათვის არა, მაგრამ
 შორს ჩანს საადრ არ უთქვამს». სწორედ მოგახსენო, კანსავით-
 ავი ან იმაზე უარესი კანცი სასულად «სულა» არაგინ შეგულება, და-
 არცა მგონია ყოფილიყოს ვინმე, თვარა მისი სასული ისევე ცნო-
 ბილი და გაგრცელებული იქნებოდა, როგორც კანისა, ამიტომაც
 უფრო საგანებელია, რომ «სულა» ამ ლექსში მხოლოდ ქვა არის.
 მაგრამ «სულა» — ქვა თუ ავი კანის სასული, მაკ გარემოებას ლექ-
 სისათვის, გარდა სტილის უკვანობისა, დიდი მნიშვნელობა არა-
 აქვს, აქ საჭმე ის არის, რომ ტარიელის სულის მდგომარეობის
 გამოსახვაში ვაღბის-მქნელი სრულიად არ ეთანხმება რუსთაველის
 აზრს: სადაც ზოეტს «მეტის-მეტი ღვინია» ჭკონია, იქ ვაღბის-მქნე-
 ლი კანის ზატიუსა ხედავს.

მელექსე თუმცა ძალიან ეცადა, დასასრულ, გადაჭარბებულის გა-
 მოსახვით ტარიელის უკიდურესი მდგომარეობა წარმოედგინა და
 მით მკითხველის გული შეეძრა, მაგრამ ორიგინალური ძიანც ვერ-
 მოახერხა-რა. ლექსის აკებულება ცხადად გვანიშნებს, რომ იგი მხო-
 ლოდ უმნო მიზანია რუსთაველის ცნობილის ლექსისა: «იგი ჭირა
 არ უნახვს არ რამინს და არცა ვისსა» (ს. 182 გვ. 40).

რამინისა და ვისის ხსენებაზე მომავონდა ერთი «ვისრამია-
 ნის» ეპიზოდი, რომელსაც დიდი მსგავსება აქვს აწინდელს ტარი-
 ელის დაბნედიან ამბავთან, და ამიტომ საჭიროდ ვრადც მკითხველს
 წარუედგინო ჩემის აზრას დასამტკიცებელ საბუთად.

მოგახსენებათ, რამინ რომ ვისს გაეყარა, გორაბს წავიდა და
 იქ ცოლად მეფის ასული გულ შეირთო. მაგრამ განკლო დრომ და
 უხანო მიჰხურს უწინდელი სატრფო მოაგონდა, ვისის სიყვარული-

გაუხანდა, დასთმო თავისი ცოლი გულ და მარჯვს ქალაქს გამოი-
ჭრა. ვისი დიდი ხანია რამინს მოელოდა და, რა შეიტყო მისი წა-
მოსვლა, გზაში თავისი კაცი დასხვედრა, რომელსაც გაატანა რამი-
ნის მისაერთიკად თავისი წიგნი, ზურანგი და თავ-სახურავი (იგივე
რადე).

რამინს წინა ემთხვია ვისის მოწიგნარი ადინა. რა შორს
დაინახა და იცნა, სიხარულთა გულე ვითა კარი გაქლა, ცხენი
შეუტოვა და ფიცხლად მივიდა. ადინა ცხენისაგან გარდაჯდა. თავუა-
ნისცა და მიწასა აკოცებდა რამინს წინაშე. მისგან ვისის სურნე-
ლებისა სული ეტყობოდა. ვითა თუთ ვისის ამბის მდომელი, ატრე
გაკხარეს მისი ნახვა. მხიარულად მოიკითხა და ერთმანერთისა ნა-
ხუისათვის ღმერთსა მადლი მისცეს. ცხენი კი გამოაბნეს და მწუა-
ნესა ზედა დასხდეს. რადაცა მოციქულთა ჭქონდა მოახსენა, ვისის
მაგერი სალამი და სურვილი. მერმე წიგნი, ვისის ზურანგი და თავ-
სახურავი მიართვა. რა რამინ ვისის ნიშანი დაინახა, ვითა ცხრა-
იანი ათრთოლდა, დაბნდა, ცნობათა მიჭკადა, წიგნი კელთაგან და-
კარდა.

მერმე რა გუნებად მოვიდა, წიგნს წავითხუა დაუწყო და კიდ-
რე გასრულებამდის სისხლ-რეულითა ცრემლითა დასაოკლა წიგნი,
ვისის ზურანგი და თავის სახურავი. მისითა სისხლითა დასურ-
ლიყო, ზოგჯერ შირსა დაიდვის და ზოგჯერ მკერდსა. წამსა და
წამსა დაბნდებოდა. ვითა ღრუბლისაგან წყალი გამოვა, ეგრე მისთა
თვალთაგან სისხლი; ვითა ღრუბელთაგან ელვა გამოვალს, ეგრევე
მისის გულისაგან ცრემლი და შირისაგან კუამილი. ზოგჯერ ტი-
როდის და ზოგჯერ სულთქმიდის; ზოგჯერ ხელთაებრ დაზახნის
და დაბნდის; ზოგჯერ უსიტყო ქნელი გატყდის; ზოგჯერ შირ-
დაღმა დაქცის და საყელთა გარდაიხვედის. ამა ვისისა ზურანგისა
და თავისა სახურავისაგან ვისის სულისა ცრემლან ესრე ცნობათა
მიჭკადა მისითა სურვილითა, რომე გონება აღარისი ჭქონდა და
თუთ ვითაღა გულისა შეცულა აღარა გარდასრულიყო». (კვ. 337
და 338).

მიაქცეთ ყურადღება მთხრობელის სიტყვას: «რა რამინ ვისის
ნიშანი დაინახა, ვითა ცხრაიანი ათრთოლდა, დაბნდა, ცნობათა მიჭკ-

და, წიგნი კელთაგან დაკარდა. მერმე რა გუნებად მოვიდა, წიგნს წაკითხვა დაუწყო... ტარიელიც, რა ნესტან-დარეჯანის ნიშანი იცნა, მაშინვე დაბნდა, და მერე გონს რომ მოვიდა, «ზნანსა ნაწერი კელაგონს მკვლელისა მისისა, იკითხავს, თუცა ამეუბეს კითხვა წიგნისა მისისა» (ხ. 1343, გვ. 302). რამინის გულს, ვით ტარიელისას, «მეტის-მეტე ღზინია ჩქარად ერა და ელდასავით დაამსო. შირველი შთაბეჭდილება ისეთი ძლიერი და გონების მოძმუსრველი, რომ ორსავე მოყვას ერთგვარად ცნობას უხდის და არ აცდის რაიმე მოიქმედონ, არც ნიშანი გაშალონ და გაშინჯონ და არც შირს დაიდვან. მაგას რამინ მხოლოდ მაშინ იზამს, როდესაც შირველის დაბნედილსაგან «გუნებად მოვა».

თუ სატრფოვს ნიშნის დანახვამ ასე მოიქმედა რამინზე, რომელსაც ვის ცოცხალი, მისი მომლოდინე და მისი მოსურვებული ეგულებოდა, რაღა უნდა დამართოდა ნესტან-დარეჯანის რადის დანახვით ტარიელს, რომელსაც სატრფო საძუღამოდ დაკარგული ეგონა? ტარიელის გულის შემოყრის მიზეზი, რასაკვირველია, უფრო მხოლოდნული იყო, ვინემც რამინის დაბნედილსა, და მაშასადამე ეფექტიან უფრო სწრაფი იქნებოდა.

ფსისოლოგიური ფაქტი ორსავე პოემაში ასეთის სრულის მსგავსებით გამოვსახული, შედეგში თავლსაჩინოდ განსხვავდება, და ეს ცვლილება წარმოსდგება გმირთა სიუჟარულის სხვა-და-სხვაობისაგან. რამინ ხორციელის სიუჟარულითა განსაკვალული, ტარიელი იდეალურის მიჯნურობით. ამიტომაც რამინ, ცნობას რომ მოვიდა, ვისის პერანგისა და თავ-საბურავის ნახვით კვლავ ხელდება. ვისის სუნისაგან დამთვრალი და ვისის სურვილით განძვინებული, ბნდება, ეშმაკეულსავით შფოთავს, შმაგობს და ჭბორგს. ტარიელი, რა მოსუელირდა, სრულიად დამშვიდდა, მას აქვთ მორჩილ ბუნებასა და ხელობას, თავისი თავი ხელთ იგდო, ცნობასა და გონებას მოვიდა და მხოლოდ შეუბის ცრემლსა ღვრის.

ტარიელის საქციელი, მე-1334 სანაში აღწერილი, იმდენად ჭკაკს რამინის შმაგობას, რომ დიდად საეჭვოა, რომ ეს სანა ზემო მოყვანილის «ვისრამიანის» ემიზოდის შთავალნებული არ იყოს, ყალ-

ბის-მქნელს მხალოდ ვერ გამოურკვევია რი ფსინოლოგიური მო-
მენტო იმ ეპიზოდში გამოსახული.

*

როგორც მე-1334 ხანის დამწერი ვერ მიხვდა ტარაელის სუ-
ლის მდგომარეობას და თავის გაუგებრობით შესცვალა ფსინოლო-
გიურის ფაქტის მნიშვნელობა, ისე მე-1336 ხანის შემთხვევას
აწ ესმის ავთანდილის საქციელი ტარაელის მოსუდეურების დროს
და თავისებურის გადასწავლერებით გიორის მოქმედება უგუნურად
გამოქვავს.

ავთანდილმა რა თავისი მეგობარი ესულოდ ქვე-მდებარე ნა-
ხა, შეკლად მივარდა, მაგრამ ვერა არგო-რა. შეშინებული მოჟე თა-
გის თავს აყუდრებს მოყურის სიგედილსა და ჭკობს თავისს ან-
ქარებასა და მოუფაქრებლობას. არავითარი სახუთი არა გვაქვს ვი-
ფაქროთ, ვითამც ეს ყუდრება და გმობა ავთანდილს ხმა-მადლს და
მოთქმით ეთქვას, ან მის სათქმელად გულ-შემოყრილის ტარაელის
თვის თავი დაენებებინოს. თვით რუსთაველი (ხ. 1337) არ გვა-
ნიშნებს, თუ როგორ წარმოითქვა ეს სიტყვა, მაგრამ, ავთანდილის
ხასიათის მიხედვით, უგუგელია, რომ მაგის სათქმელად გიორი რა-
დი მოსცდებოდა საქმეს და განზრახს სატირლად რადი დაჯდებო-
და; თუ თავისს თავს აყუდრებდა, ტარაელს და ვის ისოკდა,—
ისევე მოქმედების დროს, ტარაელს რომ სულს უბრუნებდა.

ამის წინააღმდეგ, მე-1336 ხანის დამწერი ისე წარმოგვიდ-
გენს ტარაელის მოსუდეურებას ამაგს, ვითამც ავთანდილ, გულ-
შემოყრილს მეგობარს რომ ვერა არგო-რა. დეაჯდა ტირილად,
სტირს ხმითა შეკნეირითათა... თითქო წარის-მქმელი იყო და
მგლოვიარე ნათესავებთან მოწყობილის მოთქმითა და თავში ცემით
თავი უნდა გამოაინახოს. მერე, რას გველურებს ავთანდილ, ვინ
არის მისის მშენიერის ხმით ტარაელის მომწონებული, თუ უდაბ-
ნოში მარტოხელსა, გულ-შემოყრილის ტარაელის მეტი, სხვა მსმე-
ნელი არავინ უკის? ეს სულელოური და პრანჭია ლექსი, უგუგელია,
იმავე მოგონობარის მოჩმასული იქნება, რომელმაც ამას წინ ტარაე-
ლიც ატირა: «ტარაელ მოსთქვა ტირილით სიტყვა ნატიფი, მსკე-
რებიო» (ხ. 1330).—იგივე სტილი და იგივე გამოკნებაა. მსგავ-

სება თან და თან სრულდება მე-1336 ხანის დანარჩენს ლექსებში; სხვადასხვა იმ გვარსავე უშნო და დასლათულს მეტაფორებსა და ფურცს ფრანკებსა გზოკებთ, რაც მე-1330 ხანაში ვხვდებით.

შეგნიერის ხმით მტრული აუთანდილ, ყოვანსა გაჭვლეკვს ხშირ-ხშირად, აფრთხობს ბრალისა ჭერითა.—მწიგნობრულს მეტაფორებს შეხვეული მეთხველი ადვილად გამოიცნობს, რომ ყოვანსა აქ შავი თმა არის და «ბრალი»—თუთრი ხელები, და მასხანდაძე ლექსი იმას გაამტნებს, რომ აუთანდილ თმას იგლეჯდა და იშლიდა. შემდეგს ლექსში—«განსეთქა ღალი გათლილი ანდამატი-სა კვერთხა»—რამე აზრი მხალღად მამინ მოიბოკება, თუ «ღალი» ლოყებს დაკამოზავსეთ და «ანდამატის კვერთხა»—მუშტისა, თვარა უკანასკნელი ლექსი—«მუნით წყაროსი გამოჭხდეს, ძოწსა გამზგავსე ფერითა»,—რომელიც, უეტკეღია, სისხლის ჩამოდენას ნიშნავს, სრულიად გაუგებარი დარჩება.

თუძეა მეტაფორების ნამდვილი აზრი ეს არის, მაგრამ ასეთის მნიშვნელობის ლექსი მეტის-მეტად დუხჭირი იქნებოდა და რუსთაველს კვლარ მიეწერებოდა. თემურაზ ბატონისშვილმა, ეტყობა, იგრძნო მათი სიადუხჭირე და ამიტომაც ცდილობს სხვაფერი განმარტოს, სხვა რამე სანოეზიო ხატი გამოხახოს და ლექსს რამე შნო მისცეს: «აფრთხობს ბრალისა ჭერითა. აფრთხობს—აფრთხილებს. რდეს ჭვლავს მიფრინველთა კაციო, ამბობს კომენტატორი, უამს მას სასიკვდილოთ მიმოკვეთებასა მიფრინველისასა ფრთხილი ეწოდების. ფრთხილიდან არის ეს ლექსი შობილი. ჭერითა, ესე იგი მიფრთხილი ყოვანსა აუთანდილ, ბრალისა ჭერი-თა, რდეს ხელთა მიფრთხილი ყოვანსა და ეგრეთ გულსა (თავს?) ზედა გამარისა რამსამე სხვად, ხელთა ურთიერთ არს მინსკობდა. მამინ ხელისა მისისა ნაკვეთობანი ბრალისა რამსამე ჭერსა ემსგავსებოდა.—ესეცა არს მეტაფორის აზიელთა მელექსეთა. განმმარტებელს ჭვინია, ყოვანსა ფრთხობს თუ ყოვანსა ფრთხილად შეცვალა და ზედ რაღაც ბრალის გამარა გადაეფარა, ვითომც ლექსი დაშვენდა, ის კი არა—უგვარო ხატი სრულიად შეუძლებელი და წარმოუდგენელი გახდა. თუ თმების აშლა და გაწიწვა, ძღვრატანებით, ყოვანსა დაფრთხობასა და გალაღვას როგორც დაემსგავსება, თუ-

ბის ფრთხილი მომკვდავ ფრინველსაგით, და ისიც ბრალის ჭკრთ-
ჭკეშ, არაფერს არა ჰგავს.

სხვა ლექსების განმარტება უფრო ახირებულა: «გასეთქა ლა-
ლი გათლილი ანდამატისა კვერითა—ლაღნი გათლილნი ტუჩნი
არაინა, განაგრძობს ბატონისშვილი, ანდამატი აღმასაღა ეწოდების,
ჩვენისა ენითა, და მდინატსაღა. რადესა კაცსა უგნარსა ამბავსა რაჲ-
სამე უთხრობენ და იგი მოუთმენლობითა სმენისა მის ამბისათა
გულ-მურვილ იქმნების, ესე იგი გულშემოყრილ, მაშინ ტუჩნი გა-
უსკდებიან, გულშემოყრასა შინა სიყვარულითა გნებულსა შემთხვე-
ვასა ესე ვითარსა შინა და სისხლი გადმოედინებათ, რომელიცა აქა
შეუძგავსება ბიწისათვის, ვინაჲდან ძოწული შვენიერი წითელი არის.
ანდამატი ვინაჲდან უმტკიცესი ნიეთი არს, უფრორე ძლიერი, კვე-
თებაცა ჟერ-არს რათა აქვნდეს და მეორედ, ანდამატი, ვინაჲდან
მიმზიდველ არს რეინისა, ვითარცა სიყვარული გულისა არს მიმ-
ზიდველი, ამისათვის სიყვარულისაგან მიზიდვა ესეოდენ კვეთს ტა-
რელიასა, ამბისა მის სმენითა, რომელ ვითა აღმასისა ანუ მდნი-
ტისა კვერი ჰსტე. არა ღია მაგარსა სხეულსა და შემოუსროს. ესე
სახედ, ველარს თავს იდებდა მოთმენისა ესე ვითარსა კვეთებასა და
მიზეწითა ამით დაზნდა, გაუსქდა ტუჩნი და გარდმოედინა მუნიო
ძოწის ფერი სისხლითა».

მწუხარებისა ან მეტის სიხარულისაგან გულშემოყრილს კაცს
რომ ტუჩები გასკდომოდეს და მუნიო სისხლი გადმოსდინოდეს,
მაგას არც ერთი ფიზიოლოგიის სასკლმდევანულოში ვერ ვხვდებით,
ეგ ამბავი განგებ ამ შემთხვევისათვის არის გამოგონილი. მაგრამ
ეგრეც რომ იყოს, როგორც კომენტატორი მოგვითხრობს, საურ-
ხოვო ის არის, რომ ამდენ ბრძნობაში ბატონისშვილს დაავიწყდა
რომ, რასაც ბრძნებს, ტარიელს უნდა მოსკლოდა და არა ავთან-
დილს, მე-1336 ხანა კი გრამატიკულად ისეა აკებული, რომ ყო-
ვად შეუძლებელია მისი ნათქვამი სხვას ვისმე შეეხებოდეს თუ არ
ავთანდილს: ავთანდილ დაჟდა, სტიარს, ყოჩანს განჯლუჟს, აფრთ-
სობს და ლალი განჯეთქა,—იი პერიოდის კონსტრუქცია. თუ გა-
სკდა ლალი, ისეკ ავთანდილისა.

დარჩა ისევ ზემოყვანალი ჩემი განმარტება, რომელიც უფრო მარტივია, დასაჯერებელი და მე-1336 წლის აზრთან დაახლოებულია, — ის რომ ავთანდილ ტაროდა, თმას იგლეჯდა და შირში ცემით სისხლი დაიდინა. ხანას რომ მხოლოდ ეს აზრი უყავს, იმითაც მტკიცებდა, რომ მისი დასახამი იქვე ასულა, შემდეგ ხანაში: «ვირსა იხაკს, ღაწვსა სისხლი ჩასდაღდა მისსა მჭკრეტსა» (ს 1337). აქ იგივე ჩვეულებრივი უაღბას მქნელის სერხაა: რუსთაგელის დექსი ტემად აიღო, გააკრწელა, გაწვივდა და მეტაფორებით მოკაზმა.

მაგრამ გარდაცნ რაც უნდა მოკაზმული იყოს, ხანის შინაარსი მაინც უგუნურია. მართლაც და, ვინ ან როდის მოქვეუღას ამ გვარს შემთხვევაში ისე, როგორც ავთანდილ სჩადის, თუ არ სანარკო ვინმე რეკვენი და ჩათლახი? ვინც გულშემოყრილი მეგობარი ჭყვანდეს და იმის მაგიერ რომ უშეგლოს რამე, ის დაბნედილი მოყვარე მიაგდოს, თითონ კი დაჯდეს, სტიროდეს, თავსა და შირში იცემდეს და მოსთქვამდეს «ხმათა შვენიერათა?» ეს სისულელე იმისაგან წარმოსდგას, რომ უაღბას მქნელი ვერ მისვდა, რომ ავთანდილის მონალოგი (ს. ს. 1337 და 1338) შველის დროს, გულში იყო წარმოთქმული და მისს სათქმელად ტარაღათა და კაბით, ავთანდილ ჭირას-უგაღსავით დასვა.

ხოლო როდესაც ტექსტს მე-1336 წლის ავანდილთ, მაშინ აღმოჩნდება ლოდაგური კავშირი მე-1335 და 1337 წლებისა და გამოცხადდება ავთანდილის ნამდვილი საქციელი. გმირი ისე იქცევა, როგორც ყველა გონიერი კაცი მისს ყოფაში ჩვეულებრივ და ბუნებითად მოიქმედებდა. თავისა მეგობარი გულ-შემოყრილი რომ ხანა, საშველად მივარდა, ყველა ღახეს ხმარობდა მისს მოსაბრუნებლად, მაგრამ ვერას ვახდა; რასაკვირველია, ავთანდილ დიდსა ზრუნვასა და მოუსვენებლობაში იქმნებოდა და, რადგანაც ტაროელ მისის მიზეზით დაბნდა, თავისს თავს წაყვედრებდა და დაჭკობდა, სინანულით იტირებდა და თავშადაც წაიშენდა, მაგრამ მაგ სინანულისა და ყვედრებისთვის თავისს საქმეს, მოყვრის მოსულადობას, მაინც არ მოსცდებოდა, დაბნედილს არ მიანებებდა, და თავისს თავს მოქმედების დროს, სხვათა შორის, წაყვედრებდა და დაჭკობდა.

განაგრძეთ განებით წარმოდგენილი სტენა ტარეელის მოსუ-
ლიერებისა, მერე კვლავ გადაიკითხეთ ეპიზოდი და უპოვებლად დარ-
წმუნდებით, რომ მე-1339 ხანად მოთხრობისათვის მეტია. ეს ხა-
ნა მე-1336 ხანის შედეგია, — ყაღბის მქნელს რომ ერთი არ ჩა-
მატებინა, არც მეორის დაწერა დასტირდებოდა.

ზევით მოგახსენე მკითხველს, რომ ყაღბის-მქნელთ შეჭრეწეს
ეპიზოდის ორი ფსინოლოგიური ფაქტი: ტარეელის გულის-შემო-
ურა და ავთანდილისაგან მისი შველა. ტარეელის დახმადის მიზნო-
ვიციით: მეტის-მეტი სინარულია, რომელიც მისს გულს მოულოდ-
ნელად და ერთბაშად ეცა, ავთანდილის მოქმედების მიზნო კი, —
გარდა მეგობრულის სიუყარულისა, რა თქმა უნდა! — სინანულის
გრძნობაა. ავთანდილ თავისს თავს დამნაშავედ სთვლის, იმიტომ
რომ მისის ანქარებისა და წინდაუსუდაობის მიზნით არ დააწავა
ტარეელს თანდათან შეეტეო სსინარული ამბავი და უცნარის გა-
ხარებით კინაღამ მოჭვლა. დამნაშაობის ხსნოგნა და სინანული იმ
განუწყვეტელს ძლად და სანსკეტად შეიქმნა, რომელიც ავთანდი-
ლის მოქმედებას აცნოკელებს, აქეზებს და მოსვენებას არ აძლევს,
ხანამ გულ-შემოყრილს მეგობარს მოასულიერებდეს.

ყაღბის-მქნელმა ავთანდილის სინანული ცალკე საქმედ გასადა,
რომელიც გმირის მოქმედებას ორად ჭყოფს. მე-1336 ხანის ჩამა-
ტებით ისე წარმოგვიდგინა ავთანდილის საქციელი, ვითომც მოყმე
ჟერ თავისს მეგობარს შველოდა, მერე მოთქმითა და ტირილით
სინანული დაიწყო და, როდესაც მოიტირა და სინანულს მოჩნა,
კვლავ შეუდგა მიტოვებულს საქმეს, ტარეელის შველას. ასეთის
გამოსახვით გმირის მოქმედების ერთიანობა დაირღვა და მოთხრო-
ბის საგანი გარკვევდა და მასთანამე მკითხველის ყურადღებაც
ორად უნდა გაყოფილიყო. რახან ყაღბის მქნელმა მკითხველს გუ-
ლის-ყური ავთანდილის მოქმედებას აცნოკეინა და ახლა კვლავ ჭლ-
მის იმავე საგანს დაუბრუნდეს, იძულებულია კვლავ მიახურეკინოს
მკითხველს გულის-ყური დავიწყებულს ფაქტებს, მოაგონოს ტარე-
ელის დახმად და ავთანდილისაგან მისი შველა და ესრედ შენასკოოს
გაწყვეტილი მოთხრობა. — ეს არის მე-1339 ხანისა საგანი.

მაგრამ ხანა ისე უსერიოდ არის ჩაგვრებული მოთხოვნაში, რომ ავთანდილის საქციელი საგანგებო უგუნურობად წარმოგვიდგება. ნუ ამომვლით ტექსტიდან ნურც მე-1336-ს და ნურც მე-1339 ხანას და ნახეთ რას ჩადის ავთანდილი: გულ-შემოყრილს ტარიელს რომ ვერა არგო-რა, დაჟდა სატირლად, თმის იგლეჯს, ცხვირ-პირს მუშტის ცემით ისისხლებს და მოსთქვამს «ხმითა შვენიერთა»; მერე, მოთქმა რომ გაათავა, მოაგონდა, რომ მისს მეგობარს, რომელიც «უცნობო-ქმნილი მეს მსგავსად ნატუსაღისად», მანც შველს უნდა და მისუდა, რომ დაბნედილისათვის ჯერ წყალი არ შვეუ-პეურება; მაშინდა ადგა და წავიდა წყლის საძებრად... განა ასე მო-იჭრება გონიერი კაცი, რაც უნდა დაფეთებული იყოს მეგობრის გულს-შემოყრით?

ტარიელის მოსაბრუნებლად ავთანდილს, რასაკვირველია, არაფერი წამალი სელთ არ ექნებოდა, მაგრამ ძნელა წარმოსადგენელია არ არის, თუ რა უნდა ედონა გმარს ამ გაჭირებულს მდგომარეობაში. უკვლამ იცის, რომ მაგ შემთხვევაში გულ-შემოყრილს, თავს აუწევინ, საყელს გაუსხიან, შეარყევენ, ხმა-მადლა უხმოებენ, ერთის სიტყვით, ცდალობენ გონება გამოუღვიძონ; ესეც თუ ვერ შეაღის, წყალს შესვერებენ. მაგრამ ეს უკანასკნელი დონეც მშველელს რომ სელთ არა ეჭმინდეს, რას იზამს: სატირლად დაჟდება, თუ წყალზე გაიჭრება? — სატირელი მაშინ გასდება, თუ უკანასკნელმა დონემაც ვერ არგო, ხანამ ვი ვინ გამოჩენილებული დაჩება პირ-ლია? სწორედ ასეთს ჩერჩეტად გამოჭეუვს უაღბის-მქნელს ავთანდილ მე-1336 და 1339 ხანებში.

ფსახოლოგიურს სიტრუეს გარდა, რომელიც მე-1339 ხანას შემოაჭრს მოთხოვნაში, მისი სტილიც უტყუარი საბუთია მისის სიყაღბისა.

მოთხოვნიდან ვიცით, რომ ავთანდილ, თუმცა ლეკრი ეცადა, ვერა უშველს-რა გულ-შემოყრილს მეგობარს. ახლა მთხოვნიელმა უნდა გვიამბოს, თუ ვით გათავდა ბოლოს და ბოლოს ტარიელის დაბნედილს ამბავი და რა იდონა ავთანდილმა მისს მოსაბრუნებლად. რუსთაველი მოგვითხრობს, რომ «ავთანდილ მკერდსა დასსა მას ლომისა სისხლი ლომისა», ტარიელ შეჭკროთა და მერე თან და ნთა

გონს მოვიდა. დააკვირდით როგორ განაწილდა შოკეტი მოთხრობის მსალა: ათანდილის შველას მხოლოდ ერთი ღექსი მანდობა, დანარჩენი სამა ღექსი კი—ტარიელის გონს მოსვლას და კვლავაც განაგრძობს ამავე საგანზე შემდეგს ხანებში საუბარს. დალაფ ასე მართებდა წესიერს მოთხრობას, იმიტომ რომ მოთხრობის უზირატესი საგანი ახლა ტარიელისა გონს მოსვლას და არა ათანდილისაგან მისი შველა, რომელზედაც შოკეტი ამას წინ საკმაოდ ილაპარაკა. ამ მიზნის მისეღვით მოთხრობელსაც უნდა დაეცვა მოთხრობის პერსპექტივი, რაც უზირატესი საგანი იყო, იმისათვის მიექცია უაღრესი უურადღობა და გაკერცელებისა, რაც უმცროსი—მოკლეად მოესსენებინა.

რუსთაველმა თუ სთქვა: «ათანდილ მეგრდსა დასსხა მას ლომისა სისხლი ლომისა»,—რა დაკლლა ამის სასრულეს მაგ მოკლე სიტყვით? სომ ვიცით, რომ ლომის სისხლის დასსხმა ერთი ღონეა ტარიელის მოსაბრუნებლად. თუ წყლის მაგერ ლომის სისხლი შეასხა, ნუ თუ ვერ მივხვდებით, რომ ათანდილს ალბად წყალი ხელად არა ქქანდა, ლომის სისხლი კი იქვე ახლო იქნებოდა, რადგან ტარიელს ათანდილის შერის წინ ის იყო ლომი მოკვლას? სავჭირთა განა მოთხრობელმა ვრცლად და დაწვრილებით განაბას ლაპარაკი ამ მცირე გარემოებაზე და მსმენელის გულისუფრთ ტყუილად დაღაღოს?

ეალბის მქნელი სწორედ ამ მცირე საგანს გაკვიდა და ერთი ხანა იმას გვიამობს, ვითომც ათანდილ ადგა, წყლისა საძებრად წავიდა, შამბი გამოიარა ლომის სისხლი ჰზოვა, დასასმელად მოქქანდა და ტარიელს დაასხა. რას შექმატებს ეს წვრილმანი და ვითომც ნამდვილი ფაქტები მოთხრობას, ან რათ ასასათებს ათანდილის საქციელს?

ბერკველ მითქვამს და კვლავაც გაკვირებუ რომ რუსთაველის შოკეტიის სიერა მის გმირების ფსიხოლოგია არის, მისი გონების თვალე მუდამ გმირთა სულსა და გულზეა მიპურობილი, მათს გულის მოძრაობასა და სულის ვითარებას გვიხნის. ხოლო რუსთაველისეულის მოთხრობის ძალი და შეკნიერება იმაში მდგომარეობს, რომ გმირების სულის ვითარებას მათის საუბარითა და მოქმედე-

ბით გეინსტავს. ძირითადი უკიდობა რუსთაველისეულის ზოგნი-
 სა იმაშია, რომ ჩვენებს ეს ღირსება მისის სტილისა აქმდის ვერ
 შეუგნიათ და შენეირებას იქ ჰპოვებენ, სადაც ფუჭი ფრანსა ფე-
 რადებით სქლად წასმული და აჭრელებული.

აი თუნდ ამ შემთხვევაშია, გულ-შემოყრდის ტარიელის შე-
 ჯდის ამბავში რუსთაველმა ავთანდილის წარმოთქმულის სიტყვით და
 საქციელთ მისი სულის მდგომარება ისე გამოგვიხატა, რომ ერთ-
 სულად არ უხსენებია თავის მხრით, თუ რას გრძნობდა გმირი იმ
 დროს. ავთანდილის სიტყვაში ცხადად ვხედავთ მისს სინანულსა,
 თავის გამოხატა და მდურებას, და აგრეთვე მიყვანს ტარიელის დაბ-
 ნდისას. მიესდიოთ ახლა კვალ-და-კვალ და განხილეთ როგორ გვიამ-
 ბობს ზოგნი ავთანდილის საქციელს: ლექსში—«ავთანდილ უძვირეს
 ტარიელს, უსულოდ ქვე-მდებარესა»—სინანს ავთანდილის გაკვირვე-
 ბა, ვცნობთ რაოდენ მოულოდნელი იყო მისთვის ტარიელის დაბ-
 ნედა, რომ გმირი პირველ წამს გაშტერებული დაჩნა «მეფთვრინდა,
 შეკლად მიჭმართა»—აჩქარებას და მოყვრისათვის გულმ-სურვალებას;
 გაშტერებული ავთანდილ გონს მოვიდა და ნახობს, აქმდის რას
 ვიდრე და დრო რად დაკვარგო. «ვერა, ვერ არგო»—ულონობას
 და უილაჯობას, რომელსაც მოსდევს მის სასოწარკვეთილება და სი-
 ნანული: «პირსა იხიკს, ღაწკას სისხლი ჩასდიოდა მისსა მჭვირე-
 სა»... დაღ, მანც და ისევე «მისსა მჭვირეცსა», იმიტომ რომ ავ-
 თანდილ, თუმიც სასოწარკვეთილია, თვალთ მანც მოუშორებელი
 ტარიელისათვის უხურია, არ ანებებს და თავს ეკლება. ბოლოს. «ავ-
 თანდილ მკრდსა დასხსა მის ღომის სისხლი ღომისა»—იგივე აჩ-
 ქარება და ღონის დაუდევრელობა, რადრად კი მიზანს მიაღწიოს,—
 რას დასდევს, სისხლია თუ წყალი, თუ კი ძაგით მოასულიერებს.
 ამ აღწერაში რუსთაველმა ისე გამოხატა ავთანდილის საქციელი,
 რომ არც ერთი მისი მოძრაობა არ დაჩნა, რომელსაც მისი გრძნო-
 ბა ფსიხიკური მოტივი მოქმედებისა, არ აჩნდეს. ისიც შენიშნეთ,
 თუ რა შედგომილებით და ბუნებურად იცვლება და იზრდება ავთან-
 დილის გრძნობა ამ ფსიხიკურს პროცესში.

ჩვენ ასეთს ნამდვილსა და ტურთა თვალ-მარგალიტს რადი
 ვხედავთ, უგულვებელ-ვეოფთ და გაკრდს რუქნათ; რადესაც კი

შეგვადებით ზინილ-ზინილს და ჯიღჯიღს: „ეორასსა გავტეკვს სშირ-სშირად, ზორთხობს ბრალითა ჭერითაო ან გავსეთქა ლალი გათლილი ანდამატიას კვერისა, — ერთს აღტარებაში მოკდივართ და სიამოვნებისაგან კბნდებით: ვიშ, ამ რუსთველის ენასა და ვიშ, ამ რუსთველის პოეზიასაო! ის ვი ვერ შეგვიძინებ, რომ ამ სიტყვების რასა-რუსში მსოფლად ერთი რამ უმნო სურათია თმების გლეჯისა და ცხვირ-პირის მუშტით ტემისა.

შეადრეთ ავთანდილის საქციელი, რუსთაველისაგან ნამობი, მისს მოქმედებას მე-1339 ხანში აღწერილსა. ყაღბის მქნელის სტილი, უფორული და მტკნარი, სრულიად არ ახასიათებს ავთანდილს საქციელს, ფაქტების ჩამოთვლაში არაკითარი გრძობა და სულის ვითარება არა სხანს და მისი ავთანდილ ისე მოქმედობს, თითქო სულიერი ვი არა, — რაღაც აკტომასტი მოძრაობს: ადგა, წავიდა, სისხლი მოიტანა, დასხა. — უკანასკნელი ზაყარნი, რაც უნდა დამბლა იყოს, უფორ გულიანად აქრობს ცეცხლს, ვინემ ავთანდილ თავისს გულ-შემოყრდის მეგობარს შეკლის.

იქმნება ამ შედარებამ გავალიძა, მაგრამ აბა გასინჯეთ ყაღბის მქნელის აღწერილი ავთანდილისაგან ტარიელის შეკლა, თუ უბრალო ცეცხლის ქრობას არა ჭკაკს. მე-1339 ხანის სტილი იმიტომაც არის ყაღბი, რომ მელექსეს ავთანდილისათვის გული არა სტკივა და ამის გამე მისი ნაწერი გულ-წრფელი არ არის და მისს სტილსაც გრძობა არ ანეკია, ცივი და უცხოვლთა. ამ მხვიის დასაბუარებლად ყაღბის-მქმნელი ცდილობს მოკაზმოს თავისი მოთხრობა გაზვიადებულის მეტაფორებით და გადაჭარბებულის კბიტებებით და ჭლამის ამით უცხოვლთა სტილს სული ჩაუდგას. მაგრამ მოგანდილი სტილი, ძნელია რომ საზომს არ გარდასცილდეს და მაც სტილით წერას სშირად მოულოდნელი ნაყოფი მოსდევს ხოლმე.

რუსთაველმა დაბნული ტარიელ დამწვარად და სრულიად ცეცხლ-ნადებარად დასხა. რაც უნდა გადაჭარბებული იყოს ეს ჭიპერბოლა, მანც არაფის ფაქრად მოუკა, რომ ეს შედარება სხვას რასმე შეგნობადეს, თუ არ გვირის გულის შეწუსებას. ყაღბის-მქმნელმა პოეტის ჭიპერბოლა ისმარა იმავე სურათის გამოსახატავად,

მაგრამ შედარება ცოტად გაძლიერა, მხოლოდ ერთი ნაბიჯი გადადგა და ასე სთქვა: «უცნობი-ქმნილი ტარეულ ძეს მზგასად ნატუსაღისადა... და გუელ-დამწვარი ტარეულ მუგუზლად გადაიქცა! — ასეთს შთაბეჭდილებას სტოვებს მკითხველის გონებაში უშნო ლექსი და, თითქმის ამ შთაბეჭდილების გასამტკიცებლად, უაღბის-მქნელი დასძენს, რომ ავთანდილს ნაზონი სისხლი ღომისა «მოაქვს სავსებლად აღისადა», ესე იგი მუგუზაღის ჩასაქრობლად. ამიტომაც მოგასწავნებდა, რომ ავთანდილ გუელ-მსურველ მგობარსავით კი არ იქცევა, არამედ წარმაც შეაჩნისავით.

ლექსი — ავთანდილ ადგა, გამოკლნა შამბნი სამებრად წყალი-სად; მან ჭბოვა სისხლი ღომისა, მოაქვს სავსებლად აღისადა — ისე დაწვრილებით, ბანიანად და გუელ-დაჯვრებით ნათქვამა, თითქმის მუღუქსე ამ ამბავს დასწრებულს და შროტოკოლში ჩაუწერაო, მაგრამ მოთხრობის გარემოებას თუ შეაფარდეთ, სიცრუის მეტი არ გამოვა-რა.

მოხსენიეთ სტენის ადგილობითი კითხვა: რადესაც ავთანდილ ტარეულის ბინას მიუხსლოდა, იფიქრა: შინ არ იქნებაო, «მან-დორს სადმე წავიდოდა»... სჯობს თუ შამბ-შამბ წავიაროო? — «ესე სთქვა და მიუქცია, მინდორთავენ წამოვიდა». (ს. 1326, გვ. 299). ცოტა რომ გაიარა, ნახა «შამბისა პირსა ტარეულ დგას სმლითა მომასულითა» (ს. 1327). «ტარეულს ღომი მოკლას, მით სმალსა სისხლი სცნებოდა; შამბისა პირსა ქვეითი დგა», — იმერებს რუსთველი, — და ავთანდილ რომ იცნა, მისკენ გაიქცა (სანა 1328). ამ ამბიდან ცხადად სჩანს, რომ გმარნი ერთმანერთს შამბს აქვთ შეუყარნენ და მასასადამე ავთანდილს შამბნარში არ შეუკლია. ისიც ცხადია, რომ ტარეულ თუ შამბის პირს სისხლით დასურათის სმლით იდგა, მისგან მოკლული ღომიც იქვე შამბის პირს ეგდებოდა. მე-1339 ხანის დამწერი კი გვიამბობს, ვითომც ავთანდილ «გამოკლნა შამბნი» და ჭბოვა სისხლი ღომისაო. გამოდის, რომ ავთანდილ და ტარეულ შამბის იქით იყვნენ, მოკლული ღომი კი შამბის აქვთ.

იმასაც ნუ დაგივიწყებთ, რომ ის ადგილი, სადაც ტარიელს გულის-შემოყურა, მის ქვაბის ახლავს იყო (ს. 1325, გვ. 299), ქვაბს კი წინ წყალი ჩაუდიოდა. ავთანდილმა კარგად იცოდა ტარიელის ბინის მიდამო და, თუ წყალი დასჭირდებოდა, საძებრად შაშხ-შაშხ სიარულს როდი მოჭყეუბოდა, არამედ გულ-შემოყრელს მეგობარს ცხენზე შეიკამდა და ქვაბისაკენ გააჭყნებდა. დაბნედილის მოყურის მინუბებსაც და შაშხ-შაშხ სიარულს, ისევე ეს სჯობია.

მე-1339 ხანის გვირგვინი უკანასკნელი ლექსია: «მკერდსა დაასსა, გავეჭხნა ლაყვარდი ფერად ლაღისადა». ლექსის შირკელი ფრაზა მოთხრობისათვის მეტია, რადგან მხოლოდ იმეორებს რუსთაველის თქმულს მე-1340 ხანაში; მერვე ფრაზაში კი არა მგონია რამე გონიერი აზრი მოიბოკებოდეს. ავთანდილისაგან ტარიელის მოსუფიერების ამბავი ზოგჯერ დაასრულა ლექსით: «ავთანდილ მკერდსა დაასსა მას ლომსა სისხლი ლომისა», და ამით სხვათა შორის გუანიშნა, რომ ავთანდილ, რადგან წყალი სკლთ არა ჰქონდა, იქვე მოჭკარ თვალი მოკლულის ლომის სისხლს და გულ-შემოყრელს ტარიელს შეასსა. ამას გარდა, ეს შემთხვევა რუსთაველმა სურათის დასახსტავადანც გამოიყენა: ლომის სისხლით ლომ-გმირის მოსუფიერება. ყალბის-მქნელმა კი აქ იმის მეტი ვერა ნახა-რა, რომ ლაყვარდი მკერდი ლომის სისხლის დასხმით გაწითლდა და ისეთის ამბით გამოგვიცხადა, თითქო აქ ერთი რამ სასწაული მოხდა! მერე რაო, ლომის სისხლსა აქვს კითომც ასეთი საკვირველი და განსაკუთრებული თვისება, რომ ლაყვარდს მკერდს გაწითლებს, სხვის სისხლს კი არა, — თუ სხვა რამ დაფარული აზრია ლექსში? ვერ მიმხვდარვარ.

რუსთაველმა რომ სთქვა, ავთანდილმა სისხლი დაასსა და ტარიელ შეჭკრთა, — გგონია, იქმნება ყალბის-მქნელსაც მაგისი თქმა უნდოდაო. ეგების «ლაყვარდი» მხოლოდ მკერდი კი არა, თვით გმირი იყოს ან მისი შირისახე? ეგების «ფერად ლაღისადა» განდამა მისის მკერდის გაწითლებას კი არა, იმას ჰნიშნავდეს, ვითამც გულ შემოყრელი ტარიელ გონს რომ მოდიოდა, ფერი მოეცა? ოღონდაც, ასე ეძვობინებოდა, — ფერმა რაც უნდა უშნოყო-

ფილიყო, ლექსს სომ მანტ აზრი ექნებოდა, მაგრამ გერც ეს აზ-
 რი უხდება ლექსს, იმიტომ, რომ რუსთაველი მე-1340 ხანის ბე-
 ჯოში იმბოს ტარიელზე: «აჟურჯად ჩანს შუქი მთვარისა, მზი-
 სსაგან შუქ-ნაკრთამისა». — რისღა ჯღის ფერი მიეცემოდა, თუ
 «აჟურჯად» ჩნდა?

აღ. ს—ლი

უხიუდები ქართულის ლიტერატურიდან

წერილი მხატვრის

თქვი ვახტანგ ორბელიანი *)

(ვუძღვნი კნ. მარიამ ვახტანგ ორბელიანის ასულს ჯამბაკურიანი-ორბელიანისას)

არა ერთხელ გვითქვამს, რომ ამ საუკუნეში ჩვენის ლიტერატურის მსვლელობა განისაზღვრებოდა კანონიერებითა და ვსთქვით, რომ იგი მსვლელობა ევოლიუციის გზას ადგა. ამ შემთხვევაში მსოფლიო ლიტერატურაში ჩვენი ლიტერატურა არაფერს განკერძოებულსა და არა-ჩვეულებრივს არ წარმოადგენს. ეს კი უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ ჩვენ არა გვექონია დიდი იარაღი და საშუალება ლიტერატურის განვითარებისა, არა გვექონია პერიოდული გამოცემები ამ საუკუნის მეორე ნახევრამდის; ჩვენი პოეტთა ნაწარმოებნი არც კი ისტამბულოდნენ, არამედ ხელიდან-ხელში გადადიოდნენ კერძო კაცთაგან გადაწერილი და ზოგჯერ იქნებ კიდევაც დამახინჯებული.

სისტემატიური დასტამბვა მწერალთა ნაწარმოებისა პერიოდულის გამოცემების საშუალებით, და მწერლობის განმაცხოვრებელი თანაგრძნობა და ყურადღება საზოგადოებისა, თანაც ამ საზოგადოებისაგან დადებული მსჯავრი დიდი რამ ხე-

*) ლექსები თ. ვახ. ორბელიანისა, სრული გამოცემა მარიამ ორბელიანისა. ტფ. 1894 წ.

ლის შემწყობი გარემოებაა ლიტერატურისა. მაგრამ ყოველივე ამის უქონლობა მაინც ვერ მოსპობდა კანონიერებას ლიტერატურის მსვლელობისას.

რასაკვირველია, ზემოხსენებულ პირობათა არ-ქონებამ ქართული ლიტერატურა შეაფერხა და მის მიმდინარეობას თავისებური დალი დაასვა, ხოლო იმის თქმა კი მაინც ყოველად შეუძლებელია, რომ „რადგანაც ბეჭდვა არ იყო, მაშასადამე არც ლიტერატურა იყო, როგორც განუწყვეტელი გონებითი წარმატება, როგორც დაუსრულებელი მოძრაობა მიმართულებათა და სკოლათა“.*) ეგრე რომ ვსთქვათ, მაშ არც საბერძნეთსა და რომსა ჰქონია ლიტერატურა და თუ ჰქონდა იგი, ეს ლიტერატურა არ წარმოადგენდა „განუწყვეტელს გონებით წარმატებას, დაუსრულებელ მოძრაობას მიმართულებათა და სკოლათა“, რადგანაც არც მათა ჰქონიათ სტამბები.

ჩვენა გვეგონია ამის თქმა არ შესაძლოა; სტამბისა და პერიოდულის გამოცემების არ-ქონება ლიტერატურულ ნაწარმოებთა გავრცელებას უშლის ხელს; ლიტერატურა ამ გარემოებაში კასტიურს ხასიათსა ღებულობს და ასი ათასისა და მილიონის მკითხველისა და გამგონეს მაგიერ ჰყავს ვიწრო წრე ნათესავთა და ახლო ნაცნობთა. ამგვარი სფერა გამგონეთა, რასაკვირველია, უფრო თავისის პირადის განწყობილებით ხელმძღვანელობს მწერლის ნაწარმოებთა დაფასებაში და არა ავტორის ნიჭის კრიტიკულის განსჯით, ამ ნიჭის თვისებათა აღწონვდაწონვით. ამგვარი აუდიტორია უფრო ისე სჯის ავტორს როგორც მისი ხასიათი მოსწონს, თუ უყვარს მოუწონებს ნაწერს, თუ სძულს, აძაგებს. მაგრამ ეს მოწონება და დაწუნებაც მართო „ვიშით“ „რა კარგიათი“ და „არ ვარგა“ „ცუდიათი“ გამოიხატება და არაეითარ სხვა საფუძველზე არ არის დამყარებული.

ამგვარი დაფასება, რაღა თქმა უნდა, პოეტის ფანტაზიასაც ვერ აძლევს რიგიან მიმართულებას, ვერ აცხოველებს და

*) ი. მეუნარგია. ბიოგრაფია თ. გ. ერისთავისა გვ. LXXII.

ვერ მოიყვანს ხოლმე მწერალს აღტაცებაში. თ. ნ. ბარათა-
შვილის ლექსები რომ ჩვენის ქვეყნის ერთის ყურიდან მეო-
რემდე გავრცელებულიყო იმ თავითვე, ექვი არ არის, უფრო
მეტ თანაგრძნობას მოიპოებდა ჩვენს საზოგადოებაში, უფრო
მეტ მსმენელს და მიმბაძველს, ვიდრე ის მისი ახლო კაცები,
რომელნიც იმით კმაყოფილდებოდნენ მხოლოდ, რომ „ჩვენ
ტატოს“ დაუძახებდნენ და ხან „მოშაირისა“ და ხან „მასხარას“
ეპიტეტს უწყალობებდნენ.

აბა, ვინ იტყვის, რომ დიდი დასაკლესი არ იყოს მწერ-
ლისათვის პირადად და ნწერლობისათვის საზოგადოდ, თუ მწერ-
ლის აზრი და გრძნობა ოციოდე ნაცნობს გარეშე არ გავრცე-
ლებულა და ამიტომ მიმბაძველთა და თაყვანისმცემელთა წრე
ერთობ ვიწრო ჰყოლია? აბა, ვინ იტყვის იმის წინააღმდეგს, რომ
ალ. ქავჭავაძეს, ბარათაშვილს და გრ. ორბელიანს მეტი გამ-
გონე ჰყოლოდათ, მათი ნაწარმოები იმ თავითვე ვიწრო წრეს
გასცილებოდა, უფრო დიდ გავლენას იქონიებდა ჩვენს ლიტერ-
ატურასა და საზოგადოებაზე? სტამბა და პერიოდული გამო-
ცემა იგივეა აზრისათვის, რაც რკინის გზები და ცეცხლის გე-
მები კაცთა მოძრაობისა და საქონლის გადატან-გადმოტინისა-
თვის. ჩვენ წინაპართ და თუგინდ სულ რამდენიმე წლის წი-
ნად ქართლიდან იმერეთში ჩასვლა და იმერეთიდან კახეთში
გადასვლა ერთ დიდ მოვლენად ითვლებოდა არა თუ ოჯახის
ცხოვრებაში, მთელის მაზრისა და სოფლისათვის. დღეს კი პა-
რიზი და ლონდონი არავის აშინებს და არხეინად დაბრძანდე-
ბიან იქა. ჩვენის ქვეყნის სხვა-და-სხვა კუთხეებზე, ხომ რაღა
ითქმის! ამ ორმოცდა ათის წლის წინად ბარათაშვილის ლექ-
სებს იმის მეთათსედი მკითხველიც არა ჰყოლია ტფილისში, რაც
დღეს ჩვენ მგორე ხარისხოვან მწერლებს და ჩვენის სამშობ-
ლოს თვით უფრო მიყრუებულ კუთხეში გაიგონებთ ისეთის
მწერლების სახელს, რომ გავიკვირდებათ. სხვა რაღა გნებაეთ,
პარიზში გამოსული წიგნი დღეს მეორე-მესამე კვირაზე ტფილის-
ში აქვთ წაკითხული და დღეს რომ ევროპის ლიტერატურას
ჩვენს ნწერლობაზე გავლენა აქვს და ევროპის დღეინდელ სა-

ყოფილი მწერალი რომ აღტაცებული მკითხველი და მიმ-
ბაძველი ჰყავს, მგონი, იმისი მსგავსი ჩვენი ლიტერატურის ის-
ტორიაში არა მოიძებნება.

ეს ყველა მართალია და ამგვარი გადავიღება ერთა შო-
რის აზრის ურთიერთობისა დღენდელის პირობების ნაშობია;
მართალია ისიც, რომ ერთა გონების ნაწარმოებთა გავრცელებ-
ის გადავიღებას დიდი გავლენა აქვს ერთა ზნეობრივსა და
გონებრივ ცხოვრებაზე, მის ლიტერატურაზე, მაგრამ ყოველი-
ვე ეს მაინც იმას არ ამტკიცებს, რომ ქართული ლიტერატუ-
რა ყოფილიყოს პატარა სამთავროებად დაყოფილი და ერთ
სამთავროს მეორესთან მტკიცე და სანიადავო კავშირი და და-
მოკიდებულება არა ჰქონოდეს ისე, როგორც თვით „ჩვენ პა-
ტარა მთავრებს“ ერთმანერთს შორის. პოლიტიკურ ცხოვრე-
ბაშიაც ჩვენის სამშობლოს სამთავროებადა და სამეფოებადა
დაყოფა სრულიად არ წარმოადგენდა ისტორიულ აბსურდსა
და ანარხიას, იგი იყო გამომხატველი ისტორიულის ევოლიუ-
ციის ერთის ხანის—ფეოდალიზმის,—და თუ ამ ხანას ვერ გა-
სცილდა ჩვენი ქვეყანა თავისის დამოუკიდებლობის დროს, ვგეც
ხამ ისტორიულის კანონის აღსრულებით მოხდა.

ამ საუკუნის ჩვენი მწერლობაც გამომხატველია ლიტე-
რატურის ევოლიუციის რამდენიმე ფაზისისა, საფეხურისა.

ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ როგორც სხვაგან ევროპაში, ისე
ჩვენში ამ საუკუნის ლიტერატურამ რომანტიზმით დაიწყო და
ნატურალისმით გაათავა. რასაკვირველია, ისეთი ბრწინვალე და
ძლევა-მოსილი ვერ იქმნებოდა ჩვენის ლიტერატურის მსვლე-
ლობა, როგორც დასავლეთ-ევროპის მწერლობისა, მაგრამ ჩვენ-
თვის ისიც კარგია, საზოგადო ლიტერატურის მიმდინარეობას
არ ჩამოვრჩით, კიდევ მეტს ვიტყვი, ამა თუ იმ მიმართულებ-
ის მწერალთა დასახელებაში არც ჩვენ შეგვრცხვება. ბაირონი
და შელლი თუ არა გვყოლია, ბართაშვილი გვყავდა და ბე-
დისაგან დაჩაგრულის ჩვენის ერისათვის ესეც საკმაო განძია მსო-
ფლიო ლიტერატურაში შესატანად. თუ ლეკონტ დე-ლილი ჭ

სიული პრიუდომი*) არა გვყავს, ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელსაც არა უშეფთ-რა. ყველაზე უფრო კი სანუგეშო და საქებარი ის არას, რომ, მიუხედავად მრავალ ხელის შემშლელ და სულის შემხუთველ გარემოებისა, ამ საუკუნის ჩვენი ლიტერატურა ადგია კანონიერსა და გაკვაღულს გზას, იმავე გზას, რომელსაც ადგია ევროპის ლიტერატურა ამ საუკუნისა და ამა თუ იმ მიმართულების შემოღებაში ბევრის ხანით არ ჩამორჩენია ჩვენი ლიტერატურა ევროპიულს. კიდევ ვიმეორებ, იმას ნურავინ შეგვწამებს, ვითომ იმისი თქმა გინდოდეს, რომ ჩვენი ლიტერატურა ან თავისი ძლიერებითა და ან თავისი მსოფლიო მნიშვნელობით ევროპაულ ლიტერატურას შეედრებოდეს. ხოლო ეს კი ნურავის ეუცხაება, თუ ვიტყვი, რომ შესაძლოა, თუ გარემოებისაგან დაჩაგრულნი და დაბეჩავებულნი არ ვიყვნეთ, ჩვენი ლიტერატურის ზოგიერთი წარმომადგენელი უფრო საყურადღებო იყვეს, ვიდრე ზოგიერთი ახლად „გამოჩნბრეკილი“ ევროპიელი მწერალი, რომლის ერთადერთ ღირსებას ის შეადგენს, ევროპის სახელმწიფოთა ან „ერთ კავშირს“ ეკუთვნის და ან „მეორეს“ და რომელთა სახელი და მოწონება უფრო სხვა მოსაზრებაზე არის დამყარებული, ვიდრე მის ლიტერატურულ ღირსებაზე.

ყოველს შემთხვევაში ჩვენში ლიტერატურამ გაიარა ხანი რომანტიზმისა და თუ დღესაც კი ნახავთ ჩვენს ლიტერატურაში აქა-იქ იმის კვალს (არა თუ ჩვენში, ევროპაშიაც კი), ეს იმიტომ ჯერ ერთი, რომ რომანტიზმიც დამყარებულია კაცის ბუნების მთავარ მოთხოვნილებაზე, როგორც ყოველივე სხვა მოვლენა ლიტერატურაში და მეორე იმიტომ, რომ, როგორც ჩვენში, ისე ევროპაში, რომანტიზმს ჰყავდა წარმომადგენლად საუკუნის საუკეთესო მწერლები ნიჭითა და გენიოსობით. თუ რომანტიკოსი იყო ბაირონი და შელლი, გეტე და შილლერი, ვიქტორ ჰიუგო, ლამარტინი მიუსსე და ეოზეპ ზანდი და ჩვენში ბარათაშვილი, რასაკვირველია, მათის გენიოსობის მომხიბვე-

*) ვასახელებთ, როგორც წარმომადგენელს რეალურის ლირიკისას.

ლელობას თავის ღღეში ვერ გაექცევა ლიტერატურა. რომან-ტიზმს ჩვენში დანწყებიცა ჰყვანდა (ალ. ჭავჭავაძე), განმგრძობიც (გრ. ორბელიანი), განმავითარებელიც (ნ. ბარათაშვილი). გვყავდა პოეტები, რომელნიც ამ მიმართულების დაცემის გამოსახველნი შეიქმნენ (ვახ. ორბელიანი), ისეთებიც, რომელთაც მიგვიანებულ დროს ჩასჭიდეს ხელი და უნდოდათ განეახლებიათ (თ. მამია გურიელი), ისეთებიც, რომელთაც რომანტიზმით დაიწყეს და ახალის რეალურის მიმართულებით დაამთავრეს თავისი მწერლობა (თ. რაფ. ერისთავი).

I

რომანტიულის პოეზიის უმაღლესის და უდიდესის წარმომადგენლის თ. ნიკ. ბარათაშვილის შემდეგ, რომელმაც ეს პოეზია ჩვენში უმთავრესს საფეხურამდის მიიყვანა, რომანტიული ლირიკა დაცემისაკენ უნდა წასულიყო და ახალი ელემენტები უნდა შესულიყო პოეზიაში, რომელნიც ახალის რეალურის პოეზიის სათაურად შეიქმნებოდნენ. პოეზიაში აი ამ გარდაცვლის, გარდაქმნის ეპოქის გამომხატველი შეიქმნა თ. ვახ. ორბელიანი. მისი პოეზია არის გედის სიმღერა რომანტიულის პოეზიისა და მერცხლის ჭიკჭიკი ახალის რეალურის პოეზიისა, თუ კი, როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, პირველის ძირითადი თვისება არის პირად გრძნობათა გამოსახვა და მეორისა კი საზოგადო, საერო კენესისა ღსიხარულის გამოთქმა. პირველის წარმომადგენლნი, სახალხო „ვაჟ“-ს საპირადოდ გაიხდიდნენ ხოლმე, პირადის ელფერით შემოსდნენ, საერთო ტანჯვაში პირად ტანჯვასა და ვაებას ეძებდნენ; საერთო გვემაში მას აქცევდნენ ყურადღებას, რასაც პირად შეურაცხყოფადა და პირად გრძნობათა გადალახვად მიიჩნევდნენ (მაგ. ალ. ჭავჭავაძე „გოგჩის ტბაში“ და მამია გურიელი ზოგიერთ პატრიოტულ ლექსებში უფრო პირადად დარდა და ნაღველს გვიხატავენ, ვიდრე საერთო კაეშანსა და მწუხარებას). მეორენი კი პირად გრძნობას, პირად შფოთვისა და მღელვარებასაც კი განასაზო-

გადოვებდნენ ხოლმე; ყოველივე პირად კვენესასა და ვაეზას იმდენად გამოსთქვამს ხოლმე ამ ჯგუფის პოეტი, რამდენადაც იგი საერთო ინტერესს შეეხება, რამდენადაც საერთო გოდების გამომსახველია, რამდენადაც საერთო, საზოგადოებისა და ხალხის სევდის მაჩვენებელია; ამ გვარ პოეტს სიცოცხლის თვით უსაშინელეს წამებში მარტო მხოლოდ საერთო საგანი ახსენდება. ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის პოეზიას რომ არ მივმართოთ, მაგალითს თვით ვახ. ორბელიანის ლექსებშიაც მოვიპოვით ზემოდ გამოთქმულის აზრის დასამტკიცებლად. უმაღლურის სოფლისაგან გულმომწყლოული და გულ-დათუთქული პოეტი მისულა „დიდ კარის ბქეს“. გული ისე გაჰქვაება, რომ ამ სოფლის არც არავის სწყევლის, თუმც „არცა რას ლოცავს“-და მაინც, ამ საშინელს წამში, როცა კაცის პირადს ტანჯვასა და ოხვრას აქვს მარტო აღვილი, იგი თავისს სამშობლოზე ჰფიქრობს და მისი ლოცვა-კურთხევა თან მიაქვს გულში ღრმად ჩამარხული; მიდის და მხოლოდ ერთი აზრითა და სურვილით არის გამსჭვალული მისი არსება: „სამშობლოსთვის იმ დიდს კარს წინა ცრემლით ვილოცავო“, ამბობს პოეტი (გვ. 20).

თ. ვახ. ორბელიანის მეტად წრფელისა და ნაღვლიანის გრძნობებით აღსავსე ლექსებში თქვენა ჰხედავთ, რომ პოეტს რომანტიულს სკოლაში აღზრდილსა და ამ სკოლასთან შესისხლხორცებულს ვეღარ ენერხება ისეთი ძლიერი ლექსები პირად გრძნობათა გამოსახატავად, როგორც ალ. ჭავჭავაძესა და ნ. ბარათაშვილს, თუ გინდ გრ. ორბელიანსაც. სამაგიეროდ ვ. ორბელიანი საზოგადო კვენესა-ოხერის გამოხატვაში, მის შეგნებასა და შეთვისებაში დიდს უნარს იჩენს; ბევრად უფრო დიდს ვრძნობიერებასა და სიწრფელეს, ვიდრე გრ. ორბელიანი და ხანდისხან ბევრად უფრო სიმტკიცესა და შეგნებულებას საერო ვაეზისას, ვიდრე თვით ნიკ. ბარათაშვილი, თუმცა პოეტურის აღმაფრენით და ნიჭით მათზე ბევრად უფრო დაბლა სდგას.

ყველაზე უწინ აიღეთ გრძნობა მამულის სიყვარულისა, რომელიც გრ. ორბელიანს აქვს გამოთქმული რიტორიკულ

„ვე მამულო საყვარელო“-ში და გინდ „ჩემო ჰიარალი“-ში. „ჩემო ჰიარალი“ ექვი არ არის ხელოვნური ნაწარმოებია, პოეტურის ლირსებებით აღსავსე, მაგრამ თავის დღეში ვერ გაგრძნობანებთ ეს ლექსი იმ მომხიბვლელ სიწრფელეს, იმ ჭეშმარიტ სევდას, რომელიც თ. ვახტანგ ორბელიანს აქვს გამოთქმული ორიოდე სტრიქონში.

ათუ ნერგს მოაკლდა—ამბობს პოეტი—ნამა ცისა, ცუაჩი არ ერგო,
 ჳინ ჭკითხავს: «რისთვის აღარ სარობ და ხეკები, ნერგო?»
 სამშობლო ქვეყნით გარდასკეწილს, გულისა დამშკრალსა
 სწუურსნარ, რაგორც სწუურს ცის ნათელა სსავი ბნელს თვალსა»
 (გვ. 57).

აქ ვერც სუროთთა სიდიადე გაგიტაცებთ, ვერც პოეტურის იარალის სხვა-და-სხვაობა, მაგრამ სიწრფელე მით უფრო გამოსჭვრივს ყოველივე სიტყვაში, რამდენადაც გრძნობა სადად არის გამოთქმული და მარტივად. პოეტს ეტყობა, რომ არავითარ პრეტენზიას არ იჩემებს; ავტორს ჰსურს მხოლოდ თავისი გულის ნადები გაგვიზიაროს და თავისი კემანი ლექსად გამოსთქვას.

«რაც ვიტანჯება და ვისჯება შორს ყოფნით შენით,
 «ას იცის ღმერთმა მალღა ერთმა, არ ითქმას ენათ» (იქვე).

ან და აიღეთ მისი „გამოსალმება“: პოეტი ეთხოვება „საყვარელ ზურმუხტ ველს, მშვენიერ, ტურფა არეს, ამაყ, ახოვან, ცათ მბუჯენილ მთებს, მოკამკამე, მოცინარე აღწას წყლებს“ და ყოველივე ამ სანახაობის მოშორება მით უფრო აწუხებს და სევდასა ჰგერის, რომ „იქნება იქ მოკვდევო და სამშობლო ველარ ვნახო“ (გვ. 58).

ამ შემთხვევას (სამშობლოს გარდახვეწას¹⁾) ისეთი მწარე დალი დაუსევამს პოეტის სულიერ განწყობილებაზე, რომ თით-

¹⁾ 1833-ში სხვა შეთქმულთა რიცხვში თ. ვახ. ორბელიანი და მისი ძმა ალექსანდრე კალუჯაში იქმნენ გაგზავნილნი. ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანნი მძიმე დამნაშავეთა რიცხვში მოექცნენ.

ქმის ნახევარის საუკუნის შემდეგ ისე გველაპარაკება მის შესახებ, ისე ეწვავად გეიხატავს ამ გრძნობას, თითქო იმ დღესვე მომხდარიყოს („მოგონება“ 1881 წ. დაწერილი):

სსამშობლსაგან ეტლით ვიყავ მომორბეული;
 ვიყავ ჭახუკი, სამშობლსკენ იწეკდა გული.
 დღე და ღამ მედგა დაბუნდვილთა ჩემთ თვალთა წინა
 ჩვენი მამული, მშვენიერი ჩვენი ქვეყანა.
 შორს ვიყავ მისგან, მაგრამ გულით სულ ვიყავ მასთან,
 ჩემს ღაწიბს ქოხთან, ჩემს კენახთან, ჩემს ველს ღამაზთან.

 მეორა სეკდა, ლადინითა დაბერდა გული;
 მაგრამ სამშობლს მოკვლ ტკბილის რცხებით სრული. (გვ. 55)

ამ შემთხვევაშიაც თ. ვახ. ორბელიანი რომანტიზმის მანერებს არ მისდევს: არ უყვარს რიხიანი სიტყვები, მგრვეინავსა და მეხთა მტყორც, აჭრელებულსა და ზიზილ-პიპილებიან სიტყვას, სიმშვიდითა და სიწყნარით აღსავესე ლექსს ამჯობინებს, მარტივსა და სადა სურათებსა ჰხმარობს გრძნობათა გაფოსახატავად, რაიცა, ვიმეორებ, მით უფრო ღრმადა სწვდება გულს.

მამულის გრძნობის შესახებ, თ. ვახ. ორბელიანი ბევრად უფრო შეგნებული იყო მის მოწინავე პოეტებზედ. თქვენ ვერსად მის ლექსებში ვერ ნახავთ ერთ სიტყვასაც, რომელიც აჭრელებდეს მის გრძნობას მამულის შესახებ და ამ აჭრელებით აქარწყლებდეს მას. მე სახეში მაქვს ის უცნაური აღტაცება სხვა-და-სხვა კერპებით, რომელთაც მსხვერპლი მიუტანა პოეზიის ტაძარზედ აღ. ქავქავაძემ და გრ. ორბელიანმა კიდევ მეტი. ვახ. ორბელიანის ლექსებში თქვენ ვერ იპოვით ბარათაშვილისებურს მუხლის მოდრეკას აღსრულებულის ფაქტის წინაშე. მისი შეხედულება ისტორიულ პირთა და მოვლენათა შესახებ სულ სხვა გვარია. თ. ვახ. ორბელიანი თაყვანსა სცემს ირაკლი მეფეს, როგორც სამხედრო გმირს, რომელიც მამულისათვის ძრწის, დღე და ღამ იბრძვის, იცის რაცა სძევს მა-

მულის ვალი; ებრძვის ქრისტეს მტერს, წინ უდგას თვის ერს, ოთხ კუთხივ აწვდის მკვირცხლოს, მაგარ მკლავსა, უსჯულო მტერი, მძლავრი, ძლიერი ვერ დაიმონებს ირაკლის ხმალსა“. (გვ. 36). პოეტი ცდილობს უფრო გაამართლოს, ვიდრე აღტაცებითა და სიხარულით მიიღოს ირაკლი მეფის პოლიტიკური მოქმედება.

«ირაკლიმ ნასა,
 «გულს დაისასა:
 «მინამ ქვეყნად არს, არის ცოცხალი,
 «არ მისცემს მტერსა
 «მონად თვისს ერსა,
 «არ ჩაეგება ქაჩქაშს მის ხმალი.

—
 «როცა მოკვდება
 «ვიღას დარჩება
 «ირაკლის ხმალი, ვინ ატრიალეს?
 «სახლში არკინ ჭყავს,
 «ის ნათლად ჭხედავს,
 «უნდა ერის წინ მან აღიაროს.
 «და აღიარა,
 «არკინ მუაფს არა»
 «და ჩრდილყოთით აჩვენა თითით.

«ბრძანა: «ფიბრძოლებ
 «მანამ ვიცოცხლებ;
 «აღარ ვიქმნები,—მას ერს შეერთდით!»

—
 «დრო ვი სძალავდა,
 «აღარ დასცალდა!
 «აწ გიბრძო მხოლოდ ორს ადღს მიწას ჭფლობს;
 «მაგრამ ვი მისგან,
 «მის გვირისგან
 «დღეს ჩვენზედ ქრისტეს ნათელი მნათობს. (გვ. 39, 40)

ესეც ხომ ერთი გამამართლებელი საბუთთაგანია პოეტი-
 საგან შესაწყნარებელ მიზეზად მოყვანილი, ქტრისტიანობა
 მაინც დაგვიცვა ირაკლიმ, თუ სხვა არაფერიო.

უფრო მკაფიოდა და ნათლად თავისი შეხედულება ირაკ-
 ლის მოქმედების შესახებ „იმედში“ აქვს გამოთქმული პოეტს.
 მასაც გულსა სწვავს დიდის მეფის შეცდომა, მაგრამ, „მას აღარ
 ვფიქრობთ“, ამბობს იგი: „იმ გმირს მაშინ რა ცეცხლი სწვავდა,
 სამშობლო ქვეყნის აღდგინება თუ აღარ სწამდა“, — და შემ-
 დეგი აზრი წერტილებს, პოეტის კალმის ამ ჯალათის ქვეშეა
 დამარხული... მერმე კი ისევ განაგრძობს:

გემინო, სტან ტუბილი განსკენება შენ მხოლოდ იმ ყამს,
 რაღაც ქართველნი დატირდნენ თელავში შენს გუამს. (გვ. 162).

საერო გრძნობის კარგად შეკნების შედეგი არის ის, რომ
 თ. ვახ. ორბელიანი საქართველოს სხვა-და-სხვა ნაწილის გაერ-
 თიანების სურვილით არის აღსავსე. ამგვარ აზრს და მის მსგავსს
 რასმე თქვენ აღ. ჭავჭავაძის ლექსებში სულაც ვერ იპოვით.
 გრ. ორბელიანს კი აქვს ერთ ადგილას, მაგრამ ეპიზოდური
 ხასიათი აქვს იმ აწერილობას დიდუბეში შეკრებილის ლაშქრი-
 სას, რომელსაც საქართველოს სხვა-და-სხვა ნაწილის შვილები
 შეადგენდნენ. ბარათაშვილი ერთს თავისს წერილში, სიამოვ-
 ნებასაც კი გამოსთქვამს იმის გამო, რომ საქართველოს ერთის
 ნაწილის შვილნი მეორეს იარაღით შეაგონებენ „ყოველივე
 უბედურებას, რომელიც შეუდგების აღშფოთებას“ და ქარ-
 თველს-გურულს უპირდაპირებს, თითქო გურულიც ქართველი
 არ იყოს. გრ. ორბელიანი ხომ ყოველთვის იჩენდა დიდს მხნე-
 ობას ამ „შთაგონებაში“ და საქართველოს სხვა-და-სხვა აღ-
 შფოთებულ ნაწილების დაწყნარებაში. თ. ვახ. ორბელიანს არა
 ერთხელ და ორჯერ გამოუთქვამს თავისი წრფელი სიყვარული
 და თანაგრძნობა საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეების შესა-
 ხებ, როცა იმერთ ლოცვა-კურთხევას უგზავნის:

ძმანო იმერნო,
 ვეით ჩვენ ივერნო!

«დიდს დღესასწაულს შორით გილოცავთ,
 და ღვთის კედრებით აძეწნი გლოცავთ!
 ლემურთმა თქვენს იმერს მადლი მოჭყინოს,
 ნათელნი დღენი მას მოუკლინოს,
 რამ ალარ ნახოს, რაც ნახა ბნელი,
 ბედნიერება წინ ედგას გრძელი! (გვ. 13).

ანა და როცა „მშენიერებით, სიტურფით სრულს კოლ-
 ხიდას“ ივერთ ქვეყნების ძეს, მას უფროსს“ სალამს უძღვნის.
 ამას ისიც დაუმატეთ, რომ მამულის სიყვარულის გამოსახვაში,
 თ. ილ. ჭავჭავაძის არ იყოს, „ისე გადუხვევლად, ისე სისწე-
 რივ ჩვენში არც ერთს პოეტს არ უვლია, როგორც თ. ვახ.
 ორბელიანს. მან თითქმის მთელი თავისი პოეტური ძალ-ღონე
 სულ ამ საგანს ამსახურა და თავისი უკეთესი ლექსები ამ სა-
 განს უძღვნა და შესწირა. ამასთან თ. ვახტანგ ორბელიანს, ვი-
 თარცა მამულის სიყვარულის მაღლით მოსიღოს პოეტს, დიდი
 წილი უღვევს, რომ ამ გრძობამ ჩვენში ფეხი მოიკიდა და ფრთა
 აისხა (გვ. XX).

II

ზემოდაც მოგახსენეთ, ჩვენს პოეტს ალარ ეხერხებოდა
 რომანტიკოსისებური განდიდება პირად გრძობათა და სევედა-
 თა, ალარ ეხერხებოდა და ალარც ეჭაშნიკებოდა.

«მე არ მიეყარს კილო მუხამბაზისა»-ო,—ამბობს იგი,—
 «კინტოთ კილო, კილო შუა-ბაზრისა,

.
 «რისთვის მინდა და რაში გაქნეკ კინტოს,
 «იმისს დუდუკს და იმის დაბლაბიტოს,
 «ან ღ—ანს, ან დ... ო—კოკს?

ამ ბოლო ლექსში პირდაპირი უარის ყოფაა გრ. ორბე-
 ლიანის პოეზიისა. პოეზიის საგნად მას სულ სხვა მიაჩნია: მას

უნდა „მალა გვამხილოს, რაც გვკირს ავი, სიზარმავე და უმეცრება შავი. მან უნდა დაგვანახვოს:

...«მთლად ბუნება დიდი გასაკვირვებელია
«იმის დიდი მრავალგვარი შექნება»

მას მართებს „ძველ დროთ გმირნი გამოგვიხატოს“ და „მშვენიერის, მთელის არსით შეყვარებულის ასულის ძლიერი გულის ქმუნვა“ გვიჩვენოს, ამიტომაც არის, რომ თ. ვახტანგ ორბელიანი პირად გრძნობათა გამოთქმას, თუმც სულ არა ჰყოფს უარს, ძლიერ ცოტა ადგილს უთმობს თავისს ლექსებში.

მის შეხედულობაში საყვარულზედ მცირედი ნიშანიც აღარ არის ხორციელებისა და მხოლოდ სულიერს მხარეს აქვს მიქცეული ყურადღება. სატრფოს ის „მზედა და იმედად“ ჰხადის:

«მზეს ნათლად გხედავ იმედით, დღეს გნახავ, კვლად გვალ გნახავ,
«ხვალ გნახავ, გისმენ და ჩემს გულს ნათლად მოკეთებ;»
«დამშვიდალს, დაღაჯულს სოფლისგან სიცოცხლე მოკვლიანება.»
(გვ. 34).

და ბნელის გზის მნათობ ვარსკვლავად მიჩნეულ არსებას ეუბნება:

«შავ დღეთაში კითმენ,
«როდესაც გისმენ
«შენს მაღალს აზრსა,
«ტკბილს საუბარსა!
«დღემდობს გენა,
«ვარ მხოლოდ სმენა.» (გვ. 35).

მას არ ელოდებოდა „ზილთნი რყევით უარის თქმის მსახე-ნი“ და არც „დალალინი გველად ყრილინი სპეტაკს მკერდზე-და“. სატრფო მისი ნუგეშია, სასოება და იმედი—გრძნობიერებას თუ აქვს მისთვის მნიშვნელობა, იმის გამოკვეყნება საჭიროდ არ მიაჩნია.

ეგრეთივე ნუგეშია ბუნება პოეტის აზრით იმისთვის,

ღვინვ სოფლისგან და ბუდისგან არს დაჩაგრული,
 დღენი კეთილნი ამ სოფელში ვინც კერა ნახა,
 ვისიც ამ ქვეყნის შენებისთვის აღარ სძგერს გული,
 ვინცა სიწოდნს ჟვარვისად და ცრუდ დასახა,
 მან მომტყეს ხელი, მას ავიყვან მთასა მაღალსა;
 იქ იმის გული სიწოდნისთვის კვლავ გაიღვიძებს:
 ღვთიური ცეცხლი განანსოჲლებს მის თვალს დამშრალსა,
 სოფლის სისწრულს, სოფლის ტანჯვას ის კვლავ იგრძნობს,
 შეჭხელს, ჰნახოს მის მდიდარი, ტურფა შეკნება
 და მისი გული სიწოდნისთვის კვლავ გაიშლება» (გვ. 66, 67).

ამ შემთხვევაშიაც კი პოეტისათვის იმდენად ბუნების ვა-
 რგან სიმშენიერესა და სილამაზეს არა აქვს მნიშვნელობა,
 როგორც მის ისტორიულს მნიშვნელობას. ბუნების სურათი,
 რა გინდ უბადრუკი იყოს, მაინც იზიდავს პოეტის ყურადღე-
 ბას, თუ კი იგი „ღიადის წარსულის“ მომავალეველია, ამ წარ-
 სულის შესახებ სედლისა და დარდის ამშოელი:

«დმანისო ძველო, აბა მითხარ, შენგან რას კელი?
 სილა ფრიალო, უნაყოფო ხარ აღმართული,
 მწკანე მდელითი, მწკანე ტყითა არ ხარ მოართული,
 წყარო მდინარით არ ახარებ პატრონის თვალსა;
 კახს არ ახარებ, რომ რთველითა გული ეიხარო,
 რომ შენის ღვინით გულის ჭმუნვა, სევდა ვიქარო,
 დარღვეულს კახსედ შენსედ ასკლას კაცი ძლივს ბუდავს,
 მამა ღვთის თვალს: შენსედ მადლით არ მოუსხდავს.

მაგრამ ეგ ცისე, შენს ვრცელ ჭედსედ მოატყუელო გარე,
 მაგრამ ეგ ვოშენი, ეგ ტამარი და მამათ არე,
 რომსე მაგარნი და ამაყნი, დღეს დარღვეულნი
 ჩემთ მამა-მამათ ისტორიის წმინდა რვეულნი,

მოგესალმება დიდთ ხანგრეთა პატრონი თქვენი,
 ვდგეკარ თქვენ წინა თავ-მოხრალი, ფიქრით მოცული,

ვდგეკვან და ფიქრში მიახლდება, რაც არს წარსულა.
 მაგრამ რისთვისა და რად მინდა მის მოგონება,
 რაც რომ ეოფილა, წარსულა და აღარ იქმნება.»

პოეტი საყვედურითაც კი მოგვემართავს, რომ უღარდელად „ფეხბათა ვთრგუნავთ“ ისტორიის მოწმე მტკვრისა და არაგვის კიდეთ. ამკვარი შეხედულება ბუნებაზე, ბუნებისთვის ამგვარი ისტორიულის მნიშვნელობის მიცემა ჩვეულებრივია რომანტიკოსთა პოეზიაში, მაგრამ აქ ის აზრია საინტერესო, რომ ბუნებაში არაფერი არ აინტერესებს ავტორს გარდა იმის ისტორიულის მნიშვნელობისა.

სიკვდილის შესახებ თ. ვახ. ორაელიანს ქრისტიანული ფილოსოფიური შეხედულება აქვს და რუსთაველისაგან ნაანდერძვე განსაზღვრავს „ყოვლის გამსწორებელის“ მოვლენისას როდი მისდევს. მართალია, პოეტის აზრით საყვარელი არსება, რომელიც კვდება, ვეღარ მოვა, ვეღარ გავგინათებს ბნელს არეს“, მიდის უწყალო სამარეს და ამ სოფლად ვეღარ ნახავს მას ვერასოდეს ჩვენი თვალი. პოეტი არც იმას უმაღლავს თავის თავს, რომ „საფლავს მკვდარიცა არ დაჩება, მიწად იქცევა“, მაგრამ სამაგიეროდ „უკეთესს სოფელს“ მიემგზავრება, იქ, „სადაც არ არის სიკვდილი“.

«სადაც რაცა არს, ეკელა არს უკვდავებითა მისიადი,
 სადაც არ არის არც ჟამი, არც დღე არც ღამე არ არის,
 სადაც მნათობთ წილ მარადის მნათობს ნათელი ღკთაების,
 სად სიუჟარული წმინდა არს და წმინდის აღით ეგზნება,
 სად საუკუნო ცხარებას აქვს ღკთაებრავი სრულება»—

და არა ჰკარგავს იმედს საყვარლის არსების ნახვისას იმ საუკეთესო სოფელში.

«გნახო, იქ გნახო, იქნება, გამწვრდე ტუჭრფას და ნათელს:
 რაც აქვიტანჯე, იქნება აღარ მახსოვლეს ამ სოფელს » (გვ. 53, 54)

ზემოდაც მოვიხსენიეთ, რომ პოეტი მშვიდსა და წყნარს მორჩილებას იჩენს ხვედრის ულმობელობის წინაშე; იჩენს გუ-

ლის დანწყველელს, მაგრამ ნაზ სტოიკურს შეგნებას სიკვდილისას, მის გარდუვალობას, აუცილებლობას თამამად აცხადებს. მგოსანი თითქმის გულ-გრილად გვაუწყებს, რომ „მიიღწია იმ კარის ბჭეს, სითაც ცხოველ არსს ამა სოფლის კარს გზა აღარა აქვს უკუ დაბრუნდეს... სად ნაცვლად მზისა ჰნათს სხივი ღვთისა, სად სუფევს მხოლოდ ქვემარტება!“ ლმობიერად და აღუშფოთებლად ემზადება ამ კარის გავლას პოეტი, არც არავისა სწყეელის ამ სოფლად და არც არავის ლოცავს, მაგრამ მთავარი საგანი მისი ცხოვრებისა, სამარადისოდ საფიქრელი მისი სამშობლო კი ნიადაგ თვალ-წინ ექმნება და მისთვის ცრემლით მლოცველი იქნება ყოველთვის, როგორც ბუნებას სანახაობით დატკობის დროს, ისე საკვდილის მწარე წუთების დროს ერთად-ერთი ფიქრი და აზრი ტრიალებს მგოსნის თავში — თავისი მამულისა და ქვეყნის ერთგულება.

IV

მთელი სულიერი განწყობილება პოეტისა, მისი ზრახვა, აზრი და მისწრაფება, მისი ჩივილი და იმედი ერთ პირველ და საუკეთესო მისს ლექსშია გამოხატული. ეს ლექსი „იმედია.“ ამავე ლექსში სჩანს ის განსხვავება, რომელიც თ. ვ. ორბელიანს აშორებს ჩვენ რომანტიკოსთა პოეტებს და ახალის ხანის მაუწყებლად ჰქმნის. აქ გამოხატული სულიერი ბრძოლა, ბრძოლა აღუშფოთებული გრძობისა და მშვიდ გონების შორის, რომელშიაც ტურფა და წყნარი გონება იმარჯვებს — გამარჯვებაა საზოგადო აზრის, სარწმუნოებრივისა და ისტორიულის რწმენის, კერძო პირის წუთიერ გრძობასა და გულის თქმაზე, გამარჯვებაა იმ ფილოსოფიურის შეხედულების, რომელსაც კაცისა და მგოსნის „მე“ ისტორიულის მოვლენის ერთ-ერთ ნაწილად მიაჩნია; რომელიც აღიარებს, რომ თუ ეს „მე“ ისტორიისა და ცხოვრების კანონების უმდაბლესი ყმა არ არის, მათი მორჩილი არსება მაინც უნდა იყოს. ამ შეხედულების წარმომადგენელს მგოსანი ამ ქვეყნად ღვთის მოად-

ვიღედ კი არ დაუსახავს, არამედ „მომაკედავად. მიწით ქმნილად, მიწის მსხვერპლად, ადამის შთამომავალად, თესლად ბიწისა“.

აქ პოეტი მარტო და მხოლოდ ერთ აზრსა და ფიქრს შეუჟყურია. ეს ლექსი, ასე ვთქვათ, პროლოგია მისი ნაწარმოებისა. ის აზრი და გრძნობა, რომელიც იმაშია გამოთქმული, იყო მისი არსების ნიადაგ აღმშფოთარი და შემაწუხებელი. ეს იყო „ივერიის შავი ბედი“, რომელიც ამოუკითხავს ისტორიულ ნაშთსა და ნანგრევებში. ივერიის ისტორიის დედა-აზრი, ივერიის ისტორიული ბედი „ეკლის გვირგვინი იყო, სასოება და კვლავ იმედი“, დღეინდელის ცხოვრების შემგნები მგოსანი კი ღვთაებასაც დაჰკომობს:

გონება სელაბს, გაშმაკებულს აზრი მკრეკა,
სარწმუნოებას გუფას ჭმენვის ძალა კრეკა.
მასინ ძოყვასნო, მზა ჯარ გკითხოთ, მითხარით კრთი:
ნუთუ მართლა გწამთ, რამ არსებდეს და იუოს ღმერთი?

თუ თვის ქმნილებას საზღვარი და კანონი მისცა,
სული საღმრთო და ცხოველი შთაბერა და სცა;
თუ ქვეყნასა წესი მისგან მიენიჭების,
თუ ნათელი არს და ნათელი ჭეშმარიტების,
მას საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაქმნო? (გვ. 163).

მაგრამ ამ გატაცებულ გრძნობას მგოსანი მალე ჩაჰკრავს ლაგამს; მალე შეიგნებს, რომ ისტორიის საიდუმლოების შექმნება და განგების „მიუწლომელ გზათა“ გაჩხრეკა და „განსჯერეცა“ არ ძალოუძს „სუსტს ძალს“ ადამიანის გონებისას და მის „დაბნელებულს თვალს“; „მოკლე ქუას“ ვერ შეუძლიან მიხედეს განგებას „მაღალ ღვთაებისას“, ვერ შეუძლიან შეიგნოს „ციური ნება“. შეიგნებს ამას მგოსანი და შეინანებს კიდევაც. ეს შენანება აღშფოთებულ და აღგზნებულ სულს დაუცხრობს; სიმშვიდეს დაუმკვიდრებს; „ნათელსა და სიცოცხლეს“ მიჰფენს მოკლოულს გულს; შარავანდელით მოსილს ბრწ-

ყინვალე „იმედს“ დაუსახავს; განუმტკიცებს სასოებას და ჩაუნერგავს რწმენას, რომ „ლევწლნი მამა-პაპათ არ განჰქრებიან, და ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღდგებიან“. ეს „იმედი“ გარდასცა ჩვენმა პოეტმა მის შთამოებას და მის შემდეგ ამ „იმედით“ აღჭურვილი, ძლევა-მოსილის სასოებით აღსავსე პოეტები მხნედ გვარწმუნებენ: „აწმყო თუ არა გვწყალობს, მომავალი ჩვენიაო“ და „არ მომკვდარა მხოლოდ სძინავს ისევ გაიდვიძებსო“.

რალა არის თვით „იმედის“ ჩვენება, თუ არ დაწყნარებული და დამშვიდებული გონება მგოსნისა, რომელსაც აუწონია წარსული და აწმყო ცხოვრებისა; გონება, რომლისთვისაც წარსულის ერთის წუთით დანახვას შხამი შეუსმევინებია და აწმყოს განსჯას იმდენზე გაუტხარებია და აღუშფოთებია, რომ მიზეზთა მიზეზის განკიცხვასაც ჰბედავს. ეს გონება ბოლოს შინც დამცხრალა, დამშვიდებულად დაჰვირვებია ყოველივეს და პოეტისათვის სანატრელი და დამამებელი „იმედი დაუსახავს“.

ეგ ჩვენება „იმედისა“ იგივეა, რაც ილია ჭავჭავაძის „აჩრდილი“, ვითა ქვეყანა მშვიდი, უძრავი, უხმო, დაფიქრებული, რომელიც „მარად და ყველგან საქართველოს“ თანამდევნი უკვდავი სულია. ეგ ჩვენება „იმედისა“ მამია გურიელის „პოეტსა და ჩვენება“-შიაც მოგვევლინება, „სპეტაკი, უცხო, უმანკო, წმინდა“, თანაც სასტიკი და ფიცხი, რომელიც კარგადა ჰხედავს ხალხისა და ერის ანგარებას, ურწმუნოებას და უზნეობას, პოეტთა და ხალხის მეთაურთა მოვალეობაც ჩინებულად შეუგნია.

ასეთი იყო ძალა და მომხიბვლელიობა და მით გავლენა „იმედისა“ ჩვენს ლიტერატურაზედ. მხოლოდ, მაშინ, როდესაც თ. ვახ. ორბელიანის „იმედის“ ჩვენება ტურფაა, ლმობიერი, წყნარი და მშვიდი, ისე როგორც მთლად მთელის მისის პოეზიის სული, ილ. ჭავჭავაძის „აჩრდილი“ უძრავია და მკაცრი, დაფიქრებული, მთიდან ამაყად გადმოიზიარალი; თავისის ქვეყნის აწმყოთი გულ დაწყლულებული, თავისი სამშობლოს

განხრწნილებიან და ღრმა კრილობათა საესებით შემგნები და დამგომობი; ხოლო მამია გურიელის „ჩვენება“ უფრო გატაცებულია, უფრო მკვირცხლია, უეცრად აღშფოთდება და მალე ისევ ურიგდება სასოება-წაწყმედილს პოეტს, მაგრამ მას არა აქვს ღეთაებრივი სიმშვიდე „იმედის“ ჩვენებისა და არც სიღინჯე და ღრმა სევდიანობა „აჩრდილისა“.

ამგვარად „იმედი“ სიმბოლიურ ქმნილებათა შორის უნდა ჩაირიცხოს, რადგან პოეტს საუცხოო და მშვენიერის სურათებით, ალღეგორიულად გამოხატული აქვს ღრმა და მაღალ-აზროვანი ბრძოლა გონებისა და გრძობის შორის.

მანც არ იყა თ. ვახ. ორბელიანისათვის სიმბოლისმი უცხო. გადაიკითხეთ მისი „ორი შენობა“, რომელიც ერთი საუკეთესო მაგალითია ჩვენს ლიტერატურაში სიმბოლიურის პოეზიისა. ამ ლექსში პოეტმა ერთმანეთს დაუპირდაპირა ერთის მხრით ჩვენის ერის საუკუნეთა ცხოვრების შექმნილი ისტორიული კულტურა, „ძველ წინაპართ სადგურის შთენი, საესე ღონითა, ღონით საესით ხელით ნაშენი გრძელ წელთ მოხუცი, დაჩაგრული დახავსებული“ და მეორეს მხრით თანამედროვე ჩვენი ცხოვრება, „ახალ დროთ ტურფად ნაგები, თვალს იზიდავს მისი შვენება; გარეთ და შიგნით მის კედელი არის მორთული, როგორც რომ სასძლოდ მშვენიერი ტურფა ასული“. მაგრამ ამ ახალს შენობას

ემის კედელს, ამ დროთ ნაშენს მისს კირსა და ქვას
 «ვით სუსტს ასულსა, არცა ძალი და არც ღონე აქვს
 ის კი, მეორე, ის მოხუცა შკადანის წლისა?
 მას არ კშინის არც დროთ დენის, არც ქაჩიშხლისა;
 თუძრა მტრის სელით შერყეული, შკგინებული,
 მანც დგას გმირად გმირთა სელით აღშენებული,
 და თუ რდესმე მის კედელნი დაინგრკვიან,
 შთენნი კი მისნი საუკუნოდ მთლად დაჩვენებან. (გვ 23).

პოეტს არ გამოჰპარვია „ახალის“ გარეგანი სილამაზე და სიტურფე, სულიერი კი სისუსტე და არარაობა. ხოლო

„მეღის“ გარეგანი დახვეწებულობა ვერ უფარავს სულიერ ძალღონეს და იმედს აძლევს, რომ „მისნი შთენნი საუკუნოდ დაშთებიან“ და „დიდს წარსულს მომავალიც დიდი ექმნება“. ეს კრიტიკა მთელის დღეინდელის ცხოვრებისა, დღეინდელის უნიადაგობისა, რადგან უნიადაგოა და სწრაფლ წარმავალი ყოველივე, რაცა არ არის შეკავშირებული წარსულთან, შეწონილი და შეჯაჭვული ისტორიულ ტრადიციასთან. არ შესაძლოა დიდი ხანი ექმნეს მას, რასაც არა აქვს-რა საერთო ხალხის არსებით ხასიათთან, მის სულიერსა და გონებრივ განძთან, რომლის შექმნაში ისტორიას პირველი ადგილი უკავია; არ შესაძლოა ერი ჩამოაცილოთ მთელს თავის უწინდელ ცხოვრებას და ახალში გადასკუპოთ, თუ ეს ახალი არ შეეფერება და შეესაბამება ასისა და ათასის წლის ცხოვრებისა და კულტურის ნაშას. ეს ღრმა აზრი და ძლიერი გრძნობა შეზავებული მწარე სევდითა და ფრთა შესხმულის იმედით „ორის შენობის“ სიმბოლოთი აქვს გამოთქმული ავტორს „იმედისას“. ეს ლექსი გვამცნებს, რომ პოეზიის ახალი მიმართულებაც კარგად შეუშენია მგოსანს, რადგან ეგ ლექსი იმ დროშია დაწერილი, *) როცა სიმბოლიურ პოეზიის ნიმუშები უკვე მოგვცა ილია ჭავჭავაძემა და აკაკი წერეთელმა.

მართალია, თ. ვ. ორბელიანს რომანტიულის პოეზიის გატაცებულისა და მხურვალე პირად გრძნობათა გამოხატვა აღარ ეხერხება, ის მარტო ერის აზრსა და გრძნობას შეუპყრია, „ჩვენის სამშობლოს ბნელის ეტლის მოთხრობას ბნელსა“, მაგრამ ზემოდაც მოვიხსენიეთ თ. ვ. ორბელიანი შეცვლის ეპოქას ეკუთვნის, იმ ეპოქას ჩვენის ლიტერატურისას, რომელშიაც რომანტიული ლირიკა სულსა ლევდა და ახალი მიმართულება იდგამდა ფეხს ჩვენს ლიტერატურაში: პოეზიაში რეალური ლირიკა იდგამდა ტახტს და ერთგულ ქვეშევრდომსაც პოულობდა ახალ პოეტთა შორის. თ. ვ. ორბელიანის ცდა რეალურის სალირიკო ლექსის დაწერისა ამაო შეიქმნა, რეალურის ლექსის ნა-

*) ლექსი დაწერილია 1881-ში.

ცვლად დიდაქტიური ლექსები შეჰქმნა. „კაცი ის არის“, „ქალი ის არის“, „გალია“, „გაფჩინდი რის ვისა“ და სხვ. დიდაქტიური ლექსებია, სხვა-და სხვა მოძღვრებისა და სწავლა-ქადაგების გამომსახველი. მართალია, მორალური სენტენცია და აფორისმიც რეალურის ლიტერატურის დარგს ეკუთვნის, ვიდრე რომანტიულისა და ინდივიდუალურის ლიტერატურისას, მაგრამ მაინც ვერ არის ნამდვილი, ტიპიური წარმომადგენელი რეალურის ლირისმისა, იგი უფრო ცადა, პარველი ნაბაჯია რეალისმისაკენ.

ამგვარად, თავ. ვახ. ორბელიანი ძველ რომანტიულ პოეზიასა და ახალ რეალურ პოეზიას შუა „გზადა და შემავრთებელ ხილად“ შეიქმნა. ჩვენის რომანტიკოსების დროის იყო, იმავე გარემოებაში და ისტორიულ ეპოქაში იზრდებოდა, როგორც იგინი და, რასაკვირველია, მის ლექსებს ატყვია რომანტიული კილო და მანერა, მაშინ, როდესაც რეალური იარაღი უფრო არ ეხერხება. იმას კი ვერასოდეს ვერ დაეთანხმდებით, რომ „რომანტისმს“ იგი ჰყავდეს ჩვენში ერთად-ერთ წარმომადგენლად *). ეგ აზრი რომ მივიღოთ ჩვენის შესანიშნავის მწერალისა, მაშინ რომანტისმს სულ სხვანაირი განსაზღვრა უნდა მივსცეთ, რაიცა სინამდვილესგან შორს იქნება. ყოველ შემთხვევაში ეს კი ცხადია, რომ თავ. ვახ. ორბელიანი აღ. ჭავჭავაძის, ბარათაშვილის და გრ. ორბელიანის სკოლას უფრო ეკუთვნის, ვიდრე ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლისას, თუმცა ისიც მართალია, რომ აღ. ჭავჭავაძესა და გრ. ორბელიანს უახლოვდება წერის მანერითა და კილოთი და ილ. ჭავჭავაძესა და სხვებს კი აზრის მიმართულებით. ამ უკანასკნელს მოვლენას უნდა მივაწეროთ ისიც, რომ თ. ვახ. ორბელიანის ლექსების ენა ბევრად უფრო დაბლადა სდგას პოეტურის ლირსებით მის მოწინავე პოეტების ენაზედაც (გრ. ორბელიანის და სხვ.) და მის შემდეგ პოეტების ენაზედაც (ილ. ჭავჭავაძისა და სხვ.). ახალის აზრისა და გრძნობის გამოთქმა ძველის ენით და

***) იხ. ბიოგრაფია ვახ. ორბელიანისა თ. ილია ჭავჭავაძისაგან გვ. XX ამავე გამოცემისა.

იარაღით მეტად უხერხული იყო და თავ. ვახ. ორბელიანმა ამ ისტორიულის ხანის მსხვერპლი შეიქმნა. ეხლა საჭირო იყო, რომ ახალ აზრისა და მიმართულებისათვის ახალი სამოსელი მოეპოვებინათ და ეს წილადა ხვდა პირველად თ. გ. ერისთავს და შემდეგ ილია ჭავჭავაძესა და აკ. წერეთელს.

ჩვენ გვერდსავუხვევით თ. მამია გურიელს, სხვა-და-სხვა მოსაზრების გამო, ერთის მხრით იმიტომ, რომ ლიტერატურის ისტორიაში მას ახალი მიმართულება არ შეუქმნია და არც გარდაცვლის ხანის გამომხატველი იყო. იგი მიგვიანებული რომანტიკოსი იყო, რადგან ილია ჭავჭავაძისა და აკ. წერეთლის დროს რომანტიკისმს ადგილი აღარა ჰქონდა და მხოლოდ მის ნიქს უნდა მივაწეროთ ისა, რომ ამგვარ პოეზიას კიდევა ჰქონდა იმ დროს ჩვენში გასავალი, შეტს ვიტყვი, დიდის თანაგრძნობითა და სიამოვნებით ჰკითხულობდნენ და დღესაც ჰკითხულობენ ზოგიერთ ლექსებს მამია გურიელისას.

ერთ საინტერესო სალიტერატურო ტიპს შეადგენს კიდევ თ. რაფიელ ერისთავი, რომელმაც რომანტიკისმით დაიწყო და ნამდვილ რეალისტ-პოეტად გახდა ახალი მიმართულების ზედგაგონის გამო. ჩვენ არც თ. რ. ერისთავის ნაწერებს შევიტანთ ამ ეტიუდთა სერიაში, იმიტომ კი არა ან ხელოვნება აკლდეს მის ნაწერს და ან აზროვნება, მაგრამ იმიტომ, რომ ლიტერატურის ევოლიუციის ისტორიაში, როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, ეს მწერალი უნდა აღინიშნოს, რომელმაც ან დაიწყო რამე მიმართულება, ან განაგრძო და განაძლიერა, ან და უმაღლესს საფეხურამდის მიიყვანა ამა თუ იმ დარგის ლიტერატურა, იქვე უნდა იყოს მოხსენებული ის მწერლები, რომელიც ამა თუ იმ მიმართულების დაცემის გამომხატველი შეიქმნენ თავისი ნაწარმოებით და გარდაცვლის ეპოქის მაჩვენებელი. რომანტიული პოეზია, ჩვენა გვეგონია, თ. ვახ. ორბელიანით თავდება. რეალისმი ჩვენს ლიტერატურაში კი თ. გ. ერისთავით იწყება. და ამის შესახებ კი შემდეგში.

კატა აბაშიძე

ინგლის-ბრანსპანლის ომის

მიზეზ-შედეგი

ინგლისის საზოგადო პოლიტიკა

თამამად შეგვიძლიან კთქვათ, რომ ინგლისის ლიბერალურმა პოლიტიკამ პირი იბრუნა, ზურგი შეაქცია მის მომედებს; ახლაც არ აწარმოებს ისეთ კეთილშობილურს პოლიტიკას, რომლის მატარებელიც გლადსტონი და მისი მომხრეები იყვნენ. გლადსტონის შემდეგ ინგლისში ფებს იკიდებს გამორჩეულად ეკონომიკური პოლიტიკა, და ხელახლა ეშვება ძირს წკრილი ვრების მოსარჩლე ლიბერალი ინგლისი. თუმცა კიდევ ის მოთვლილ პოლიტიკის კარებს ქთელას ნახანდერძევი ლიბერალიზმით, მაგრამ, უნდა კთქვათ, რომ ახლანდელი მისი პოლიტიკური ნაბიჯი ძველებურად რახანი არ არის, სორც-შემორკეთილი ჩონჩხია. წინა დამის სიტუკას საქმერ მოჭყეობდა, მაგრამ ეს ახლაც მას მხოლოდ სიტუკით ესერსება, საქმით კი სულ სხვანა, და, ოდესმე ქვეყნის დახატრულთა დედა, ინგლისი, დღეს სხვისებურს პოლიტიკაშია ჩაბმული, ან თვითონ დაინახა საქმიროდ განკერძობული სტენა მოქშადა და სხვასთან ერთად გამოსუფიყო პოლიტიკაში. ამ გვარდ რელილება განს გაფიქრებს და კითხულობ: ხუ თუ კეთილშობილ გლადსტონს სამარეში ჩაჭყვა ინგლისის ლიბერალური მოქმედება. ჩვენ ამის რკვევას არ გამოგუდგებით, სან მიამალა დამი: ინგლისი, მხოლოდ ეს კი რხადა, რომ მან თავის გვანკალი სრულიად შესრკვალა. ახლაც ის სხვებისთვის სამაგალითო არ არის პოლიტიკურს კითხვანში. უკარჩაფად და, ის თვითონ ან-

რობს სხვის საკლელ გზაზე დადგომას, რაც გამოცხადდა მის მი-
 ლიტარულს პრექტში, რის შესახებაც ნელ ნელა ლაზარაკობენ, და
 ნელ-ნელა იმიტომ, რომ შინ ხალხს და გარეთ კიდევ გარეშე ხალხს
 არ ეუცხოვოს ასეთი ნათქვამი გეგმა. რა მოხდა ისეთი, რომ ეს
 უძველესი გმირი შეირყა, უკან დაიწა? ამ კითხვის ასსნა ძნელი
 არ არის, თუ გაითვალისწინებთ ინგლისის დღევანდელ მოქმედებებს,
 რომლებიც აქნობამდი, მუდამ და უოკვლავან ინგლისის ტენიკურად
 განვითარების ქვეშ იმალებოდნენ. მაგრამ დღეს ეს შეინკალა და
 ბუკრში ინგლისის წამოქმედნენ, ამიტომ ეს 10—15 წლის განმავ-
 ლობაში ბუკრკარი საკვადური ისმის ინგლისელებისგან; ნაწარმოებ-
 თა ბაზარი შეგვიმდირდა. ასეთი ბუნებური განვითარება უსაცილო
 იყო და არის დღესაც, თუ რომელიმე განვითარებული ქვეყანა მო-
 ისურვებს თავის ცოდნის გაუიდავს-გასაღებას; თუ კინძე მას დაჭო-
 ლავს და სხვას არ გაატნობს, ეგ სხვაა, მაგრამ შეუძლებელიც; ამ
 ნაირად ინგლისის ტენიკურმა განვითარებამ მაგალითი—მოდელი
 უჩვენა დანარჩენებს და ისინიც განვითარდნენ. განვითარდნენ: ამერი-
 კაში, გერმანიაში, საფრანკეთში და სხვ. ტენიკა—წარმოება, რომ-
 ელმაც მოითხოვა თავის შესაფერი ბაზარი. აქ ინგლისელი ბატო-
 ნობდა პირველად და ცოტა არ იყოს ეუცხოვა სხვისა აქ ამ მოე-
 დანზე მოკლენა, გაიძარტა ბაზრის დასაპურობლად მოცილეობა, და
 რამდენადაც უფრო შეაკვიროკეს ინგლისური ნაწარმოები, იმდენად
 უფრო ხმა ძალა დაიწეს სანივარი ინგლისელებმა; განსაკუთრე-
 ბით ისინი ამერიკის ტენიკურად განვითარებას შესნივიან. ეს ცხა-
 დი მოკლენაა, მაგრამ იმას არ ამბობს, რომ კითომ ინგლისური
 ნაწარმოები სხვისაზე დაბლა იდგეს;—დაბლა არ დგას, მაგრამ ჩა-
 მობარტკეს კი ის უზარმაზარი ტენიკური უპირატესობა, რომლის
 ძატარებელიც ის იყო. აი, ეს თვალ-საჩინო მიზეზი სრულად საკ-
 ძაობა, რომ ინგლისის პოლიტიკას ფერი შეუცვალას. სწორედ ეს
 ასე მოხდა და რადგანაც მას თავის-თავი დაურჩა საზრუნავი, ამი-
 ტომ სხვისთვის ზრუნვა შეამცირა. ამგვარი მიმდინარეობა მას აქ-
 ნობამდის არ ეტეობდა, მაგრამ ტრანსკაალის საქმეებმა საკსებით
 გამოაშკარავეს, რაც იმის გულში დაფარულად კეთდებოდა. აქაც
 სცადა ტრადიციონული პოლიტიკის გასაღები, მაგრამ სიტყვები სხვა

იყო და საქმე კიდევ სხვა, და ამით გამოაშკარავდა კეთილ-შობილ-
გლადსტონისაგან ნაანდერძი კეთილ-შობილური პოლიტიკის უა-
რის უოფა. 1879/80 წლებში გლადსტონი და იმისი მომხრეები,
თვით დღევანდელი სისსლის მღვრელი გმირი ჩემპერლენი, იცა-
დნენ ტრანსკაალის დამოუკიდებლობას; მაგრამ ის დრო წავიდა, მა-
შინ ტრანსკაალი არ იყო ისე საინტერესო, როგორც ის დღეს
არის თავის ოქროს მინდორ-მადნებით.

ინგლის-ტრანსკაალის ურთიერთობის დამოუკიდებულება-მოლაშარაკება.

დღეს ბევრი, ძალიან ბევრი კითხვა გამოიჩინა ამ ორი ქვეყ-
ნის ურთიერთობის შესახებ, ამიტომ მოკლედ გავაჩვენოთ მკითხ-
ველთ იმ მიხედვებს, რომლებიც იყენებენ გზად და სიდად გადებული
ძათ შორის. ბრიტანიის მხრით თეოფილე ბუსტონი ცდილობ-
და ტრანსკაალის ბრიტანიასთან შემოერთებას, მაგრამ 1877 წელ-
ში ამ მიდრეკილების წინააღმდეგნი იყვნენ პრინციპალი ბურგერი
და ვინტ-პრინციპალი ზაფლე კრიუგერი. დამოუკიდებლობა ცნობილ
და მიღებულ იქმნა ინგლისის წარმომადგენელის მიერ, მაგრამ აღი-
რულებული ვი არა; ამიტომ გლადსტონი ჩაერია საქმეში და სრუ-
ლიად წინააღმდეგი შეიქმნა ტრანსკაალის შემოერთებაზე, მაგრამ
თვით გლადსტონიც დასძლია ბრიტანიის მთავრობის უმეტესობამ
და ტრანსკაალისაგან იშვირდნენ ხელს. 16 დეკემბერს 1880 წ.
პრეტორიუსის, კრიუგერის და ჟუბერის თაოსნობით გამოცხადე-
ბულ იქმნა ტრანსკაალის დამოუკიდებლობა. (The new century
review).

«1881 წ., გუბერნატორი გიორგი ვოლდის თაოსნობით ინ-
გლისელები შეეტაკნენ ბოერებს მაჭუხას გუნდულზე. ამ ომში გაი-
მარჯვეს ბოერებმა, — მოკლეს მეთაური, გუბერნატორი ვოლდის და
შემდეგ მოხდა შეთანხმება პრეტორიაში. ამ ხელშეკრულებით ბო-
ერებს მიეცათ დამოუკიდებლობა შინაურ საქმეებში, მაგრამ დიპლო-
მატიური მოლაშარაკება და უოკალივე ზირობები გარეშე ქვეყნებთან
უნდა მომხდარიყო ბრიტანიის მთავრობის თანხმობით».

«1884 წ. მოხდა ლონდონის შეთანხმება, ტრანსკავკასიის იუგოსლავიის ზველე კრიუკერი და ორიც სსკა; ამ შეთანხმების შესახებ ლონდ დეობი ახალშენთა მინისტრი ამბობს: ჩვენ თავი დავიტოვებთ იმ კონსტანტინოპოლის სიტუაციას, რომელიც კარ აკვავს მის განხილვის მნიშვნელობას. ის უფრო გაუგებრად სდის ჩვენს ურთიერთ შორის დამოკიდებულებას. ტრანსკავკასიის, როგორც ორანჟის რესპუბლიკაში იქმნება სრული დამოუკიდებლობა მის შინაურ წესწესობაში. დეობი განაცხადებს: ჩვენ, მართლაც, სიტუაცია სიტუაციის შესახებ დავხმდით, მაგრამ მასი შინაარსი კი ხელში დავიჭირეთ».

ამავე დროს ჩემბერლენი ამბობს: «ფრანკის ახალი რესპუბლიკა გარეშე ქვეყნის ეკუთვნის, რომელსაც ბრიტანეთის მეგობრული განწყობილება აქვს».

1886 წლიდან ერთმა გარემოებამ ძირითადად შესტყავს ინგლის-ტრანსკავკასიის დამოკიდებულება. ამ წელში გამოცხადებულ იქმნა იოჰანესბურგში ოქროს მადნების სიმდიდრე და მადნუღის კარგი დიარება. აი ამ დროიდან დაიწყო უცხოეთიდან ხალხის მოყვანა, რომელთა შორის ინგლისელები რაცხვით მეთა იყო. კაპიტალისტებმა ან გამდიდრების სურვილით გატარებულმა უცხოელებმა იქ გაიკეთეს კერა, სადაც მათთვის საინტერესო იყო. ოქროს მადნები იოჰანესბურგშია და სწორედ აქ გაშენდა ახალი ქალაქი იოჰანესბურგი. ამ დროიდან იწყება უფრო აშკარა წინააღმდეგობა ბურჟუაზიას და უიტლენდერებს (უცხოელები) შორის, ბრიტანეთისა და ტრანსკავკასიის მთავრობათ შორის. უცხოელების რიცხვმა თანდათან იმატა, რისთვისაც თანდათან გაძლიერდა წინააღმდეგობა ორ შეუარებულ ინტერესთა შორის. ამ მიმდინარეობაში იდეოლოგია და დეკემბერში 1895 წელს უიტლენდერებსა და ბურჟუაზიას შორის მოხდა შეტაკება. ჯემსონი 500 კაცი, რომლებიც სამხრეთ აფრიკის კამპანის ეკუთვნოდნენ, შეება ბურჟუაზიას; მაგრამ ძველ იქმნა ის. ეს ინგლისის მთავრობამ ოფიციალურად არ იცოდა. უფროსმა კომისარმა რომანსონმა უბრძანა მესამეებს შეხერხებულად. შეხერხდნენ მესამეებს, მაგრამ ბურჟუაზიამ ეს გულში ჩაიგდეს და მოადგება დაიწყო.

არეულობის გამოსაძიებლად ბრიტანიის მთავრობამ გომიტუ-
ტი შეადგინა. გამომძიებამ დამტკიცა როდსის, კაპის პირველი მი-
ნისტრის და კამპანიის დირექტორის და ჩემბერლენის შეთქმულება.
ასეთი გაკიცხვა თავიდან გადაიძრა ჩემბერლენმა და თან ამტკიცებ-
და როდსის პატიოსნებას. ბრიტანიის მთავრობის ამგვარმა საქციე-
ლმა გული გაუტეხა ბურებს. ისინი უფრო მკაცრი შეაქნენ გარე-
შეების მიმართ და გაამძაფრეს შეიარაღება.

თავი იჩინა შემხარკმა პოლიტიკამ და შეიცვალა ინგლის-ტრანს-
კაალის, ჩემბერლენ-გრაუგერის განწყობილება ურთიერთ-შორის.

თუ 1886 წ. ჩემბერლენი ამბობდა: «ტრანსკაალის დამოუკი-
დელობის მოსპობა — უკან წამოღება, რაც არც ისე ადვილია, იქ-
ნებოდა უგუნური ბოროტ-მოქმედება». მაგრამ 1896 წ. იგივე
ჩემბერლენი ამბობს: «ზოგაერთის აზრი მთავრობისაზე წინ მიდის.
ისინი ჭფურბენ ჩვენს მთავრობას პრეზიდენტ გრაუგერისათვის
ჟელტიმატრუმი უნდა გაეკზავნა, რომელზედაც, ცხადია ის უარს იტ
ყოფდა. უარის ყოფა კი ომს გამოიწვევდა. მე არ ვაყენებ კითხ-
ვას, რომ ასეთ წინდაუხედაველ შემხარკის შესახებ მსჯელობა გა-
ჭინაოთ. სამხრეთ-აფრიკაში გამოწვეული ომი ვგელა ომებსე უფ-
რო სერიოზული იქნებოდა, ვინემ ის ოდესმე ყოფილა. მას შეიძ-
ლება საზოგადო ომის ხასიათი დაუჩქეს, შეიძლება ის ხანგრძლი-
ვი, მეტად მწარე და დირობული ომი იქნეს; და როგორადაც მე
უკვე აღნიშნე, ის თავის უკან ასეთ საცალობელ ხანას დასტო-
ვებს, რომლის დაწყება, დაწყებული ვარ, ერთ დღეს აღარც კი
შეუძლება. პრეზიდენტ გრაუგერის წინააღმდეგ ომის გამოწვევა — ომობა
და იმის დაძალება, რომ იმის შინაურს წყობალებაში რეფორმები მოს-
დეს, იქნებოდა უსწეო და უაზრო მოქმედება. *) ასეთი იყო კო-
ლონიათა მინისტრის ჩემბერლენის აზრი, მაგრამ შემდეგ დაკინა-
ხაოთ, რომ მისი აზრი ტრანსკაალის და ბურების შესახებ არ ყო-
ფილა გულწრფელი, ის უფრო მომატყუებელი მასკა.

ამას შემდეგ საქვეყნოდ ისმის უიტლენდერების ან უცნობების
საჩივარი — შევიწროებული ვართო და სხვა. უიტლენდერების გმინვა

*) An appeal to the Conscience of Britain.

იმდენად ძლიერდებოდა, რამდენადაც მატულობდა მათი რიცხვი. ახლა კი ბრიტანიის დედოფალს მიმართეს — მოარველება გაგვიწიეთო. 21 ათასი კაცივან სელმოწერილ პეტრიციაში ცხადდებოდა, რომ ბრიტანიის ქვეშევრდომნი ტრანსკაალში მეტად შევიწროებულნი არიან; არ მოგვანიჭეს მოქალაქობრივი უფლებები, რისთვისაც დიდ წარალში ვართ და გვიშუამდგომლეთ და დაგვიფარეთო». ამ დროიდან გაიღო საპოლიტიკო კარები, მაგრამ ის შეცვლილი და განახლებული წინ წარმოსდგა.

4 მაისს 1899 წ. კაპიდან მიღწერი, ბრიტანიის უფროსი კამისარი, მთავრობას ატუობინებს: «უტუყარი წამალია მხლოდ ყოველნიარ შემწუხებელ მიზეზთა ძირიანად ამოგდება. — საჭიროა პოლიტიკურად შევიწროებულთათვის უფლებების შეცვლა, რომელიც შეუძლებელია დიპლომატიურის მოლაპარაკებით და პრეტესტის გამოცხადებით შესრულდეს. უიტლენდერები მიწინეულ უნდა იქმნენ ტრანსკაალში თანასწორ მოქალაქებად (როგორც მოგწონს მკითხველო! დიდბრიტანიას გაურბიან და პატარა ტრანსკაალის ქვეშევრდომობას ცდილობენ! აი ახალი დროის პარადოქსი!) უიტლენდერებისათვის უფლებების მიანიჭება რესპუბლიკის სიმპარეც აქმენბაო და სსუ...»

მკითხველმა იცის, რომ პირველ მოლაპარაკებაში პრეს. კრიტიკერი და მიღწერი ვერ შეთანხმდნენ, ამიტომ 7 ივლისს 1899 წ. პარლამენტში სთქვა ჩემბერლენმა: «ყოველ შემთხვევაში, შესაძლებელია, არა სასურველი და არა სასიამოვნო შემთხვევა წარმოსდგესო, მზად უნდა ვიყოთო», და ჯარების მზადებას შეუდგნენ. და სანამ კრიტიკერს პასუხს მისცემდნენ, ჯარს უბრძანეს — «მზად ყოფილიყვნენ ნატალისაკენ გემით გასამგზავრებად; ჯინ იცის რა შემთხვევისათვისო». ეს მოხდა ივლისის 27-ს, დიპლომატიური მოლაპარაკება წარმოებს და 16 სექტემბრის დეპეშაში შემდეგი არია: «ტრანსკაალის მთავრობა თანახმაა მიანიჭოს უიტლენდერებს მოქალაქობრივი უფლებები სუთი წლის ტრანსკაალში ცხოვრების შემდეგ, მაგრამ უკან წაიღეთ დედოფლის სიუზერენტი, ამის ნაცვლად დაამფარეთ სამედიტორო რჩევა ჩვენი საერთო კითხვების გასარჩევად». ბრიტანიის მთავრობამ უნასუხა «სიუზერენტს ვერ მოგაშორებთო», და რაღ

შეეხება სამედიტორო რჩევას, კარგი, ამაზე მოვიღებამარჯეთო, ამ შემთხვევაში უკან წაიღეთ თქვენი 5 წლიანი უფლებები, მაგრამ ამ წუთიდანვე ვოლგისპირის დებატებში ინგლისურად ისე იქმნას მიღებული, როგორცაღ წოლანდიური ენა. ამ შემთხვევაში უნდასუს ტრანსკაალის მთავრობამ: ჩვენ გვსურს გავიგოთ თქვენი პირველი და უკანასკნელი აზრი. ასეთი ცეკლა ომს იწვევს და მეტს არაფერს, მხოლოდ ომსაო. კითხვა იმაშია ვი არ არის რანაირ გოხრესიანს ვაძლევთ. უიტლენდერებს—თქვენ, არამედ იმაშია, რომ, თქვენ გსურთ შევლათფელი წაიღოთ და ჩვენ არაფერი არ დაგვიტოვოთ. შეთანხმდებით თუ არა რომელსამე თქვენს წინადადებაზე, ამავე დროს დაუყოვნებლივ გავწვდით ახალ-ახალ წინადადებას. ამიტომ შეუძლებელია ამ პირობებში საქმის წარმოება». — ტრანსკაალის მთავრობა.

ორ მთავრობათა შორის მოლაპარაკება გრძელი ისტორიაა და არ კოვლით საჭიროდ ამისთვის მკითხველის დაღაღვას. საერთოდ ამ წერილის აზრი ნათელს ქვებს ორი ქვეყნის ურთიერთ შორის დამოკიდებულებას. ჩვენ ვიტყვი მხოლოდ, რომ უკანასკნელად ჩემბურლენის მოსთხოვა კრიტიკის რაადის უიტლენდერების საერთო რიცხვიდან $\frac{1}{4}$ -ისთვის ამ წუთიდანვე ხმის-უფლებების მინიჭება, როგორცაღ საზოგადო, ისე პრესიდენტის არჩევაში. ამასთანავე ვოლგისპირის ინგლისურისაღ ისეთივე ხმაობა, როგორცაღ წოლანდიური ენისა და სსუ. და სს...

პრეს. კრიტიკისაგან უკანასკნელი პასუხი იყო, რომ ამის უდადებულებას მთავრობა უარს-ჰყოფს 1884 წ. ხელშეკრულებას, დახშირებ წინადადებასაღ ტრანსკაალის კერ კლირსა, მოლაპარაკების ნაცეკლაღ სამწღერებზე ჯარებს ქტყანის, ეს ვი ომის ნიშნია. ტრანსკაალის მთავრობა სავალდებულოდ სთვლის გთხოვოთ, რომ ყოველი კითხვა ამ ორი ქვეყნის შორის გარჩეულ იქმნას მედიტორული წესით, და ჯარებიღ გაწეულ უნდა იქმნას ამ ქვეყნის საზღვრებიდან. წინააღმდეგი მოქმდება ვი დაამტკიცებს ბრიტანიის მთავრობის მხრით ომის გამოცხადებასა. — კრიტიკი. ამ უკანასკნელ და წინაღულ მოლაპარაკებას საღისბიურომ უწოდა მეტად გაბუღული და უხეურია. ამას უწოდეს ტრანსკაალის მთავრობისაგან მოგზავნილი ულტიმატუმი, რის შემდეგღ შესწევითეს დიპლო-

მატიური მოლაშარაკება. ეს მოხდა 9 ოქტომბერს. ამის შემდეგ ომი და სისხლის ღვრა, ეს მკითხველებმაც იცინან.

ესლა კი საჭიროდ მიმჩნია მკითხველს გაუზიარო თვით ბრიტანიის ხალხის ნაწილის აზრი. დიდ რაოდენობას შეადგენს კონსერვატორთა ზარტია ქვედა და ზედა პალატაში. ამით ხალხას დიდი ნაწილი ემხრობა, ომის წინააღმდეგი არ არის, ომი სურს. შემდეგ მოდის ღიბურალები და დემოკრატები.

ლიბერალების აზრი. ოლიგ სერინა სწერდა კაშიდან, ამ მოწოდებას 18 სექტემბერს 1899 წ. დასწოვადღო შთაბეჭდილება ტრანსკავალიში გვეუბნება, რომ ინგლისის მთავრობა ომისთვის ემზადება და უპირობეს მათ ქვეყნის წართმევას. ისინი კედელზე ზურგიან აკრულეს ჭეგანან, რომლებსაც ეუბნებიან, «თქვენ ქვეყნას მოგკეციონ ან განადგურება იგეძოთო». ჩვენ მხარეზე ყოველიფერა: ხალხის სამრავლე—აგსტრალიიდან, კანადიდან და სხვა, თუ ბრიტანიაღნი კერ შეიძლება მათ გასრესას. ჩვენ მხარეზე ხალხის სამრავლე და სამდიდრის ურჩისგობა, ისინი კი დემოროზე არიან დამყარებულნი, დემოროთი მოგვესმარობათ, თაქრობენ. ჩვენთვის ეს პალატიკოსთა ომია, მათთვის კი ხალხის ომია. უსათუოდ ჩვენ გავსრესთ მათ და წავართმევთ მათ ქვეყნას და მასთან მათ პატარა თავისუფლების ბაირადს, რომელიც უუძვიროფესეს საგნად მანჩია ყოველ ბურსა».

ვილლიამ სტედი ამბობს: ჩვენ ტრანსკავალის ომში ვხედავთ დრეიფუსის მსგავს საქმეს. დრეიფუსი და მერსიე, ტრანსკავალი და ჩემბერლენი. როდსიმ საში წლის წინად სცადა ტრანსკავალს რესპუბლიკის დანგრევა, რაც სავსებით იცოდა ჩემბერლენმა. უკანასკნელი ხელს უწყობდა, ესმარებოდა როდსის, რომ თავის განზრახვა სისრულეში მოეყვანა. როგორცდაც შვარცგოზენმა და შანიცარდიმ კარგად იცოდნენ დრეიფუსის საქმის გარემოება, ისე კარგად იცოდა მინისტრმა ჭოგესლეიმ ტრანსკავალის წინააღმდეგ შეთქმულება; მაგრამ როგორცდაც შირველები, ისე უკანასკნელნიც ჩაახუმეს, რომ საქმე არ აწეწილიყო, არ გამოამჟღავნებულაყო. ამიტომაც სწამს ყოველ ბურს, და არა უსაბუთოდ, რომ ჩვენი მერსიეს—ჩემბერლენის შეთქმულება მათ წინააღმდეგ 1895 წლებში ცხადია. მშვიდობის

მოყვარულთათვის, მუშების მეთაურთათვის, ან სხვა კავლების კორპორაციებისათვის დღეს დროა ხმა ამოიღონ, სჯულთა გვიან იქნესა.

ვილლიამ ჰარკურტი. ქვედა ზალატის დეპუტატია, რომელიც 1881—84 წლებში ინგლისის მთავრობის წევრი იყო, ამბობს: ჩვენ თვალწინ გამოხდა მსედრული სუფის კეთება, — სუფის კეთება, რომელიც, უკველია, მტერის სოციალურ რეფორმებისა და ხალხის ეკონომიურ მდგომარეობისა. ეს სოციალი მოკლენაა, მაგრამ მართალია, რომ უკანასკნელს ოთხ წელში გამოდებით გველანკანაკებოდნენ, ომი აუცილებელი ხდება: ერთ დროს გვეუბნებოდნენ რუსეთთანა, მეორედ გერმანიასთანა, მესამედ კიდევ საფრანკეთთანა; ტრანსკაალის შესახებ კი, კოლონიათა მინისტრი, ჩემპერლენი, გვეუბნებოდა, რომ ტრანსკაალის ხალხი და მთავრობა, როგორცაღაც გარეშე ქვეყანა, კარგს განწუობილებაშია მის უდიდებულესობის მთავრობასთანა. მაგრამ საკითხა ის არის, თუ რად მოხდა დღეკანდელი ომი. მე ვეუბნებოდნენ, რამდენადღაც, ჰარკურტი, ნაკლებ ილანკანაკებთ ამ საგნის შესახებ, იმდენად უკეთესია; მაგრამ არც მასინ შემედლო და არც ხალხ შემოდლან განუშედეგ. მე ჩემპერლენთან ერთად მონაწილე ვიყავა გლანსტონის 1880 წ. სამინისტროში, მაშასადამე, როგორცაღაც გლანსტონის კაბინეტი, მეც იმასი ერთი ნაწილი ვასუნის მტებელი ვიყავით კონსტიტუციის საქმეებში. და რა მოხდა?! — 1881 წ. შეთანხმების დედა არის იყო, რომ ტრანსკაალს არ უნდა შეეკრას პირობა გარეშე ქვეყნებთან დიდი ბრიტანიის მთავრობის დაუთანხმებლად. რაც შეეხება ტრანსკაალის შინაურ წუობილებას, იმ დროანდელი კოლონიათა სეკრეტარი ლორდი დეზბი ამბობს: ყოველ კათისკაში თავისუფლად მოქმედება — თავისუფლებასა. 1884 წლის სელშეკრულობით ბრიტანიის მთავრობას მხოლოდ ტრანსკაალის გარეშე საქმეებში მთავალ-უფრობა შეჩნა. — შეჩნა veto, მაგრამ შინაურ გამგეობაში კი უცილობელი თავისუფლება მიეცა. ამ კითხვის შესახებ ლორდ დეზბი კანში ბრიტანიის უფროს კამისსარს ატუობინებს: სელშეკრულება დღეს სელ-მოწერილია. ტრანსკაალს მიეცა ისეთივე სრული

დამოუკიდებლობა, რეგორათაც ორანჟეს რესპუბლიკას. გარეშე ქვეყნების დიპლომატიური მოლაპარაკება და კონტრაქტი მიღებულ იქმნა. დედოფლის საზოგადოებრივი თანხმობა ჯერ არ არის. დელეგატები მეტად გმირული იყვნენ. ორ მთავრობათა შორის მეგობრული განწყობილება სუფიქსი. ამ ნაირად სიუჟეტები, რომელიც ტრანსკალიდან ჩამოცდილ იქმნა 1884 წ. ხელშეკრულების ძალით, არ უნდა გამოჩინდეთ 1899 წ.-ში, მაგრამ, Seeking for peace they find a goldfield — მშვიდობიანობის ძებნაში იპოვეს ოქროს მინდორ-მადანი. ოქროს მადნების აღმოჩენამ არა სსქმე და მშვიდობიანობის დამყარების ნაცვლად გაცხადებული ბრძოლა ჩამოკარდა. სამართლიანად ამოხსნის რომელიც მორალისტი: «ოქროს უფრო კარგ ადგილას იმყოფება, რაცა ის აღმოჩენილი არ არისო». ეს ცხადია, რომ ოქროს უცვლად ბუკს გული, ნათქვამი გადათქმევინა და საბრძოლველად მოამზადა. თორემ მე ჩემბერლენის სიტყვებს სიამოვნებით წარმოვიდგენ ხოლმე, რაცა ჩვენი კოლლეგია ლიბერალურ მთავრობას შეადგენდა, ის ამბობდა: «ბურები ბუნებრივად ომის მოყვარული არ არის. — შინ მშრომელი ხალხია, მაგრამ რაღაც გაუთვლელი და გაუნათლებელი ფერმერებია. ცხოვრობენ მიწის წარმოებით. რელიგიური ხალხია, რომელიც წინაშეაგან მეგობრობით გადმოეცათ. ეს ის ხალხია, რომელმაც ჰოლანდია დაიწყო ფილიპინო II-ის შემავიწროებელ მართვისაგან. ამ ხალხის ღირსება, თავისუფლებისთვის თავდადება ინგლისელებისთვისაც მისაზომი მაგალითია; და განა ამგვარი ერის წინააღმდეგ ვართ მოწოდებული, რომ საშინაო იარაღი ვინმართა?... ეს ასე იყო, მაგრამ უკანასკნელ ხანებში ინგლისში რადსის პრესის წაქეზება შეუზღვევლად არ შექმდო, ისე აღვირ-წახსნილად სცდილობდა ომის გამოწვევას. მეტი უნდა აღვირ, რომ ჩემი სიმშატია ბურებისაგანა. მხნე, მშრომელი და თავისუფლების მოყვარული ხალხია».

ჟან-მორლივი — ქვედა პალატის წევრი. მორალივი ერთ კრებაზე წარმოესთქვა: «რამდენადაც მე ვანობის მუხლი მესმის, დაბეჯითებით შემიძლიან ვთქვა, რომ სამხრეთ-აფრიკის მცხოვრებნი დედოფლის ქვეშევრდომნი არ არიან. ისინი უცხოელებია, უცხო ქვე-

უხანს ეკუთვნიან ხელშეკრულებების ძალით. აქ შემიძლიან მოწმად უმაღლეს ინგლისის მსაჯულის აზრი მოვიყვანო. «დაიხსოვრეთ ამ მკამბოხეთა ლტოლვილებო, — სთქვა მსაჯულმა, ისინი ცდილობენ დედოფლის სამოღობულოდან ომი მეგობარ ქვეყნების არე-მარეზე გადაიტანონ». იგივე უფროსი მსაჯული ბროტონის წინ ერთ კრებას თავმჯდომარეობდა და სთქვა: «სამხრეთ-აფრიკის რესპუბლიკის კითხვა ორ 1881 ჯ 1884 წ. წ. ხელშეკრულების საშუალებით გამოჩვენდა. მათი შედეგია, რომ ამ ხელშეკრულებების ძალით დედოფლის მთავრობა თანახმაა სამხრეთ-აფრიკის რესპუბლიკის სრულს დამოუკიდებლობაზე და იმის აკტორმიაზე; მხოლოდ იქ არის განსაზღვრული, რომ სამხრეთ-აფრიკის რესპუბლიკა ვერ შეჭრავს გარეშე ქვეყნებთან ბირობებს ინგლისის მთავრობის ნება-დაურთველად». ასეთია ინგლისის უმაღლესი მსაჯული აკტორიტეტის აზრი. რაც შეეხება ჩემბერლენს, მან 1896 წ. სთქვა: «დიდ ბრიტანის უფლება აქვს საზოგადოდ სამხრეთ-აფრიკის საშინაო საქმეებში ჩაეროს მიუხედავად 1884 წ. ხელშეკრულებისა. ეს იქნება რესპუბლიკის გამგეობა და მისი მშვიდობიანობის დაცვა; ამიტომ ჩვენს მეგობრულს რჩევას ვაწვდით იქ ახალმოსულებს შესასებ, რომელთა შორის მეტი რიცხვი ბრიტანელია». 50,000 ჯარის კაცის გაგზავნა კია მეგობრული რჩევა, — შევნიშნავს მორელი.

ბრიტანიის უადრესობის შესახებ მორელი ამბობს: «როცა ნაპოლეონ ბონაპარტი ავსტრიასთან ხელშეკრულებას სდებდა, ბირობაში ჩაწერეს ჩვენ შევიცნით ფრანგთა რესპუბლიკა». ნაპოლეონმა წამოამხა: «ვისაც ფრანგთა რესპუბლიკის ცნობა არ აქვს, ის ცაში მხესაც ვერ უყურებს — ბრძა არისო». ასეთივეა სამხრეთ-აფრიკაში ბრიტანიის უბირატესობა, მაგრამ ის არ წარმოსდგება დოკუმენტებისაგან, თანხმობისაგან ჯ ხელ-შეკრულებისაგან; ის თვით ფაქტიურ მიზეზისაგან მომდინარეობს. იგი მომდინარეობს უთვალავ სიმიდინარისაგან, დაუსრუტელ ენერჯიისაგან, იდეებსა და წყობილებათაგან, რომელთაც დიდი ბრიტანია თავის თავში ატარებს. ის ასე ათავებს: «გვეუბნებიან იმპერიის ინტერესებს ვიცავთ; მაგრამ, რა სასურველია მმარცხელი იმპერია; რა სასურველია დაბნელებული იმპერია, რა სასურველია ჭიბოკრიტიკა — მატყუარა მმართველ-

ნი, რომლებიც ჭაგაში იყვნენ გაგზავნილნი სსკის მოსტეუბ-
 ლად!!...*)).

გას. Speaker-იდან. (დობრად აღმადგინო). ვურტენიმი სთქვა-
 ლიკურულში ერთ კრებაზე: «რამ გამოიწვია დღევანდელი ტრიუმი-
 ფები? რა შემთხვევაა ისეთი, რომ ხალხს შეუძლია ერთ დროს ამ-
 ნაირად აზროვნება? მიზეზები მეტად დრამა, უფრო რეალურია და
 უფრო ხანგრძლივი, ვინემ თვით რომელიმე ხალხის მართლ-მსა-
 ჟიულება. — აი, კიდევ აქ ვდგევარ, რომ ჰროტესტი გამოვაცხადო—
 ეს შემიძლია, ასე უნდა ვქნა, ეს მსურს მე თვითონ. — გამოვაცხა-
 დო ჰროტესტი იმ პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომელიც, რამდენა-
 დაც ჩვენ შორის სიცრუება, იმდენად სხვებისათვის უსამართლოა.
 თუ თქვენ ტრანსვაალ-ოვანსებს ქვეყნებიდან გადაგვკავთ ბურებს,
 ამით თქვენ ხელს შეუწყობთ მერე რიგის ბარბაროსულ სიმხურსებს,
 რომლებიც ბრიტანის იმპერიას შეუძლია დასტუბეს და თან ავ-
 როკოს იქიდან სიმიდგრო. თუ თქვენ დასტუბებთ ბურებს თავიანთს
 თქვენზე, მათ შეუძლიან თავის გზა-კვალის გაკვება, და თვითონ
 მომართვენ ბოლომდის თავიანთ წეს-წყობილებას».

«თეხებით სთელავენ რა ბურებს—ამავე დროს თქვენ ითელე-
 ბა ისტორიული ინგლისი. და იმ დღიდან, როდესაც ოვანსებს თა-
 ვისუფალ ქვეყნის (Orange Freestate)—შესწყდა თავისუფლება, ამით
 ინგლისმა გამოაცხადა, რომ შესწყდა მისი დობრადობა».

ლორდ სავისბიურნიმ საქვეყნოდ გამოაცხადა, რომ ჩვენ ტრან-
 სვაალ-ოვანსებს ბურებს უნდა მოკუსპოთ დამოუკიდებლობა. ამი-
 ტომ მის წინააღმდეგ გამოილაშქრა ჭ. კამბელ-ბანერმანმა, მან სთქვა:
 «თუ ამის წარმოდგენა შემიძლება, რომ ყოველ ნაკეთს დამოუკი-
 დებლობისას» წაართმევენ, თუ შემიძლება ამის თქვა, რომ ისე-
 თი იყო ჩვენი ქვეყნის სუფიერი მიდრეკილება, რომ ქვეყნები დგ-
 კემოწინებინა, მაშინ მე ვიბრძობები იმ დამოუკიდებლობის შე-
 სარჩენად, რომელიც უკვე იყო, ვინდ ის უზრო და მწიკლიანიც
 ყოფილიყო. კამბელ-ბანერმანს ძალიან გვიან გამოუვიდა. ის ომის
 დაწყებამდე ამბობდა, უსამართლო ომია, მაგრამ როცა ომი დაიწ-

*) წიგნაკი: Shall I slay my Brother Boer?...

ყო, იმის ლაზარაკს პარლამენტში მინისტრებიც ტაშს უკრავდნენ. თაკის წინდაუხედველ ტაქტიკით ბალფორ-ჩემბერლენის პარტიას შეუერთდა. ახლა ნანობს, მაგრამ გვიან არის, რადგანაც სიკვდილი უკვე იყო.

დემოკრატების აზრი: Reynolds's newspaper-დან. ჩვენი წინასწარმეტყველება გამართლდა, იმპერიალიზმი ძირს ეშვება, ინგრეჯა. ამას ამოწმებს ჟინგლის პარტიის მეთაურის პირველი მინისტრის ლორდ სალისბორის სიტყვა. მან სთქვა: ჩვენს ქვეყანას დიდი სამუშაო აქვს, რთული ამიტანა აქვს გადასაწყვეტი, — ამიტანა, რომელსაც წინ სვდება დიდი დაბრკოლება, ამიტომ საგარეო საქმეები თხრობდებიან რაც შეიძლება მეტ ყურადღებას, მეტ შრომას, ვინემ იგივე წარსულში თხრობდებოდა. გარეშე ქვეყნებში ჩვენს მიმართ სიმუხვით იზრდება. ეს დასაფიქრებელია. — მთავრობა შეიძლება მოვიდეს და კიდევაც წავიდეს; გრძობები წლიდან-წლიად იცვლებიან, მაგრამ მწარე ფესვი ინგლისის წინააღმდეგ, რომლებიც ვერ საკსებით არ გამოჩენილან, შესაძლებელია მომავალში გაიზარდოს. კონტინენტის სახელმწიფოების უკმაყოფილება გაიზარდა, და უოკენზირი საომარი ძალა, საომარი აპარატი, რომელიც მენიერებამ გამოიგონა, შეიძლება ერთ საოცარ დღევის დროს ერთად მოგროვდეს დიდ ტალღად ატორდეს, ჩვენგან გამოქანოს და თავზე გადაგვიაროს. ჩვენი ქვეყნის ხალხი რომ მონა არ იყოს, რომ იგი არ იყოს ბრმა და ბნელი, განა მთავრობისაგან შეუძრწუნებლად მოისმენდა ასეთ უმნიშვნელო სიტყვებს?! აი ეს არის იმპერიალიზმის ბედითი ხმა!.. რისთვის სდუმს ამ კრიზისის დროს გამტკეული ჩემბერლენი, რომელიც ამ ომის ნამდვილი აკტორია?!.. რომელსაც მთლად გულტურული ხალხი სიმუხვით უნტქერის! სამართლიანობა განა იმას თხრობდეს, რომ რუსუბლიკულთ კომოთ?! კარგი და, სად არის ჩვენი სამართლიანობა, რომ ინდოკლებს შიშისთვისგან სუელი სძერებათ? სად არის სამართალი ირლანდიის მიმართ, რომლის ტერიტორიაც ხელში ჩავიგდეთ?! ახლა კიდევ კვდილობთ, და ეს არის ბურებს გაყულებთ და მათ ტერიტორიას ხელში ჩავიგდებთ. ამერიკულ კოლონიებმა ვერ იცნეს ჩვენი ესამართლიანობა

ბა» და თავიდან გადაიქრეს ინგლისის მიმე უღელაი. მთლად დედა-
 მიწის ზურგზე კულტურისა და ქრისტიანობის სასულითათოსნობით
 გაწვევითი სალხი: სუდანის არე-მარე სისხლისაგან ჯერ არ გამშ-
 რალა. სელანდამ, აგსტრალიამ და აზიამ იგებეს ჩვენგან ტრაგიკუ-
 ლი ტანჯვა.

ბურები თავისუფალი, თავის ადგილების მოყვარული სალხია.
 არ უყვართ ინგლისელი მოხები, რომლებიც მოთმინებით იტანენ
 ლორდთა ჰალატის ოლიგარხიას, რომელიც კონტროლს უშერებს
 სალხის ნდომა-სურვილს. ერთ კრებაზე ლორდ სალსბორიამ ასნსა
 თავის შესანიშნავი დიპლომატიური ფრზა: «we seek no goldfields,
 we seek no territory—ჩვენ არ გებებთ ოქროს მინდვრებს, ჩვენ არ
 გებებთ ტერიტორიასო. ერთი კლასის აზრია «ომი შეჩერებულა იქმ-
 ნასო,—სთქვა ორატორმა, და ჩემ გასამტურებლად მოჭყავთ ჩემ
 მიერ ნათქვამი—ჩვენ არ გებებთ ოქროს მინდვრებს, არ გებებთ
 ტერიტორიასო». ჩემს აზრებსებს ისიც უნდა მოხსენებინათ
 რიც ამ აზრის წინ და უგან ვთქვა, ამისთვის მე ბოდიშს არ გის-
 დი, არც ისეთ აზრს ვაშენებ, რომ ის დამჭირდეს. ჩვენ გვამტურ-
 ნებენ ომში ჩაბმისათვის, ომის გამოწვევისათვის. მაგრამ, ჩვენ
 ვომობთ იმისთვის, რომ დედოფლის ქვეშევრდომნი დავიფაროთ.
 ჩვენ ძალა დაგვატანეს, ომში გამოგვიწვიეს, თორემ ჩვენ იგი არ
 გესურდა. ომის გამოისობით ჩვენს სამხედრო სამინისტროში დიდი
 ხარჯი და მოძრაობა მოხდა. ომის დაწყებიდან ჯარის-კაცებს გავუგ-
 ზაფრეთ 350,000 შალის შარვალი, 282,000 ტანთსაცმელი, 400,000
 ფანელის ზერანგი, 950,000 შალის წინდები, 145,000 წუგ. ფეს-
 საცმელი და ზღვით გავიარეთ 7000 მილი. ცხადია, რომ დიდი
 შრომა დაგვჭირდა ომისათვის, და სსკა რა შედეგს უნდა მო-
 გვლოდეთ აქედან, თუ არ ქვეყნებს შემოერთებას! ეს ომი ინგლი-
 სისათვის დიდი გაკვეთილია, მაგრამ იგივე გაკვეთილია ჩვენ უც-
 ხოელ კრიტიკოსებისათვის, რომლებიც შედუქნებს გვიწოდებენ, სხ-
 ლა კი დაწმუნდნენ, რომ ეს შედუქნე სალხი თავის მტერს ომშიაც
 ანგარიშს აძლევს. ბურები მუდამ გვეწინააღმდეგობდნენ და გვეწი-
 ნააღმდეგებინ, ამიტომ ჩვენ არ უნდა დავუტოვოთ მათ არც ერთი
 წვეთი დამოუკიდებლობისა“. აქ საკვებით გამოხატდა: «might

took the place of right» — ძალა იჭერს სამართლის ადგილს; ჩვენებურად: ძალა აღმართს ხნავს.

3. ჰაინდმანი. „Justice“. «ვის შეეძლო ერთი წლის წინად იმის წინასწარმეტყველება, რომ დიდი ბრიტანია გამოუცხადებდა ტრანსკაალს ომს, და ისიც 7 თვეზე მეტს გაგრძელებოდა!.. მაგრამ ახლას ეს ფაქტია, და ვიცი, რომ ტრანსკაალის ომს ჯერ-ჯერობით 100 მილიონი სტერლინგი და 25 ათასი კაცი მსხვერპლებს დასტობდა. აი, ეს რომ ერთი წლას წინად ვინმეს გაეცხადებინა, შეუუღალაო, იტყოდნენ. მაგრამ დღეს ეს ცხადია, რომ კოლონიათა მინისტრი იოსებ ჩემბერლენი თავისთვის გაუხმაურებლად მიუძახებდა, «თუ შეიძლება საზოგადოებრივად აღიარებულ მთავრობას», რომ პრუსიის კრიტიკისათვის მის შინაურ წიგნსა და ძალს დაეტანებინა ან ომი გაეწია. ნათლად ვხედავთ ამ აკანკალს ომს ბურების წინააღმდეგ, საიდანაც გამოსტვივს ჩვენი მართებულების სიწმინდრე და უგუნურება. ეს ქმნის ახალ წერტილს ან ხანას, საიდანაც იწყება და ვითარდება ინგლისის საშინაო და საგარეო ისტორია. როგორცდაც საფრანგეთში დრეიფუსის საქმეები, იმნაირვე ინგლისში ამ ომის მიზეზებსა, პოლიტიკოსებსა, საქმის კაცებსა (Business men) და რელიგიის წარმომადგენელთა შორის შეგავშირებული საზიარებულება; ამიტომ ყოველი ინგლისელი, რომლის გონიერებაც კი საზღვარს იქით სწვდება, ამ ომის წინააღმდეგაა და კიდევან უნდა იყოს. როგორცდაც ზოლას, პრუსიის, კლემანსოს, ლაზარის, ვიგარის, შერერის, კესტნერის, ჟორესის და სხვ. წინააღმდეგენ დრეიფუსის უსამართლოდ დასჯას, ისე აქ ჩვენ გვიმართებს ეს. ან ვი, რა უნდა იყოს დადებითიანი დემოკრატია უწმინდესი კაცებზე, თუ არ ამ უსამართლობის წინააღმდეგობა და მის მოსახერხებლად ენერგიული მოქმედება!.. იმნაირად, როგორცდაც ჩვენმა ამხანაგებმა ჩანელას იქიდან ამის მაგალითი გვიჩვენეს; ჩვენც ისე ვაღიარებთ ვართ... დღეს ცხადია, რომ საზოგადოების უმეტესობამ ხელი შეუწყო, დახმარება გაუწია ამ ღიად-ღორღების ომს, მაგრამ ნუ დაგვაკვირდება, რომ დღევანდელი მათი კერძები ხვალ მათვე მტრებიან. ამასთანვე გვასოსოვდეს, რომ როგორცდაც შინ, ისე გარედ ჩვენ საერთო მტრია

გვეყვარს. ამიტომ დიდი ბრიტანელები, ირლანდიელები და კოლონი-
 ელები ხელის-ხელს გაყრდელი ერთად უნდა ებრძოდეთ აწინდელ ომსა
 და კლასთა ბრძოლის საქმეშია...

ლიბერტი (Justice). «მე ვფიქრობ იმაზე, თუ რა აზრის
 ვიყავით ამხანაგები სამშვიდობო კონგრესის შესახებ. ჩვენი აზრით
 ის მოკლებული იყო მეცნიერულ სიმართლეს; რომელსაც სარწმუნოდ
 ვუჯერებოდა ათი მილიონი გაციის იარაღში ჯდომა. მე ვფიქრობ,
 რაც მოხდა ჰინტონის კონგრესიდან შეიძლება თვის შემდეგ, — ვფიქრობ
 იმაზე, რომ მათმა ჰინტონის კონგრესიდან მშვიდობიანობამ მხოლოდ შემ-
 დარწმუნებელი ომი დაგვიყენა თვალ-წინ, ომი, რომელიც უფრო შე-
 ზარავს, ვინც ის ოდესმე იყო ისტორიაში. იდეა, პოლიტიკური
 მიზეზი, პოლიტიკური ფიქრი მას ვერ გაამართლებს. სამხრეთ-აფ-
 რიკის ომი, — ავსტრალია და ქუინსლენდი ომი, რომლების სურვილიცაა,
 რაც შეიძლება მეტი რქროს ზოდები ჩაიტენონ ჰინტონში. და რას
 ვხედავთ ამას!.. კონონი, საზოგადოება, პოლიცია, ყველა მათი
 მომხრეა. და რიცხვი!.. ერთ-ერთის წინააღმდეგ რაღაცა! 300 მილი-
 ონი 300 ათასის წინააღმდეგ!...

«ამ მიზეზების შემდეგ დაკვარვე ინგლისელი ხალხის ცნობა;
 თან ვფიქრობ, თუ რამ მიიყვანა იგი ასეთ თავის დასაკლავ გარ-
 დაწვევტილებამდე. ინგლისში სოციალიზმის არას დროს არ ქმნიდა
 ისეთი დიდი მისიანა, როგორცაა მას დღეს აქვს. ეს მუშების წმი-
 ნდა საქმეა, ამ წმინდა დღისათვის მოკლებულია (1 მასის).

ომის ხნობრივი მხარე. Straits Times'-ი, — ინგლისური სა-
 ხალხურ გაზეთი, ამბობს: «დღემდის მხოლოდ წვეთობით იღვრე-
 ბოდა სისხლი, მაგრამ საზოგადოებაში მშვიდობიანობის დასაცვე-
 ლად სისხლის ნაკადული უნდა მიჩქრავდებოდა. სანამდის სამხრეთ-
 აფრიკის ბურები სრულიად არ გაწევენ, რომ მათი ხმა აღარ ის-
 მოდეს, მშვიდობიანობა არ დაიწყება. ცოლები თავის ქმრებს, შვი-
 ლები მამებს და შეყვარებულები ერთმანეთს უნდა სტიროდნენ. მათი
 დევნა, დამორჩილება, მოსპობა, უნდა იყოს ინგლისის მთავ-
 რების აზრი. ორივე რესპუბლიკის ბურები უნდა გაწევიტოს ბრი-
 ტანიის ჯარმა, და მათი სისხლით გაანთავისუფლოს კელი, რომ ხალ-

ნი კარგად იზრდებოდეს». უსაზღვრო სიძულვილია გამოხატული ამ ციტატში, მაგრამ დახსლოვებით ბევრი ჭკრძნობს და ფიქრობს ასე ინგლისშიც; ნიუ-იორკის „Times“-ი ამბობს: ინდოეთში 80,000,000 სულის შიმშილისგან შევიწროებული და ინგლისმა სელის-მოწერით მხარად 125,000 ათას გირკანჭა სტერლინგი გაუგზავნა მათ. სამსრუთ-აფრიკის ომი დახსლოვებით 300 ათასს სულს შეეხება და ამისთვის კი ინგლისი ათასჯერ მეტს, 150,000,000 გირკანჭა სტერლინგს ხარჯავს. ეს ნათელი და საზარელი კონტრასტია, რომელიც კი შესაძლებელია აღმინანს ჰაწაწინა ბუნებამ წარმოიდგინოს. განსაკუთრებით გული გიკვდება აღმინანს, როცა წარმოიდგენ, რომ ეს შემთხვევა იმ ერისგან სრულდება, რომლის სახელიც აღმინანთა ჰროგრესში ღაღადებს; რომელიც ყოველის მხრით ცივილიზაციის წინმსკელლობისათვის იდგა...

ნიუ-იორკის „Christian Herald“-ი ამბობს: ყოველი საათის დაკვრას თან მოაქვს სიკვდილი. ვიცი, რომ ინდოეთში დახსლოვებით 500 აღმინანი მოკვდა ნამცეცხების მონატრული. დღევანდელს თქვენს კონტრიბუციას (ომის ხარჯების დასაფარავად მომატებულს გარდასახადს) შეემლო დაეხსნა ასობით და ათასობით სკალანდელ სიკვდილისგან.

50 დოლარი დაიხსნიდა სუთ ოჯახს; 100 დოლარი ერთ ჰატარა სოფელს. თოფის ორი ტყვიის ღირებულება ერთ დღეს ერთ სულს დაიხსნიდა; ზარბაზნის ერთი ტყვია ერთ სულს შიმშილისგან ორ თვეს დაიხსნიდა; ერთ წუთში „Maxim“-ი ზარბაზნის ტყვიის ხარჯი მთელს ოჯახს დაიხსნიდა შიმშილ-სიკვდილისგან. ბურების გასაწყვეტათ გადადებული ფულის ერთ მესუთედს შეუძლია 50 მილიონი სული შიმშილისგან დაიხსნას. მაგრამ ინგლისის მთავრობა არჩევს, რომ სამსრუთ-აფრიკის რესპუბლიკები მოსპოს. ამას უფრო სულითა და გულით ცდილობს, ვიდრე მომაკვდავ ინდოელების სულის შერჩენასა.

„Reynolds's“-იდან — ჟინგოლიში ჰანსიონ-სკოლებში: «ზოგაერთ სკოლებში მასწავლებელი ბავშვებს ომის ახალ ამბებს უკითხავს და თან თავიანთ აზრს უმატებენ. ერთ სკოლაში, სკოლის

უფროსმა შეკრობა ბავშვები მოედანზე და ომის ამბები წაუკითხა, შემდეგ მათ მისცა ერთი უფთა შოკოლადი.

«ამ უკანასკნელ კვირაში ბავშვების კონცერტი იყო გამართული; აქ ბავშვები შეესწინ ომის სსკა-და-სსკა ამბებს, რომელიც მათ ზეპირად დაესწავლათ, რომ შემდეგ გაემოკრებინათ. იქვე ერთი სურათი წარმოადგენდა ბრიტანიის დედოფალს ვიქტორიას და პრინცი-დენტ კრიუკერს. უკანასკნელი დედოფლის ფეხზე იყო მიბმული. იქვე იდგა პატარა ინგლისელი ბავშვი ჯარის-კაცის ტანისამოსში და შეიარაღებული, რომელსაც საშტი ჩაუტია კრიუკერისათვის. განა შესაძლებელია, ამგვარი ზნეობრავი შთაგონება, ან უფრო უზნეური, კანცა წარმოადგინოს?! და ისიც 1900 წლის ცივილიზაციის ხანაში?!»

სკოლებში, სტენებზე, ქუჩებზე, ხალხში ავრცელებენ მხედრულს სულის კვეთას და სიძულვილს მოწინააღმდეგე ხალხის მიმართ. დემოკრატები მეტად შეაწუხა ჯინგო-რეაქციონერულ პალატამ. გაკერითაც კი ვერ იცავდნენ დანაგრულების ინტერესს. ბურებს ნუ გამოუტყდათ თანაგრძნობას და სსკა რაც გინდათ ის თქვითო, — ეს იყო მათი დედა-აზრი. ამიტომ იძულებული შეაქმნენ დემოკრატები, რომ პრაქტიკული საშუალება მოეკონებინათ. ეს იყო ძალა — ძალის წინააღმდეგ. უფრო გაბედულმა დემოკრატებმა შეადგინეს კომიტეტი, ანუ მქადაგებელ-მებრძოლი არმია; შეიარაღდნენ ჯიხვებით და კრებებზე სიტყვებს ამოხდნენ. ბეკრან მოხდა შეტაკება, ბეკრს გაუტყეს თავი, ბეკრი ცხეში ჩასვა მთავრობამ, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ ის არ შეერია ამ საქმეში და არ დაიცვა სიტყვის თავისუფლება! აქედან ის დასკვნა შეგვიძლია გამოვიყვანოთ, რომ მთავრობა ცხადად ჰსჯდას ჯინგო-პარტიის სიძლიერეს და იცის, რომ ესენი დასძლევენ ცოტა-რიცხვოვან დემოკრატების პარტიას, ამიტომ სადავე მიუშვას, თავი დაანება და ამით უდალათ სიტყვის თავისუფლების პრინციპს.

დღესასწაულებში სრულიად დაკარგავს ინგლისელმა ინგლისური მძიმე თვისებები. ეს ხალხი დღესასწაულებში უფრო აღტანბულ ფრანგის ხალხს ემსგავსებოდა. ლედი-სმითის და მეფეინგის შემოკრება, ბლუმფონტენში და პრეტორიაში შესულა შესანიშნა-

კად იდღესსწაუღეს. სახლები, სკეტები, ქუჩები ათას გვარ ბაიონ-
 დებით იყო შემკული. ომინბუსებზე, დროგებზე და სხვა ყოველგან
 ბრიტანიის ბაიონადი და ბაიონადი. ღენერლების, მეომრების სასკებით
 საგულე ნიშნები ქუდებზე, გულზე ეკვრა ქაღს, კაცს და ბავშვებს.
 ყოველ კარგი ამბის გაგონებაზე, ყოველ გამარჯვების სმაზე, ხალხი
 თებს იდგა, ღელავდა; ქუჩებში გამოდიოდა და ღონდონს თავის
 დაღვრემილ სახეს უტყვიდა. სტვლიდა მის საქმიანობას, აკუტირებ-
 და უგელათვრს და ქუჩაში ზატრიოტული სიმღერების სამღერლად
 გამოჭყავდა. ხალხის ტალღები ხან ერთ ქუჩისაკენ და ხან მეორე-
 სკენ გრიალით, მუზიკის დაკვრით და სიმღერით გაეჭანებოდა, ჩაი-
 ლიდა და თან იმატებდა იზრდებოდა. ღონდონის შუაგული, სადაც
 ინგლისის ბანკია და ბირჟა, მთლად ხალხით იყო გაჭვდილი, ისე
 რომ განძრევა არ შეიძლებოდა. ეს და ამასე მეტიც ცხადია. და ეს
 სიტხადე ცხადად გვიჩვენებს ინგლისის ერის ახალ ხანას, ახალ
 ღტოლეილებს, რომელიც მიეჭანება სამხედრო წყობილების შეტ-
 ღისკენ. ამასთან მათი «დიდი გაკეთილი», რომელსაც წამ და უწუმ
 იმეორებენ საღისბიურ-ჩემბერლენ-ბაღთურები.

ი. კავახაძე

შინაური მიმოხილვა

სამი ახალი საყურადღებო კანონი. — ამიერ კავკასიის სახელმწიფო გლეხთა მიწად-მფლობელობის გაწეს-რიგება. — ღირს-შესანიშნავი მუხლები ახალის დებულებისა. — გადასახადთა რეფორმა ამიერ კავკასიაში. — მისი მნიშვნელობა. — ახალი შეღავათი ჩვენებურ თავდაზნაურობასა. — სამელიორაციო კრედიტი. — ერობა, როგორც საუკეთესო დაწესებულება მეურნეობის გაუმჯობესობისათვის. — ილია ხონელის გარდაცვალება.

მიმდინარე ზაფხულს გამოქვეყნდა სამი საყურადღებო კანონი, რომელთაგან ორი საკუთრივ ჩვენს ქვეყანას შეეხება და ერთი — მთელს რუსეთს: 1) ამიერ კავკასიის სახელმწიფო გლეხთა მიწად-მფლობელობის გაწესრიგება, 2) გადასახადთა რეორგანიზაცია ამიერ კავკასიაში და 3) ახალი დებულება სამელიორაციო კრედიტის შესახებ. სამსავე კანონს დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენის ქვეყნისათვის და ამიტომ არ იქნება ურიგო დაახლოვებით მაინც გავიცნოთ მათი შინაარსი და საზოგადო ხანიათი.

გარდა ნაბატონარ გლეხთა, ჩვენში, როგორც იციან მკითხველებმა, არის დიდძალი სახელმწიფო გლეხობა, რომელთაგან უმცირესობა კერძო პირთა მამულებზეა დასახლებული, ხოლო უმეტესობა — სახელმწიფო მიწაზე სცხოვრობს. ნაბატონარ გლეხთა და აგრეთვე იმ სახელმწიფო გლეხთა მიწადმფლობელობა, რომელნიც კერძო პირთა მიწა-წყალს ჰფლობენ, უკვე კარგა ხანია გაწესრიგებულთა და მოწყობილი განსაკუთრებულ კანონდებულებით; რაც შეეხება მეორე კატეგორიის

სახელმწიფო გლეხებს, ისინი დღემდის მოუწყობელი იყვნენ და მათი მიწად-მფლობელობა სრულიად გამოურკვეველი იყო. ეს გარემოება მეტად მავნებელი იყო და საგრძნობლად აფერხებდა მრავალ ათასის გლეხის წინმსვლელობასა და მათი მდგომარეობის გაუმჯობესობის საქმეს. ამიტომაც მთავრობამ უკვე მეოთხმოცე წლების დასაწყისში გადასწყვიტა ამ გლეხთა მოწყობა და მაშინვე შეუდგა საქირო მასალის მოგროვებას რეფორმის პროექტის შესამუშავებლად. 1884 წელს სახელმწიფო ქონებათა სამინისტრომ დაიწყო ამიერ-კავკასიის სახელმწიფო გლეხთა მდგომარეობის შესწავლა და მალე შეაგროვა ღირსშესანიშნავი მასალა, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა პირობებში სცხოვრობს, ეკონომიურისა და ადმინისტრაციული მხრით, სახელმწიფო გლეხი. მასალის შეგროვების შემდეგ, უმაღლესის ბრძანებით, დაარსებულ იქმნა ტფილისში საგანგებო კომისია მოხელეთა, რომელმაც რამდენისამე წლის მუშაობის შემდეგ შეიმუშავა კანონპროექტი სახელმწიფო გლეხთა მიწადმფლობელობის გაწეს-რიგების შესახებ. ეს კანონპროექტი განხილულ იქმნა პეტერბურგში, სათანადო სამინისტროში, და ბოლოს სახელმწიფო რჩევაში; უკანასკნელმა ამ წლის აპრილში კიდევ დაამტკიცა იგი ყველა იმ ცვლილებათა მოხდენით, რომელნიც შეიტანეს თავდაპირველად შემუშავებულს პროექტში სხვა-და-სხვა ინსტანციებმა.

ახალი კანონი შეეხება სახელმწიფო გლეხებს ტფილისის, განჯის, ბაქოს, ერევნის და ქუთაისის (გარდა ართვინისა და ბათუმის ოლქების) გუბერნიებს. მისი უმთავრესი მუხლები, რომელნიც საკმაოდ ნათლად გვამცნობენ ახალის დებულების ხასიათს, შემდეგნი არიან:

ნადელები მიეჭრება სახელმწიფო გლეხთა სოფლის საზოგადოებათ, სოფელთ და მოსახლეობათ (ПОСЕЛКАМЪ) იმ პირობით, რომ დაცულ იქმნება მიწით სარგებლობის აწ არსებული წეს-რიგი (მუხლი პირველი). სახელმწიფო გლეხთა ყრილობათ ნება აქვთ ადგილ-მამულის საერთო მფლობელობის მაგიერ შემოიღონ კერძო, საოჯახო (ПОДВОРНОЕ) მფლობელობა, თუ

ამის თანახმა გახდება იმ გლახთა ორი მესამედი, რომელთაც ხმა აქვთ ყრილობაში (მუხ. მე-2). სახელმწიფო გლახები, რომელთაც მიეჭრებათ ხსენებული ნადელები, მოვალენი იქმნებიან შეიტანონ ხაზინაში კანონით აღნიშნული ყოველ წლიური გადასახადი, რომელსაც სახელად ეწოდება „სახელმწიფო საიჯარო გადასახადი“ (государственная оброчная подать) (მუხ. მე-5). იმ სოფლის საზოგადოებათ, სოფელთ და მოსახლეობათ, რომელთ უკვე მიეჭრათ ნადელები და რომელთ გეგმებიც შედგენილი აქვთ, ეძლევათ უფლება მომაელშიაც შეირჩინონ მიზომილი ადგილ-მამული (მ. მე-6). წინააღმდეგ შემთხვევაში ნადელად მიეჭრებათ: ა) სამოსახლო ადგილი, ბოსტანი, ბაღი, ვენახი, მუდმივი სახნავ-სათესი მიწა, სანახირე, თვით გლახთა მიერ გაშენებული ტყე, საქერე და ის მიწა, რომელიც მიეცა სოფლებს რაიმე სამრეწველო დაწესებულებისთვის; ბ) საზოგადოდ ყველა ის ადგილი, რომლითაც სარგებლობს დღეს თითოეული კომლი და გ) ყველა ის მიწები, რომელნიც დიდი ხანია უკვე სახელმწიფო გლახთა მფლობელობაშია (მ. მე-7). იმ სოფლის საზოგადოებათ, სოფელთ და მოსახლეობათ, რომელთაც საოჯახო საქიროებისთვის სახაზინო ტყეებიდან ეძლევათ ხე-ტყე და ტყის მასალა, შემდეგშიაც ექმნებათ უფლება მიიღონ ეს მასალა და ხე-ტყე, სახელმწიფო ქონებათა მინისტრისა და კავკასიის მთავარ-მართველის მიერ შემუშავებულ წესის თანახმად (მ. მე-9). იმ შემთხვევაში კი, როდესაც ახლო დიდი სახაზინო ტყეა, სახელმწიფო გლახთა მოსახლეობათ და სოფლებს მიეჭრებათ ტყის ნადელები (მ. მე-10). ხე-ტყის სარგებლობისა ან ტყის ნადელისათვის გლახები გადაიხდიან განსაკუთრებულ სატყეო გადასახადს (მ. მე-11). ადგილ-მამული, რომელიც ნადელად მიეჭრება სოფლის საზოგადოებათ, სოფელთ და მოსახლეობათ, არ შეიძლება გაიყიდოს ან დავალიანებულ იქმნას. ის მამული, რომელიც მიზომილი აქვს ოჯახს, შეიძლება მიეყიდოს მხოლოდ სოფლის საზოგადოების წევრს. ამ გვარ მამულის გაყიდვა გლახის ვალის გასასტუმრებლად აკრძალულია (მ. მე-12). ახალის დებულების სისრულეში მოყვანა და საქი-

რო წესების შემუშავება მიენდო სახელმწიფო ქონებათა და სამიწად-მოქმედო მინისტრს (მ. მე-14), რისთვისაც მან კიდევ დააარსა საგანგებო კომისია ტფილისში, რომელიც უკვე შეუდგა მუშაობას.

ამ მოკლე აღწერებიდანაც დაინახავს მკითხველი, თუ რამდენად საყურადღებოა ეს დებულება *) ჩვენის გლახებისათვის. ამიერი კავკასიაში, საზოგადოდ, ჰსუფევს არეულობა მიწად-მფლობელობაში, რაც დიდად აფერხებს მის ეკონომიურს განვითარებას და ამიტომ გაწეს-რიგება სახელმწიფო გლახთა მიწად-მფლობელობისა საკმაოდ დიდი ნაბიჯია მოქალაქობრივ განკარგების გზაზე...

ახალს დებულებაში უმთავრესს ყურადღებას იწვევენ მე-6, მე-7 და მე-12 მუხლები. ჩვექვს და მეშვიდე მუხლები შეეხებიან იმას, თუ რამდენი უნდა მიეცეს ნადელად სახელმწიფო გლახთ. თავდაპირველად განზრახული იყო აღენიშნათ maximum'-ი ნადელისა, რომელიც უნდა მისცემოდა თითო კომლს; სახელდობრ, თითო სულზე 12 დესეტინაზე მეტი არ უნდა მოსულიყო. რაც ამ რიცხვის კვალობაზე გამოანგარიშებულ მიწას აღემატებოდა, ის უნდა ჩამორთმეოდა სოფელს და უნდა მისცემოდა რუსეთიდან გადმოსახლებულ გლახთ. ან გვარი წესი კიდევ შემოიღო ერთ დროს ადგილობრივ სახელმწიფო ქონებათა უწყებამ და, თუ არა ვცდებით, საგარეჯოში სოფელს კიდევ ჩამოართვეს რამდენიმე ასი დესეტინა რუსეთიდან გადმოსახლებულთა დასასახლებლად. ახლად გამოცემულ კანონში ეს საკითხი სხვა რიგად არის გადაწყვეტილი: იქ სრულიადაც არ არის ნაჩვენები, რამდენი უნდა მიეზომოს მიწა სახელმწიფო გლახთ; მე-6 და მე-7 მუხლები ამბობენ მხოლოდ, რომ სოფლებს უნდა მიეცეს ნადელად მთელად ის მამული, რომელიც ამ ქამად არის მის მფლობელობაში; სახელდობრ,

*) არ იქმნება ურიგო, რომელიმე გამომცემელთაგანი გადათარგმნინებდეს სრულად და გამოსცემდეს როგორც ამ საყურადღებო დებულება, ისე დანარჩენ ორ კანონსაც, რომელთა შესახებაც ამ მიმოხილვაშია საუბარი.

აქ უნდა იყოს: სამოსახლო, ბოსტან-ბაღი, ვენახი, საძოვარი, ტყე, სახნავ-სათესი, და სხვა. კანონი აქ საზოგადო წესს უჩვენებს, რომელიც უფრო სასარგებლო იქნება ჩვენის გლეხობისათვის, ვიდრე maximum'-ების აღნიშვნა...

მეტად საყურადღებოა აგრეთვე მეთორმეტე მუხლი ახალის დებულებისა. როგორც ყველამ უწყის, ჩვენი გლეხები სოფლის ჩარჩ-ბაცაცებმა მეტად დაავალიანეს. მათ მახეში გაბმული გლეხი თითქმის მხოლოდ მათთვის მუშაობს; ფული, ჭირნახული, საქონელი—ყოველივე მიდის ვალის გასტუმრებისათვის; ბოლოს, დავალიანებული გლეხი იძულებული ხდება ადგილ-მამულის გაყიდვასაც მიჰყოს ხელი, რათა თავიდან აიცილოს ჩარჩის ვალი. ამ გზით კახეთში, მაგალითად, დიდძალი მამული შეიძინეს ჩარჩებმა. ახალი კანონი (მუხლი მე-12) სპობს ამგვარს გზას სახელმწიფო გლეხის მამულის შექმნისათვის, რადგანაც ნებას არ აძლევს გლეხს გაჰყიდოს სახაზინო მიწა ნადელად მიზომილი და რადგანაც ამიერიდან ადკრძალულია ვალის გასასტუმრებლად სანადელო ადგილ-მამულის გაყიდვა. ახალი კანონი არ სპობს სრულიად ადგილ-მამულის მობილიზაციას: გლეხს შეუძლია მიჰყიდოს მიწა თავისავე სოფლის წევრს; ასე რომ უსწორ-მასწორება მფლობელობაში კვლავაც იქნება, რაც აუცილებელია ეხლანდელ სოციალურ პირობებში, მაგრამ ისიც დიდი, რომ სოფლისთვის უცხოს, უმეტეს ნაწილად ჩარჩს, ახალის კანონით ერთხვევა ფართო ასპარეზი სოფელში ფარფაშობისათვის...

თუ ზემოდ განხილული კანონი ეხება მხოლოდ ერთ ჯგუფს ჩვენის ქვეყნის მცხოვრებთა, სამაგიეროდ, მეორე კანონი, რომელიც გამოქვეყნდა მიმდინარე ზაფხულშივე, ეხება მთელს ჩვენს ქვეყანას. ეს არის ახალი კანონი გადასახადთა შესახებ. ჩვენ უკვე გვქონდა „მოამბის“ მკითხველებთან საუბარი ამ კანონის შესახებ*), როდესაც იგი დაუმტკიცებელი პროექტი იყო. ეს

*) იხ. „მაამბე“ 1900 წ., № 2.

პროექტი თითქმის შეუცვლელად იქმნა მიღებული სახელმწიფო რჩევის მიერ და დამტკიცებულ იქმნა უმაღლესად 12 წარსულ იენისს. გადასახადთა რეფორმის შესახებ ჩვენ ვწერდით, რომ განზრახული კანონი გააწესრიგებს გადასახადთა სისტემას ჩვენში და გარდა ამისა სამართლიანად გაუთანასწორებს მცხოვრებთ, წოდების განურჩევლად, გადასახადთა უღელსო. 12 იენისს გამოცხადებული უმაღლესი ბრძანება ასევე უყურებს ახალს კანონს: „ამ ზომასაო“ (გადასახადთა რეფორმას), ვკითხულობთ ხსენებულს ბრძანებაში, „საკნად აქვს თანასწორად ჰყოს ყველა მცხოვრებთათვის გადასახადთა უღელი და დაამკვიდროს საჭირო სამართლიანობა ქვეყნის გადასახადთა სისტემაში“. მართლაც, ახალი სისტემა ბევრად უფრო მაღლა სდვას ძველ სისტემაზე, რომლის მეფობის დროს გადასახადთა მძიმე უღელი თითქმის მხოლოდ გლეხობას აწვა კისერზე. ახალი კანონი სპობს ჩვენში საუკუნეთა უსამართლობას, რომლის ძალით ყველა სახელმწიფო და ადგილობრივი საჭიროების დაკმაყოფილება თითქმის მარტო გლეხობას ჰქონდა ნაკისრი. ამიტომაც ახალი კანონი პროგრესიული ზომაა და კარგ გავლენას იქონიებს ქვეყნის ზრდა-განვითარებაზე.

დღემდის, როგორც იციან მკათხეველებმა, სახელმწიფო გადასახადს ჩვენში იხდიდნენ მხოლოდ გლეხები. აქ იყო საკომლო გადასახადიც, მიწის გადასახადიც და სხვა-და-სხვა ბეგარაც. ახალი კანონი სრულიად სცვლის ამას. პირველი მუხლი უმაღლესად დამტკიცებულის კანონისა ამბობს: „მოსპობილ იქმნას 1901 წლის 1-ლ იანვრიდან: 1) საკომლო და მიწის გადასახადი, რომელსაც იხდიან სოფლის მცხოვრებნი ამიერ კავკასიაში და მთიულნი თერგისა და ყუბანის ოლქებში; 2) მიწის გადასახადი, რომელიც შემოაქვთ ყარსის, ბათუმის და ართვინის ოლქების მცხოვრებთ და 3) სადესტინო გადასახადი, რომელიც დადებულია თერგის და ყუბანის ოლქებში კერძო მემკვიდრეებზე“. სამაგიეროდ ახალი კანონი აწესებს სხვა რიგ გადასახადს. მეორე მუხლში ვკითხულობთ: „1901 წლის 1-ლ იანვრიდან ამიერ კავკასიაში და აგრეთვე თერგისა და ყუბანის ოლქებში დაწეს-

დეს: ა) სახელმწიფო საიჯარო გადასახადი, (государственная оброчная подать), რომელიც უნდა იხადონ სახელმწიფო გლეხებმა მათ მფლობელობაში გადაცემულ მიწაზე და ბ) ადგილ-მამულის სახელმწიფო გადასახადი (государственный поземельный налог), რომელიც უნდა გადაიხადონ ყველა მემამულეებმა, განურჩევლად წოდებისა, გარდა ხაზინისა“.

საიჯარო სახელმწიფო გადასახადი უკვე გამოანგარიშებულია, ადგილ-მამულის რაოდენობის მიხედვით, სამი წლით (1901-დან 1903-მდე). სულ ამ დროს განმავლობაში სახელმწიფო გლეხებმა უნდა გადაიხადონ; ა) ტფილისის გუბერნიაში და ზაქათალის ოლქში—484,000 მანეთი და ბ) ქუთაისის გუბერნიაში—145,000 მანეთი; სულ ჩვენებურმა სახელმწიფო გლეხებმა უნდა გადაიხადონ 629 ათასი მანეთი. ეს საერთო ჯამი უნდა განაწილდეს ჯერ თითოეულ მაზრაზე, შემდეგ თითოეულ სოფლის საზოგადოებაზე, სოფელზე და ბოლოს თითოეულ გლეხზე, რომელსაც მიეცემა ნაღვლად სახელმწიფო მიწა. ეს განაწილება მოხდება ადგილ-მამულის რაოდენობისა და მისი დაფასების მიხედვით.

სახელმწიფო გლეხების გარდა ამიერ კავკასიის ყველა დანარჩენმა მემამულეებმა, წოდების განურჩევლად, უნდა იხადონ, როგორც ვთქვით, სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადი. ამ გადასახადის გაწერა ასე მოხდება: ყოველ სამ წლისთვის მთავრობა გამოიანგარიშებს, შემოსავლის მიხედვით, რამდენი უნდა დაედვას გადასახადი, შუათანა აღრიცხვით, თითო დესეტინას ყოველ გუბერნიაში. მთავრობა აიღებს შემოსავალს დესეტინა ვენახისას, ბალისას, სახნავ-სათესი მიწისას, საძოვრისას, უვარგისისას და შემდეგ გამოიანგარიშებს შუათანა აღრიცხვით, რა შემოსავალი აქვს ყოველს გუბერნიაში ერთ დესეტინა მიწას საზოგადოდ; ამ შუათანა აღრიცხვით გამოიანგარიშებულ შემოსავლის მიხედვით დაწესდება ყოველ გუბერნიისთვის სადესეტინო გადასახადი. მაგალითად, 1901 წლიდან 1904-მდე მთავრობას დაუწესებია დესეტინაზე 5 კაპეიკი გადასახადი ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში. ასე რომ, მთავრობამ უნდა

აღლოს ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში ყოველ წლივ იმდენი შაური, რამდენი დესეტინა მიწაც აღმოჩნდება ყველა მემამულეთა ხელში, გარდა სახელმწიფო ვლესებისა. ჯერ გამოანგარიშდება, რამდენი ხვდება საერთოდ მთელს გუბერნიას ეს გადასახადი, შემდეგ იგი განაწილდება მაზრაზე და ბოლოს თითოეულ მემამულეზე. ეს განაწილება მოხდება შემოსავლის მიხედვით; ასე რომ, ზოგ მემამულეს შეიძლება თითო დესეტინაზე შეხვდეს შაურზე გაცილებით უფრო მეტი, ზოგსაც — ნაკლები, შემოსავლის მიხედვით.

როგორც ხედავს მკითხველი, თავი და თავი საქმე აქ ყოფილა შემოსავლის გამოანგარიშება, მიწის დაუასება და იმის კვალობაზე გადასახადის განაწილება. შუათანა აღრიცხვით გამოანგარიშებული ერთი შაური დესეტინაზე უფრო ხშირად, რასაკვირველია, არ შეეფერება სინამდვილეს და სამართლიანობას გადასახადის გაწერის საქმეში. ზოგს 5000 დესეტინა კლდე აქვს, რომლიდანაც გროში არ შემოუღის; მას რომ 250 მან. (5000 × 5) მიეწეროს, უსამართლობა იქნება და მიწის გადამეტებული დაეალიანება. მეორეს მხრით, 5 დესეტინა ვენახის პატრონს, რომელსაც წმინდა შემოსავალი 500 მანეთი აქვს, ოც და ხუთი კაპეიკი გადასახადი (5 × 5) რომ მიეწეროს, დიდი უთანასწორობა და უსამართლობა იქნება. ამიტომაც ახალი გადასახადის სიაგვარგე სრულიად დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რამდენად კარგად იქნება მოხდენილი ადგილ-მამულის რაოდენობის ცნობაში მოყვანა და წმინდა შემოსავლის გამოანგარიშება. თუ ეს საქმე რიგიანად იქმნა შესრულებული, მაშინ ახალი წეს-რიგი და სისტემა გადასახადთა არ შეაწუხებს გადამხდელთ და ხელს არ შეუშლის მის ეკონომიურს ზრდა-განვითარებას...

სახელმწიფო გადასახადის გარდა, ადგილ-მამულზე გაიწერება კიდევ საეროებო გადასახადი, რომელსაც ჩვენში უკვე კარგა ხანია იხდიან როგორც გლეხები, ისე თავად-აზნაურებიც, პირველნი — კომლეთულად, მეორენი — ადგილ-მამულის რაოდენობის მიხედვით. მომავალ წლის 1-ლ იანვრიდან ეს გა-

დასახადი ადგილმამულის რეორგანიზაციის მიხედვით გადახდებულა. საერობო გადასახადის გაწერა და განაწილება მოხდება იმავე წესითა და რეგით, როგორც დადებულია სახელმწიფო გადასახადისათვის და, მაშასადამე, მისი სიავ-კარგეც დამოკიდებული იქნება ისევე ადგილ-მამულის სამართლიან დაფასებაზე. აქ მით უმეტეს საჭიროა სიფრთხილით გამოანგარიშება წმინდა შენოსავლისა, რომ დესეტინაზე დიდი გადასახადია გამოანგარიშებული როგორც ტფილისის, ისე ქუთაისის გუბერნიისათვისაც: 24 კაპეკი. დღემდის საერობო გადასახადი არ აღემატებოდა 9 კ. დესეტინაზე, ეხლა კი ერთბაშად 15 კაპ. მოუმატეს. ეს მომატება გამოწვეულია საგანგებო გარემოებით, სახელდობრ—ამიერკავკასიის საერობო სადარაჯოს რეორგანიზაციით, რამაც 2 მილიონი ხარჯი მოითხოვა...

გადასახადთა ახალმა სისტემამ უნდა დაიწყოს მოქმედება 1-ლ იანვარს 1901 წელს. ამას მოითხოვს კანონი, მაგრამ უმაღლესი ბრძანება შეღავათს აძლევს ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიების თავად-აზნაურობას და მათთვის ახალის კანონის მოქმედება დაიწყება სამის წლის შემდეგ. ეს დიდი მოწყალებაა, რომელსაც უმაღლესად ებოძა თავად-აზნაურთ უკანასკნელ კრებებზე დადგენილ შუამდგომლობათა გამო. უმაღლეს ბრძანებაში ამის შესახებ ასე სწერია: „ზივაცკით რა ყურადღება ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიების თავად-აზნაურობის ქონებრივ შევიწროებას, ყოვლად უმოწყალესად ვბრძანებთ, რომ განთავისუფლებულ იქნან სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადისაგან სამის წლით, 1901-დან 1903-მდე, ხსენებულ გუბერნიების თავადნი და აზნაურნი“. გარდა ამისა მათ ეპატიათ ყველა ის „ნედომეკები“, რომელნიც მათზე ირიცხებოდა საერობო გადასახადისა...

მიმდინარე წლის 29 მაისს ხელმწიფე იმპერატორმა დაამტკიცა სამიწად-მოქმედო სამინისტროს მიერ შემუშავებული პროექტი სამედიოორაციო კრედიტის შესახებ. რუსეთში დღემდისაც იძლეოდა მთავრობა სესხს სოფლის მეურნეობის გაუმ-

ჯობესობისათვის, მაგრამ ეს უფრო შემთხვევით ხდებოდა და ამგვარ კრედიტის საქმე არ იყო მოწყობილი. ახალი კანონი აწესრიგებს ამ ფრიად სასარგებლო საქმეს და, ექვს გარეშეა, სამეურნეო გაუმჯობესობისათვის დაწესებული კრედიტი მალე მოიპოვებს თანაგრძნობას მთელს რუსეთში და შეიქნება ძლიერ იარაღად სოფლის, მცხოვრებთა მდგომარეობის განკარგებისათვის... ჩვენი ქვეყნის მეურნე სრულიად არ სარგებლობდა დღემდის ამგვარ კრედიტით. მან იცის მხოლოდ საადგილ-მამულო კრედიტი—იზოთეკა, როდესაც შემამულე თავის მამულის დაგირავებით იღებს გრძელ ვადიან სესხს; ეს სესხი გაიცემა ბანკების მიერ აღუნიშვნელად საჭიროებისა, რომელსაც უნდა მოხმარდეს; ამიტომ უფრო ხშირად მსესხებელი ტყუილ-აუბრალოდ ფლანგავს ფულს, ხოლო დავალიანებული მიწა ვეღარ იხდის სარგებელს და იყიდება. ამგვარს კრედიტს არ შეუძლიან ნამდვილი სამსახური გაუწიოს სოფლის მეურნეს და ამიტომ განათლებულ ქვეყნებში უკვე კარგა ხანია დაწესდა და აყვავდა სხვა გვარი კრედიტიც, რომელმაც, როგორც გამოცდილება ამბობს, დიდი სარგებლობა მოუტანა სოფელს. ამ კრედიტს უწოდებენ სამელიორაციო კრედიტს, ესე იგი, კრედიტი სასოფლო სამეურნეო გაუმჯობესობათათვის დანიშნულია. ამ შემთხვევაში მსესხებელმა მტკიცედ უნდა აღნიშნოს, რა საჭიროებისთვის უნდა სესხი, და უთუოდ ამ საჭიროებას უნდა მოახმაროს იგი. სამეურნეო გაუმჯობესობა, რომელსაც მოახდენს მსესხებელი, აძლიერებს მამულის შემოსავალს და ამიტომ მიწის დავალიანება აღარ არის ისე საშიში, როგორც საადგილ-მამულო კრედიტის დროს.

ახლის კანონით, სამელიორაციო სესხის აღება შეუძლიან ერობას, სოფლის საზოგადოებას და კერძო შემამულეთ. ვინც 500 თუმანზე მეტს თხოულობს სესხს, მან უნდა მიჰმართოს თხოვნით პირდაპირ სამიწად-მოქმედო სამინისტროს, ხოლო ვისაც ამაზე ნაკლები სესხი უნდა, მის თხოვნას გაარჩევს საგუბერნიო კომიტეტი, სადაც ამგვარი კომიტეტი დაარსდება. ჩვენში ჯერ-ჯერობით ამგვარი კომიტეტი არ არსდება, ამიტომ

ყველა თხოვნები სამელიორაციო კრედიტის შესახებ სამინისტროში უნდა გაიგზავნოს. სესხი გაიცემა შემდეგ საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად: 1) გაშრობა ტბებისა, მამულის მორწყვა, მდინარეების ნაპირების გამაგრება; 2) ტყის გაშენება; 3) გაშენება ბაღებისა და ვენახებისა; უვარგის მიწის გაწმენდა და სახნავ-სათესად მომზადება; 4) გლეხთა ახალი მოსახლეობის მოწყობა; 5) სარდაფების გაკეთება ღვინის შესანახად, მეღვინეობისთვის საჭირო იარაღის შექმნა; 6) აგება ბელეებისა, თავლებისა და სხვა სამეურნეო შენობათა; 7) მოწყობა ერბოს და ყველის საკეთებელ ქარხნებისა და აგრეთვე წისკვილებისა და 8) შექმნა კარგი ჯიშის საქონელისა. ტყის მოშენებისათვის სესხი გაიცემა 30 წლის ვადით, ხოლო დანარჩენ საჭიროებათათვის ერთიდან ოც წლამდე; ვადის დანიშვნა დამოკიდებულია სამინისტროსაგან. იმ სესხში, რომელიც აღებულია მდინარეთა ნაპირების გამაგრებისათვის, მემამულეს გადახდება 2⁰/₀, დანარჩენ საჭიროებათათვის აღებულ სესხში კი 4⁰/₀ წლიურად. ერობას სესხი მიეცემა ისეთ გაუმჯობესობის მოსახდენად, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს მთელის გუბერნიის ან მაზრის მეურნეობისათვის. კერძო მემამულეს ათას მანეთამდე სესხის აღება შეუძლიან უგირაოდ, მას ჩამოერთმევა მხოლოდ ვალდებულების ქალაღი (заемное обязательство); ხოლო ათას მანეთზე მეტის სესხის აღებისათვის საჭიროა გირაო; გირაოდ მიიღება როგორც უძრავი მამული, ისე ფასიანი ქალაღდებიც. სოფლის საზოგადოებათ სესხი მიეცემა ან იმ მამულის დაგირავებით, რომელიც საერთოდ ეკუთვნის სოფელს, ან და ყველა სოფელს ერთიერთ თავდებობით. მსესხებელმა მტკიცედ უნდა აღნიშნოს თავის თხოვნაში, რა გაუმჯობესობის მოხდენა ჰსურს თავის მამულში და წარადგინოს გეგმა და ხარჯთ-აღრიცხვა; სამინისტრო თავის მოხელეების შემწეობით თვალყურს ადევნებს, რომ გაუმჯობესობა უთუოდ იქმნას მოხდენილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ნება აქვს თავის მოხელეებს მოახდენიოს საჭირო გაუმჯობესობა მემამულის ხარჯით.

ჩვენ გაკვრით განვიხილეთ აქ ახალი დებულება სამელიორაციო კრედიტის შესახებ, მაგრამ მკითხველი აქედანაც და-

ინახავდა, თუ რა საყურადღებოა მეურნეობისათვის ეს ახლად გამოწყობილი საქმე. ამ გვარს კრედიტს, ექვს გარეშეა, დიდი მნიშვნელობა ექმნება ჩვენის სოფლის ცხოვრებაშიაც, თუ, რასაკვირველია, ჩვენებურმა სოფელმა გაიგო ამბავი და მოახერხა ახალის კრედიტით სარგებლობა... სამელიორაციო კრედიტს უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს, როდესაც რაიმე დიდი გაუმჯობესობის მოხდენაა საჭირო, რომელიც არ ძალუძს შეასრულოს ერთმა მემამულემ ან ერთმა სოფელმა, მაგალითად—დიდი ტბების გაშრობა, არხების გამოყვანა, ტყეების გაშენება და სხვა. ამ შემთხვევაში სამეურნეო გაუმჯობესობის მოწყობასა და გაძლოლას რუსეთის შიდა გუბერნიებში უთუოდ ერობა იკისრებს, რომელმაც უკვე დაამტკიცა, რომ შეუძლია ღირსეულად შეასრულოს ქვეყნისთვის სასარგებლო სამეურნეო საქმე. ჩვენს ქვეყანაში კი, სადაც ძლიერ ცოტაა შეგნებული მეურნე და სადაც არ არსებობს ერობა, ახალ გვარი კრედიტი, სამწუხაროდ, ვერ გავრცელდება ისე, როგორც რუსეთის შიდა გუბერნიებში და ვერ მოიტანს იმდენსავე სარგებლობას, რამდენსაც იმ ადგილებში, სადაც საერობო დაწესებულება ჰმკვლის შეუკნებელს სოფლის მეურნეს...

—

13 ივლისს, ხანგრძლივისა და მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ, ქ. სოხუმში გარდაიცვალა ილია ლუკასძე ხონელი, ცნობილი კავკასიის ლიტერატურაში ილია ხონელის სახელით. განსვენებული მეოთხმოცე წლების დასაწყისში შეუდგა კავკასიის ქართულ-რუსულ გაზეთებში მუშაობას და უკანასკნელ წლებამდე არ შეტყუვეტია სამწერლო ასპარეზზე მოღვაწეობა. როგორც ფელეტონისტი-პუბლიცისტი, ის სწერდა ყველა ადგილობრივ საკირ-ბოროტო საკითხების შესახებ და მის ნიჭიერად დაწერილს წერილებს ყველა ყურადღებით ჰკითხულობდა, თუნდაც არ ყოფილიყო თანამგრძობელი მისი მიმართულებებისა და ამა თუ იმ საზოგადო საქმეზე შეხედულებისა. ილია ხონელი ენა-მახვილი და ნიჭიერი ფელეტონისტი იყო. ქართულადაც და რუსულადაც მშვენივრად სწერდა; ნამეტურ კარ-

გი სტილი ჰქონდა და ხელოვნურად სწერდა რუსულად. საუკეთესო მისი ნაწარმოებებია — წვრილი ბელეტრისტიული მოთხრობანი, ამბები და დახასიათებანი, რომელნიც ცალკე წიგნაკადაც გამოსცა მან ამ რამდენისამე წლის წინად. აღზრდილი მესამოცე და მესამოცე და ათე წლების რუსულს ლიტერატურაზე და პუბლიცისტიკაზე, ილია ხონელი თავის ლიტერატურულ მოღვაწეობის პირველ წლებში დამცველი იყო მაშინდელ მოწინავე იდეებისა და ანაღვაზობის იდეალებისა. სამწუხაროდ, შემდეგ წლებში მისი ნიჭის ერთი მხარე მეტად განვითარდა და მის მოღვაწეობას დაამჩნია არა-სასურველი კვალი. საქმე ის არის, რომ ილია ხონელს ბუნებით დაყოლილი ჰქონდა მძლავრი იუმორი. ის ყოველისფერში ეძებდა სასაცილო მხარეს, ყბად ასაგდებად და საშასხროდ ასაღებად. ამგვარი მიმართულება გაიტაცებდა ხოლმე განსვენებულს და ის ხშირად სასაცილოდ აიგდებდა და დაჰგმობდა ისეთ რასმეს, რაც სრულიადაც არ იყო დაცინვისა და დაგმობის ღირსი. ნამეტნავად დაემჩნია ეს განსვენებულს უკანასკნელს წლებში; ამ შემთხვევაში მას თითქმის იგივე დაემართა, რაც რუსეთის ბევრ ნიჭიერ ფელეტონისტებს: ისინი დაწვრიმალდნენ და დაიწყეს უსაგნო ოხუნჯობა, სასაცილოდ აღება ყოველისფრისა მხოლოდ სიცილისა და ოხუნჯობასათვის. ვამბობთ „თითქმის“ იმიტომ, რომ ხონელს ცხოველი ხასიათი ჰქონდა და არ შეეძლო, მაგალითად, დოროშევიჩსავით დაწვრილმანებულყო და გალაზღანდარებულოყო... მიუხედავად ამ ნაკლულეგანებისა ილია ხონელი, როგორც ვთქვით, ნიჭიერი და მშრომელი მუშაკი იყო და მისი სიკვდილი საგრძნობელი დასაკლისია კავკასიის მწერალთა მცირე გუნდისათვის.

ლხდი

უცხოეთის მიმოხილვა

არაულობა ჩინეთში

ორ თვეზე მეტია ავერ, რაც უძველესს აზიურს იმპერიაში საშინელი არეულობა ჰსუფევს: დიდის ჩინეთის ერი ამხედრებულია უცხოელთა წინააღმდეგ და ჰლამობს მათ ამოეღეთასა და განდევნას თავის ქვეყნიდან. რა მოხდა ასეთი, რომ გამოუღვიძნია გრძლად ძილის ჩვეულს ქვეყანას? რამ გააბრაზა და გამოიყვანა მოთმინებიდან ეს მშვიდობის მოყვარე ხალხი, ეს მშრომელი და წყნარი ერი? რამ აიძულა იგი ხელიდან გააგდოს საყვარელი ბარი და ნიჩაბი და მათ მაგიერ აიღოს „საზიზღარ ეშმაკების“ მოგონილი თოფ-იარაღი? რა დანაშაული მიუძღვით მათ წინაშე ევროპიელთ, „განათლებულ და კაცთ მოყვარე“ ევროპიელთ, რომელნიც, როგორც თვითონ ამბობენ, მხოლოდ ქრისტიანობრივ კულტურის გავრცელებისთვის მუშაობენ გაუნათლებელ და ჩამორჩენილს ქვეყნებში? ამ საკითხზე პასუხის მიგება არ გაუძნელდება მას, ვინც თვალ-ყურს ადევნებდა ჩინეთის ამბებს ამ უკანასკნელ წლებში და ვინც ამასთანავე იცის ევროპის საზოგადო სურვილი ჩამორჩენილ ქვეყნების შესახებ. ჩინელმა თოფ-იარაღი აისხა თავის ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაცვისათვის—ეს უტყუარი ფაქტია, რომელსაც ევროპის მრავალი გაზეთები განზრახ ივიწყებენ და თხზავენ ისეთ რამეებს, რაც სრულიად არ შეეფერება სინამდვილეს. მათ თუ დაუჯერა კაცმა, ჩინელები იმიტომ ამხედრებულან ევროპიელების წინააღმდეგ, რომ მათ, როგორც

კერბთ-თაყვანის-მცემელ ფანატიკოსებს, სძულთ ქრისტეს სარწმუნოება და ქრისტიანები. რომ ქრისტეს სარწმუნოება აქ არაფერს შუაშია და რომ აქ სარწმუნოებრივი ფანატიზმი არ მოქმედებს, ამას ამტკიცებს ევროპიელთა და ჩინელთა ურთიერთობის მთელი ისტორია.

ეს ისტორია გვეუბნება, რომ თავდაპირველად ჩინეთას შუაგულში შევიდნენ და იქ დაბინავდნენ ევროპის მისიონერები, რომლებმაც დაიწყეს ქრისტიანობის გავრცელება. ჩინეთას ერთი სრულიადაც არ აუღელვებია ამ გარემოებას. ისინი არა თუ არ წინააღმდეგდნენ მისიონერთ, პირიქით დახმარებას უწევდნენ მათ და მალე კიდევ შეიყვარეს თავგანწირული და მაღალის იდეებით გამსჭვალული მქადაგებელნი. ჩინელები, საზოგადოდ, ინდიფერენტიზმს იჩენენ სარწმუნოებაში და ამიტომაც მათ შორის ადვილად ვრცელდებოდა ქრისტიანობაც. მაგრამ გავიდა რამდენიმე ხანი და ყოველივე გამოიცვალა. ამის მიზეზი თვით ევროპიელნი იყვნენ. პირველ მისიონერთ მალე მოჰყვნენ სხვებიც და მათ შორის, ჩინელთა თვალ-წინ, მოხდა საშინელი უთანხმოება. შური, მტრობა, ვერაგობა და ძალ-მომრეობა გამეფდა იმათ შორის, ვინც ქადაგებდა სარწმუნოებას სიყვარულისას, მშვიდობიანობისას და სათნოებისას. მალე ჩინელებმა ისიც დაინახეს, რომ ევროპიელნი უანგარო მქადაგებელნი კი არ არიან ახალის მცნებისა, არამედ რეალური ინტერესიც აქვთ და მას შემდეგ ფრთხილად იყვნენ და ექვის თვალით უყურებდნენ მათ მოღვაწეობას. ხოლო როდესაც მისიონერთ ვაჭრები და დიპლომატებიც მოჰყვნენ, ჩინელებში მტრობაც დაიბადა უცხოელთა წინააღმდეგ. მე-XIX-ე საუკუნის შუაგულამდე ეს მტრობა ნაკლებად და იშვიათად იჩენდა თავს, რადგანაც ევროპიელნი მაინცა და მაინც არ ეტანებოდნენ ჩინეთს: ჯერ ვაჭრობა-მრეწველობა არ იყო იმდენად გაფართოვებული, რომ გარეშე ბაზარი არ ჰყოფნოდა ევროპას, და კაპიტალისტურ-მილიტარისტურ ვეშაპს სახლშიაც სამყოფი მსხვერპლი ჰქაფდა... მაგრამ თან-და-თან, ვაჭრობა-მრეწველობის ზრდის მიხედვით, ევროპიელები უფრო და უფრო მიესივნენ დიდ ჩი-

ნეთის იმპერიას. იქ მათ ეგულებოდათ აუარებელი სიმდიდრე, რომელიც ჩინელს ვერ მოუძებნია და ვერ გამოუყენებია, და, უმთავრესად, ჩინეთი თავის 400—500 მილიონ მცხოვრებით წარმოადგენდა საუკეთესო ბაზარს ევროპის ნაწარმოებისათვის.

მას შემდეგ, რაც ევროპაში დამყარდა ფართო მრეწველობა, ის იძულებული გახდა, რაც შეიძლება მეტი გარეშე ბაზარი მოიპოვოს თავის ნაწარმოების გასასაღებლად. ყოველი სახელმწიფო ამზადებს აუარებელს საქონელს, რომლის გასაღება აუცილებლად საჭიროა; წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ საქონელი არ გასაღდა, დადგება სამრეწველო კრიზისი, რომელიც იწვევს საზოგადო კრიზისს, შეფერხებას და შეჩერებას ცხოვრების დანარჩენ მხარეებისას. ამიტომაც დიდ სახელმწიფოებს, რომლებშიაც უფრო განვითარდა კაპიტალისტური წარმოება, საშინელი ქიშპობა აქვთ ერთმანეთში გარეშე ბაზრების გამო. ევროპის სახელმწიფოთათვის მთელი დანარჩენი ქვეყანა წარმოადგენს ერთ ვეებერთელა ბაზარს, სადაც მათ უნდა გაჰყიდონ თავის ნაწარმოებნი და საიდანაც უნდა წამოიღონ ოქრო—ფულის გარდა მასალა, საჭირო საფაბრიკო და საქარხნო წარმოებისათვის (raw materials). ევროპიელებმა თითქმის დაიპყრეს აფრიკა, დაიპყრეს ავსტრალია, დაიპყრეს ნახევარი აზია. ვინ ჩამოსთვლის, რამდენი ძალა და ღონე დაუხარჯავს ევროპის თითოეულ დიდ სახელმწიფოს, რამდენი მსხვერპლი მოუტანია ამ ქვეყნების დამორჩილებისათვის? ბრძოლა და ქიშპობა დღესაც არ შეწყვეტილა, დღესაც კაპიტალიზმის მოლოხნი თხოულობს ზევს მსხვერპლს...

ერთ გემრიელ ლუქმად, რომლის დამორჩილებისათვის ევროპა წარადგინა დაჰზოგავს, გამხდარა ამ ეხმად ჩინეთიც; მისი ვეებერთელა ტერიტორია უკანასკნელ ხანებში გარდაქცეულა დიდთა სახელმწიფოთა საქიშპო ასპარეზად. ევროპისათვის ჩინეთი მართლა-და გემრიელი ლუქმაა. ვინ იცის, რამდენს საქონელს გაასაღებს, რამდენს ნაწარმოებს მოიხმარს 400—500 მილიონი ადამიანი და რამდენი სიმდიდრე

აღმოჩნდება ჩინეთის დედა-მიწაში?! სანამ ჩინეთის ერი განვითარდება, სანამ ის შეითვისებს ევროპულ კულტურას და სახლში გაიჩენს ევროპულს მრეწველობას, მანადის ის იქმნება საუკეთესო და საიმედო მომხმარებელი ევროპის ნაწარმოებისა და ამიტომაც ევროპისათვის საჭიროა მის ტერიტორიაზე გაბატონება. მართლაც, ჩვენ ვხედავთ, რომ ევროპიელნი ყოველის მხრიდან შეესივნენ ჩინეთს. მისი სამხრეთი ღ აღმოსავლეთი საზღვრების ქალაქები სავსეა უცხოელებით, რომელთაც თავიანთი ქალაქებიც და კოლონიებიც გაიჩინეს; მათ დაუმორჩილეს თავის გავლენას ჩინეთის ტერიტორიის მოზრდილი ნაწილები და ნელ-ნელა იწვევენ შუაგულ ჩინეთსაკენ. ცასქვეშა იმპერია, რომელიც მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში კარ-ჩაკეტილი იყო და შეიმუშავა საკუთარი ცივილიზაცია, უნებლიედ დაემორჩილა „ქერა ბარბაროსების“ გავლენას და თუმცა ჯერ ფრთხილად, მაგრამ მაინც გაუღო კარები ევროპის ცივილიზაციას.

თავდაპირველად ევროპიელნი არც ჰუაქრობდნენ ჩინეთის ტერიტორიის დანაწილებას; მათ ერთის მხრით მორიდება ჰქონდათ ვეებერთელა იმპერიისა, რომლის ძალას არ იცნობდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ჰქონდათ მათთან ორჯერ-სამჯერ შეტაკება, მეორეს მხრით—მათის ვაჭრობა-მრეწველობისთვის საკმარისი იყო მშვიდობიანი ეკონომიური დამორჩილება ჩინეთისა. მაგრამ უკანასკნელმა ჩინეთ-იაპონიის ომმა სრულიად შესცვალა ევროპიელთა აზრი და განზრახვანი. ამ ომმა ნათლად უჩვენა ევროპას, რომ ჩინეთი მხოლოდ გარეგნობით არის დიდი და მძლავრი, ხოლო ნამდვილად ის მძიმე ავადმყოფია, რომლის ორგანიზმი მანდარინების უსვინილისო გამგებლობასა და თარეშობას დაუცია და დაუტძლურებია. მაშინ მორიდებაც გაჰქრა და ევროპამ ახლად დაიწყო მზადება ჩინეთის დამორჩილებისათვის. იქედან დაწყებული ევროპის ჟურნალ-გაზეთობას აღარ შეუწყვეტია სჯა ჩინეთის დანაწილების შესახებ... შეიარაღებულმა ევროპამ, მართალია, შეაჩერა იაპონია, რომელსაც ომის დასრულების შემდეგ ჰსურდა ხელში ევლო ჩინეთის ნაწილი,

მაგრამ ამ შემთხვევაში ევროპა ჩინეთისათვის კი არ ზრუნავდა, არამედ თავისი მომავალი ინტერესები ჰქონდა სახეში. იაპონია თავის ნებაზე რომ მიეშვათ, მაშინ ის მოიპოვებდა დიდ გავლენას თავის ნათესავ ერზე, შემოიღებდა იქ რეფორმებს, გაწვრთნიდა ჩინელ ჯარს და შემდეგ ორი შეკავშირებული აზიის უდიდესი სახელმწიფოები ცუდ დღეს დააყენებდნენ ევროპას. ამიტომ მაშინ ძლევამოსილს იაპონიას გამოუცხადეს — საჭიროა ჩინეთში ტერიტორიული status quo იქმნას დაცულიო, მაგრამ რამდენიმე წლის შემდეგ თვითონვე დაარღვიეს ეს გარდაწყვეტილება.

საქმე გერმანიამ დაიწყო. გერმანია ევროპის სხვა დიდ სახელმწიფოებთან შედარებით გვიან გამოვიდა კაპიტალისტურ წარმოების გზაზე და იმიტომაც მსოფლიო ბაზარზე მას იმდენი ალავი არ ჰქონდა მიზომილი, რამდენიც სხვებმა დაიჭირეს. სხვა-და-სხვა ხელსაყრელ მიზეზებისა გამო გერმანია შესანიშნავის ჩქარის ნაბიჯით წავიდა წინ და მალე მისმა ვაჭრობამრეწველობამ საბატოო ალავი დაიჭირეს მსოფლიო ბაზარზე. მას შემდეგ გერმანიის მთავრობა ენერგიულად შეუდგა ახალშენების ძებნასა და ახალის ქვეყნების დაპყრობას. გერმანელნი გაჩნდნენ აფრიკაში, სადაც გვერდში ამოუდგნენ ინგლისსა და საფრანგეთს და მოითხოვეს „თავისი წილი“; აფრიკის გარდა მათ ყურადღება მიაქციეს აზიას და უკვე ფეხი მოიმაგრეს მცირე აზიაში, სადაც ოსმალეთის ნება-დართვით რკინის გზაც გაჰყავთ, სავაჭრო კოლონიებსაც აარსებენ და გერმანელებსაც ასახლებენ... ბოლოს ძლევამოსილ გერმანია ჩინეთშიაც ჩნდება. იქ მან ისარგებლა ერთის შემთხვევით, სახელდობრ, თავის მისსიონერის მოკვლით, და გაგზავნა ჩინეთისაკენ ესკადრა. მოხდა უცნაური და ყველასათვის მოულოდნელი ამბავი: განათლებულმა ევროპის სახელმწიფომ გაძარცვა უდანაშაულო ჩინეთი, — წაართვა მას ნავთსადგური კიაო-ჩაო. ამგვარმა ავზაკურმა მოქმედებამ ააღელვა ჩინელები, მაგრამ წინააღმდეგობაზე მათ ფიქრიც არ მოსვლიათ, რადგანაც იაპონიასთან ომმა დაარწმუნა ჩინეთი, რომ ომს დიდი მომზადება უნდა.

ჯერ ჩინეთი გონს არ იყო მოსული გერმანიის ძალმომრეობასაგან, როდესაც ევროპის სხვა სახელმწიფოებმაც მოითხოვეს და წაართვეს ჩინეთს ნავთსადგურები და ტერიტორიები: ჩრდილოეთ ჩინეთში რუსებმა დაიპყრეს პორტ-არტური და ტალიენენი, ინგლისელებმა ვეი-ხაი-ვეი, ფრანგებმა კი მიიღეს ტერიტორია სამხრეთ ჩინეთში. ცხადი იყო, რომ ევროპის დიდი სახელმწიფოები კიდევაც შეუდგნენ ჩინეთის განაწილებას ისე, როგორც ერთ დროს რუსეთმა, გერმანიამ და ავსტრიამ განაწილეს პოლონეთი.

გაოცდა და შეძრწუნდა უდანაშაულო ჩინეთი. მისთვის ცხადი შეიქნა, რომ განაწილების შეჩერებისთვის საჭიროა მთელ ევროპას ომი გამოუცხადოს, და შეუდგა მზადებას. მთავრობასთან ერთად მზადებას შეუდგა თვით ერიც. ჩინეთში ყოველთვის ბევრი იყო სხვა-და-სხვა საიდუმლო საზოგადოება, რომელთაც ხშირად დიდი გავლენა და ძალა მოუპოვებიათ. უკანასკნელ ხანებში ჩინეთში მრავალი იყო ამგვარი საზოგადოება, რომელთაგან უმეტეს ნაწილს პოლიტიკური ხასიათი აქვთ. გერმანიისა და შემდეგ სხვა სახელმწიფოების ძალმომრეობამ გამოაფხიზლა ეს საზოგადოებანიც და ბევრი მათგანი შეერთდნენ ერთის შიზნისათვის. სწორედ ამრიგად დაარსდა საზოგადოება „დიდი მუშტისა“, ანუ „მოკრივეთა“, რომელთაც თავის საგნად დაისახეს ევროპიელთა განდევნა ჩინეთიდან. საზოგადოებამ მაშინვე მოიპოვა თანაგრძნობა მთელს ერში და მის მიმდევართა და მომხრეთა რიცხვი დღითიდღე მატულობდა. მომხრენი და თანაგრძნობელნი აღმოუჩნდნენ მას თვით მთავრობის წრეებშიაც...

არ გაუვლია კიაო-ჩაოს დაპყრობის შემდეგ სამ წელიწადსაც, რომ ჩინეთმა კიდევაც დაიწყო მოქმედება: ხალხმა ველარი ითმინა დიდი ხნის მზადება და აჯანყდა. შორეულს აღმოსავლეთში დაინთხა სისხლი ევროპიელთა და იმ ჩინელთაც, რომლებმაც ქრისტიანობა მიიღეს. აჯანყება მალე მოედო თითქმის მთელ ჩრდილოეთ ჩინეთს, ესე იგი იმ ადგილს, საიდანაც დაიწყეს ევროპიელებმა ცისქვეშა იმპერიის განაწილება. აჯან-

ყებამ თავი იჩინა მაშინვე პეკინშიაც, სადაც გაბრაზებულმა ხალხმა პირველადვე მოჰკლა გერმანიის ელჩი კეტელერი. ამ რიგად ევროპასთან ომი ჩინეთის ერმა დაიწყო იმ სახელმწიფოს წარმოქმადგენელის მოკვლით, რომელმაც სხვებს მისცა მაგალითი ჩინეთის განაწილებისა და რომელმაც ყველაზე უწინ შებღალა აზიის იმპერიის დამოუკიდებლობა. სხვა ელჩებს აჯანყებულებმა ალყა შემოარტყეს და რამდენჯერმე კიდევაც დაესხნენ თავს ამოქოვებისათვის...

მთელი ევროპა შეანძრია ამ ამბებმა. საკვირველი ის არის, რომ არაფინ—არც ევროპაში, არც ჩინეთის ევროპიელთა წრეებში—არ მოელოდა აჯანყებასა და ომს. როგორ მოხდა, რომ ჩინეთის მთავრობა ამგვარებად პოზიციებს და ამზადებდა ჯარებს, მოკრივენი კი აშკარად ქადაგებდნენ ევროპიელების წინააღმდეგობას და ვერაფერს ვერ შენიშნა, რაც ხდებოდა? ეს უცნაური გარემოება ჯერ საიდუმლოებით არის მოკუთლი და გამოცანას ალბად შემდეგში გამოვიცნობთ, როდესაც ცოტაოდნად მაინც დალაგდება საქმეები... პეკინში ყველა ევროპიელების და ელჩების საერთო განსაცდელში ჩავარდნამ შეაკავშირა ყველა სახელმწიფოები: რუსეთი, ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია, იაპონია, ამერიკის შეერთებული შტატები, ავსტრ-უნგრეთი და იტალია—ყველა შეერთდნენ ერთის მიზნისათვის, სახელდობრ—ელჩების ხსნისათვის; მაშინვე ჩინეთისაკენ გააგზავნა დიდი საექსპედიციო შეერთებული კორპუსი და ხომალდები. აჯანყების დაწყებისთანავე ცხადი შეიქნა, რომ მთავრობა თანაუგრძობდა მოძრაობას, შემდეგ კი პეკინში გაიმარჯვა იმ პარტიამ, მთავრობის წევრთა იმ ნაწილმა, რომელიც მომხრე იყო ევროპასთან ომისა. იმ დღიდან ჩინეთის უმთავრესი ჯარები მიემხრნენ მოკრივეთ და დაიწყო ომი, თუმცა უკანასკნელი არაფის გამოუცხადებია ოფიციალურად.

ომი დაიწყო ორ მხარედან: აღმოსავლეთიდან და ჩრდილოეთიდან. აღმოსავლეთიდან ჩინეთს შეესიენ შეერთებულ სახელმწიფოების რაზმები, ჩრდილოეთიდან კი მარტო რუსეთი.

აღმოსავლეთის ბრძოლის ველზე უფრო ჩქარა წავიდა საქმე: მოკავშირეთა ჯარმა აიღო ტაკუ, შემდეგ ტიანცზინი და ძლევამოსილი გაემართა პეკინისაკენ. მისი მამაცური მოძრაობის შეჩერება ჩინელებმა ვერ შესძლეს, თუმცა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს, უმთავრესად ტიანცზინის დაპყრობის დროს. ჩრდილოეთში კი ჩინეთის საქმე თავდაპირველად უფრო კარგად წავიდა. იქ მოკრივეებმა და ჯარებმა მალე სძლიეს რუსების მცირე რაზმებს და თითქმის სრულიად განდევნეს ისინი ჩინეთის ტერიტორიიდან. მაგრამ მალე მანჯურიაში მოვიდა დიდძალი რუსის ჯარი და ჩინელების ბედის ჩარხიც უკუღმა დატრიალდა. რამდენიმე კვირის ბრძოლის შემდეგ რუსებმა შორს განდევნეს ჩინელები საზღვრებიდან და სრულიად დაიპყრეს ამურის მარჯვენა მხარეც...

რამდენმამე პირველმა შეტაკებამ ცხადად ჰყვეს, რომ ჩინეთი ვერ გაუმაგრდება ევროპის იერიშს, მიუხედავად იმისა, რომ საკმარისად არის მომზადებული საომრად. იაპონიასთან ომის შემდეგ სულ გავიდა ოთხი წელიწადი; ამ ომმა სრულიად გაანადგურა ჩინეთის ხმელეთისა და ზღვის მხედრობა, ასე რომ ჩინეთს ხელ ახლავ დასჭირდა შეიარაღება და ჯარების შედგენა. თუმცა ოთხი წელიწადი მეტად მცირე დროა ამისთვის, მაგრამ ჩინეთს კარგად უსარგებლია ამ დროთი და გაუჩინია 100 ათასამდე ევროპიულად გაწოთვნილი ჯარი, შეუძენია დიდ ძალა თოფ-იარაღი და საომარი მასალა, გაუმაგრებია საზღვრები და სხვა. მაგრამ ეს მზადებაც არ ყოფილა საკმარისი ევროპასთან საბრძოლველად. რამდენიმე შეტაკებაც ცხადად გვიჩვენებს, რომ ევროპასთან საბრძოლველად მარტო შეიარაღება ზე ციხეების აგება არაფერია. ამ ქამად სამხედრო უპირატესობა ჩინეთის მხარეზეა; მას უფრო მეტი ჯარი ჰყავს, ვიდრე მოკავშირეთა რაზმია; მისი ჯარი კარგად არის შეიარაღებული და გაწოთვნილი; არტილერია ჩინეთისა გაცილებით სჯობია მოკავშირეთა არტილერიას; ჯარებს აჯანყებული ხალხიც ეხმარება; ციხეებიც კარგად გამაგრებული აქვს და სხვა. მაგრამ არაფერმაც არ უშველა: ევროპამ ერთ თვეში დასცა სამხედრო ძლიერება ხმელთა შუა

იმპერიისა. აქედან კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რამდენად მალლა სდგას ევროპის კულტურა და განათლება აზიის კულტურა-განათლებაზე. სანამ ჩინეთი არ განათლება ევროპულად, არ განაახლებს ძველს იმპერიას ევროპულის წესებითა და არ შეიარაღდება მისი ცოდნა-განათლებით, მანამდის ყოველივე ტყუილია, ყოველი შეიარაღება ფუჭად ჩაივლის. ხოლო, პირიქით, ევროპის განათლება მის ძველებურ კულტურის ნიადაგზე დიდს სასწაულს გააჩენს, რაც მშვენივრად დაგვანახვა იაპონიის მაგალითმაც...

რაკი ყველა დარწმუნდა, რომ ჩინეთი დამარცხებული იქნება, თვით ომის მსვლელობამ დაჰკარგა ინტერესი და ამ უმად ყველა ომის შედეგზე ჰფიქრობს და სჯის. ყველას აინტერესებს, მართლა და საყურადღებო საკითხი, რას იზამს გამარჯვების შემდეგ ევროპა: გაინაწილებს ჩინეთს თუ არა? ამ საკითხზე პასუხის მიღება ჯერ ძნელია. ევროპის სახელმწიფოთა ოფიციალურ განცხადებათ თუ ვერწმუნეთ, სახელმწიფოებს მტკიცედ სურთ დაიცვან *statu quo ante bellum*. გერმანიის იმპერატორმა, საფრანგეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა, შეერთებულ შტატების მთავრობამ საქვეყნოდ აღიარეს, — ჩვენ ფიქრადაც არ გვაქვს შევეხოთ ჩინეთის დამოუკიდებლობასაო; რუსეთის მთავრობის განცხადებაც გარკვევით ამბობდა — რუსეთს მხოლოდ წესიერების აღდგენა უნდა ჩინეთში და სხვა არაფერიო; მაგრამ ზოგი ფაქტი იმასაც გვეუბნება, რომ თვით მთავრობათ არ იციან ჯერ, როგორ უნდა მოიქცნენ. ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოთა შუა არსებულს ქიშპობასა და ერთმანეთის უნდობლობას. შესაძლებელია, ისინი ვერ მორიგდნენ იმ ზომების შესახებ, რომელნიც საჭირონი არიან ჩინეთის წინააღმდეგ, რათა აღარ განმეორდეს ამ გვარივე შემთხვევა. სახელმწიფოთა ერთსულოვნება და თანხმობა დღემდის იმიტომ იყო მტკიცე, რომ მათი ელჩები ერთნაირს განსაცდელში ჩავარდნენ, მაგრამ როგორც კი იხსნიან ელჩებს განსაცდელისაგან, როგორც კი დასრულდება ომი და საქმე დიპლომატებზე მიდგება, მაშინ საექვოა ისეთივე თანხმობა დარჩეს მათ შორის, როგორც დღეს არის. ევროპის სახელმწიფოებმა და მათთან იაპო-

ნიამაც დიდი ზარალი ნახეს და უეჭველია მოისურვებენ ამ ზარალის დაფარვას; აი აქ გაჩნდება სახიფათო საცილობელი სავანი, რადგანაც ზოგიერთი სახელმწიფო მოისურვებს, რომ ზარალი ტერრიტორიის დათმობით იქმნას ზღვეული, ზოგი კი წინააღმდეგი იქნება ჩინეთისთვის ადგილის ჩამორთმევისა...

სახელმწიფოთა უთანხმოება და ქიშობა დღემდისაც შეელოდა ჩინეთს და, მის ილბალზე, შეიძლება დღესაც უშველოს მას. თუ სახელმწიფოები ეხლა ვერ მორიგდნენ ერთმანეთში და ვერ გაინაწილეს ჩინეთი, მაშინ ჩინეთი სამუდამოდ გადაარჩება, — გადაარჩება მისი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა განათლებულ ქვეყნების ძალმომრეობასა და კლანჭებს. გადაარჩებაო ვამბობთ იმიტომ, რომ ყოველად შეუძლებელია ჩინეთმა არ ისარგებლოს იმ საშინელის გაკვეთილით, რომელიც მას ევროპამ მისცა დღეს. ამკვარივე გაკვეთილი ჩინეთს რამდენიმე წლის წინედ იაპონიამაც მისცა. მაშინაც ცხადად დაინახა ჩინეთმა, თუ რაშია იაპონიის უპირატესობა და ჩინეთის უძლურება. ბევრი გამჭირახი ჩინელი და მათ შორის იმპერატორი კუანგსუც დარწმუნდნენ, რომ საჭიროა რეფორმების მოხდენა და კიდევაც შეუდგნენ საქმეს, მაგრამ რეაქციონერებმა სძლიეს და რეფორმების განხორციელება შეჩერებულ იქმნა. ჩინეთის ძველმა ელემენტებმა კიდევ ერთხელ სცადეს ძველის სისტემის და ყოფა-ცხოვრების დაცვა. მათ ხელი არ ახლეს არაფერს, უკუ აგდეს რეფორმები და ევროპიდან მხოლოდ თოფ-ზარბაზანი წაიღეს. მაგრამ ახალია გაკვეთილია ყოველივე იმედი უნდა გაუქარწყლოს რეაქციონერთ და უნდა დაანახვოს მათ, რომ ხსნა მხოლოდ ძირითად რეფორმების მოხდენაშია და არა კრუპის ზარბაზნების შეძენაში. თუ ჩინეთი ამას მიხვდა და შეუდგა თავის ცხოვრების გაუმჯობესობას, მაშინ მისი დამოუკიდებლობა უზრუნველყოფილია, როგორც უზრუნველყოფილია იაპონიის თავისუფლება; თუ არა და ჩინეთის განაწილება აუცილებლად მოხდება, აღრე იქნება თუ გვიან...

ჯაღი

დრ. რედაქტორი
 ალექსანდრე ჯაბაძე

გამომცემელი
 ალექსანდრე ჯაბაძე